

شورا

عدد ۲۲ * سنہ ۱۹۱۲

۱۱۰۲۲

محرری: رضا الدین بن فخر الدین

ناشری: «م. شا کر م. ذا کر رمیفلر»

مندرجہ سی :

عرب لغتی وانگ عالماری

تعدیل احوال انسان
و قرآن

امام سرور الدین بن مفتاح الدین.

تاریخ مزغہ عائد

فنی او قو علمی رفیقی.

پیتر بورغ مسجیدینک

استیلی ک. بکر.

قارتلق ہم اولم

ع. صطفی.

مشهور مستشرق پاتانین

یوبیلیسی مناسبتیلہ

استودینت ش. محمد یارف.

سارت سوزی حقندہ

ع. ع.

عبدالقیوم ناصری حقندہ

خاطرہ لر نورالدین ایشایف.

تورک تلندہ مذکر

و مؤنثک

معلم اسکندر احمد زوی.

تربیه و تعلیم :

«چیچک چغار» بلمک الوغ

منوردر - محمد کمال ولد

مظفر. «مکتب و مدرسہ لرمز»

سارکشاہ العنقی. «قولدن

کیلمہ سی ایکان» - یوسف

شرقی

مراسل و محابره :

اورنبورغ، سیرگیٹو پولدن.

مطبوع اثرار.

متنوعه : آمرقا کشفی کوبو

گہ نوشکان، عید نزاعسی

وباشقہلر.

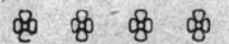
حکایه : «سگ باران حکایتی»

امل الله بن غیر الله.

مرحوم آخوند لطفی الله

السلیمانی

ع. م. اونا.

التماس و رجا

۱۹۱۱ چي يىل قولمزدن آلتوب ده اوزمزگه قايتمى
قولغان كاغداق آراسنده اوز قاشمزدە قيميلى سانالمش
اوشبو نرسەلەر وارلىقى خاطر مزمگه توشەدر:

(۱) حسن حسنى افندينىڭ بعض بىر مکتوبلىرى بو
مکتوبلارنىڭ ھەر بىرى زور قطعەدە عربچە، ايرى قلم ايله
يازمش و ھەر بىرىدە اوزمنىڭ اسم ايله حسن حسنى
حضرتلارنىڭ امضالرى وار.

(۲) مشھور مستشرقلردىن بىرىنىڭ ابو العلاء المعرىنىڭ بعض
اثرلىرى حقتە يازمىش عربچە مکتوبى. بوندە، يازوچىنىڭ
امضاسى و بىنم اسم وار.

(۳) اسلام فقھسى ايله فقيھلەر حقتە يازمىش اولان بىر
کتاب مسودەسى. بوندە اسلام فقھسىنىڭ نارىقى، مەھملىگە
ايرلوقى، ابو حنيفە و مالک، شافعى و ابن حنبل، ابن حرم
و داود ظاھىرى، ابن ابى لیلی و اوزاعى، ابو ثور كىيى
مشھور مکتوبلارنىڭ ترجمە حياتارى بيان قىلالمش.

(۴) «اسلاملر حقتە حكومت تدبىرلىرى» اسملى رساله
نىڭ اوچىچى جزئىنىڭ مسودەسى. بوندە غزىنەلردىن كىسلوب
آق كاغدىكە ياشىدىلمش نرسەلەر كوب. يوقا و ناچار كاغدى
لرگە يازغان.

(۵) محمدجان مفتى ايله ابراهيم افندى مکتوبلاردىن
بعضىلىرى. اولىكىسىنىڭ امضاسى «مفتى» دىيە و ايكنچىسىنىڭ
امضاسى «ابراهيم قوجاشوف» دىيە يازمىش.

(۶) «اسلام شريعتىدە صورت مسئلهسى» اسمندە بىر
رساله نىڭ مسودەسى. بوندە ايسە «كتب سته» دە صورت
حقتە نە قدر حديث وار ايسە حروف ھجا تىرىپى ايله
يازلوب آخىرنده كىتاب اسملىرى. جلد و بېتلىرى كورسەتلمش.
باشقى بېتلىرى تىپام توگىل.

(۷) تارىخى و افعال يازمىش تورلى دفترلر. بونلارنىڭ
ھەر بىرى اوز قىلم ايله يازمىش.

(۸) قازان خانلىرى و نسللىرىنىڭ ھەممەسىدە الوغ محمد ايله
كچوك محمد حقتە اولان نزاھارغە دائر فارا مزىن، صاللا-
ويىف، و يىليامينوف و باشقىلردىن ترجمە ايدلمش نرسەلەر.
ھەر بىرى اوز قىلم ايله يازمىش.

(۹) بىر دفتر. بوندە اوز قىلم ايله كوچمىش توركى
و عربى شعرلر، نوادر و لطيفلەر كوب. بونىڭ اوستىنەدە
شريف ناصر قامى ايله يازمىش اوشبو نرسەلەر وار: (۱)
شريف ناصرنىڭ اوز شجرەسى. (۲) مەنىنىڭ: «الاتعسا لا يام
تلام» دىيە باشلانمىش قىسقىسىدە شريف ناصر استاذلردىن
بىر ذات طرفىدىن سويلەنمىش مەخس. جملەسى اوچ بېت قدر
ياكە بىر آز ارتقىدەر. آخىرنە شريف ناصرنىڭ امضاسى ھەم
دە بىنم ايچون يازدىغى عربچە بيان ايدلمش و تارىخى دە

مذکوردر. (۳) ضا پاشانىڭ مشھور بىر مەخسسى. بونلردىن باشقىە
يازولردە بار ايدى، نە حقتە ايدىكارى خاطر مە توشمى.

(۱۰) قازان خانلردىن محمد امين طرفىدىن بىر آدمگە
طرحانلىق و يراوب يازمىش يازمىشنىڭ نەسخەسى. بىك ايسكى
يازو

* *

حاضرندە خاطر مە توشوبدە كوگىلمىنى دىيىلابل طورغان
نرسەلەر اوشبونلردىر. بونلارنىڭ بىر قىسمى آثار قديمەدىن
وايكنچى بىر قىسمى ايسە صرف علمى، ادبى و فنى نرسە
لردىن عبارت. (۴) مەدەدە اھتمال بعض بىر سياسى معلومات
واردر). شونىڭ ايچون بونلارنىڭ ھىچ كىم ايچون كىرەك يىرى
يوق، قايچان اولسەدە اوزمىزگە فايئارلورغە تىوشلى ايدى.
لىكىن ھنوز قايتمادىلر. اھتمالگە اوزمىزگە فايئارلاچق بىر
يا كىشىلىق ايله باشقىە بىر آدمگە فايئارلوب و يىرلمىش.
اگر دە شولاي بولسە كىمگە قويىنە توشسەدە مرحمت ايدوب
اوزمىزگە يىبارولر نە صميمى صورتدە اوتنە مە. پوچتە
مصرفلىرىنى آرتىقى ايله تاپشۇرۇم. بو نرسەلارنىڭ باشقىە لىر
ايچون قىمنى اولماز، اما اوز قاشمىز قىمىتلىرى الوغدىر.
«شورا» ايچون حاضرلەنمىش تارىخى، فنى، ادبى مقاله لىر
و حكايىتلردىن بىك كويى قايتمادى. بونلارنىڭ كوپسى تورلى
آدملر طرفىدىن يازمىش نرسەلەر ايدى.

قايتمىغان نرسەلەر ايچىندە ابراهيم حقىنىڭ «معرفت نامە»
اسملى الوغ مجلد بىر كىتابى ھەم «قووادىس» اسمندە بىر
حكايىت وار. ھەر ايكىسى استانبولدە مطبوع اولوب عتى
آچلوب دە قارالمىشلىرى ايدى. بونلر كىمگە كەنە و يىراگان
اولسەلردە اوزمىزگە فايئارلورلى ضرور توگىل بلىكە جاگزگنە.
تەلەسلەر يىبارسونلر اگر دە اوزلىرى اهل بولسەلر ياكە
عائىلەلرندە قائىدە آلورلىق كىشىلىرى بولسە اوزلارندە قالسون،
قائىدە لىنسونلر، بىزدىن بىر يادكار اولسون.

رضا الدىن بن فخر الدىن

۲۲ چى اوكتابر ۱۹۱۲ اورنىورغ.

آخىرىس: «شورا» ادارەسى

اداره گە مکتوبلار:

I

«شورا» نى بىز شول قدر يارانتوب اوقىمىز ھەم شول
قدر كونوب آلامىزكە ھىچ تعريف قىلە آلەيمىز آكلى آلفان
قدر سن بىر دە اوقىمىز بىشە اوقىمىز. دوستلر مەغدە اوقنە
مە. قىسقىسى ايندى بىك جدىت بىرلن تعقيب ايتوب كىلە مە.
الحاصل ايندى بىز «شورا» نىڭ مەسلىگندە قىصور
تاپمىمىز؛ شولاي دە بولسە بىر ايكى سوز ايتوب كىتارگە
مجبور مە:

حاضرگى كوندە بىتون مطبوعات عالمى آنا تلى دىب

۱۵ نوایبر - ۱۹۱۲ سنه

ذوالحجه ۱۸ - سنه ۱۳۳۰

مقاله لر :

عرب لغتی و آنک عالمی

ساعتدن باشلاب درس فیلوب اوقورغه کرشیدیلر. بونلر سیندن سیبویه کتابی دنیاغه فاش اولدی، باشقه سینک دعوی فیلوب اوزینه آلمق احتمالی فالمادی.

«بصره» غه واردیغنه امام کسائی یاشرون روشده سیبویه کتابینی بوندن اوقودی و بونک برابرینه ایلی و بر روایت که کوره بتمش آلتون ویردی.

اخفش، معتزله منهبندن اولوب کلبی ونضعی، هشام بن عروه کبی الوغ عالمردن روایت ایتدی و «بغداد» شهرنده طوروب درس و تالیف ایله شغللندی، مجلسینه الوغ عالمیر حاضر اولورلر و استفاده قیلورلر ایدی. حدیث علمنده معتزله آدمردن اولان ابو حاتم السجستانی بوندن حدیث روایت ایتمشدر (۱).

کسائی، مناظره وقتنده حیلله ایله سیبویه نی الزام قیلدیغی و «بغداد» شهرندن چیقووینه سبب اولدیغی ایچون (۲) اخفش، بونک انتقامینی آلمق قصدیله «بغداد» غه واردی و آنک درسارینه حاضر اولوب مناظره قیلورغه کرشدی. اخفش معتزله اولوب کلامغه ماهر و مناظره قیلورغه جسارتلی اولدیغندن، سیبویه نی الزام قیلورغه موفق اولمش کسائی

(۱) ابومنصور عبدالقاهر البغدای اخفش «نی اهل سنت والجماعة» منهبندن سانامقنده همده بدعت اهللردن اولان عالمیرنک سوزلری نحو ولغت علمنده حجت دگل دیه دعواسنده اصابت ایتماشدر (الفرق بین الفرق، ص ۳۰۲). بدعت اهللیرنک حدیثلری مقبول اولسونده لغت و صرفه اولان روایتلری مقبول اولماسون ایش! بونی نیندی فکرگه بنا قیلوب سویله مشدر؟ بز آگلامادق.

(۲) سیبویه ترجمه سیننه مراجعت اولنه.

اخفش (ابو الحسن سعید بن مسعدة البلخی)، نعو عالمیرنک مشهورلردن اولان بو ذات، ایکوز اونبیش (۲۱۵) تار یخنده وفات ایتدی. اصلی فارس قومندن اولوب «بلخ» شهرندن ایدی. «بصره» شهرنده طوروب صوگره «بغداد» غه کوچدی. «بصریون» مسلککنده امام و شیخدر. اخفش، سیبویه گه هم استاذ هم شاگرددر. یاشی سیبویه دن الوغ اولدیغندن اول وقتنده سیبویه بوندن اوقودی (۱) و صوگره ایسه اوزی سیبویه دن اوقوب آنک الک عالم شاگردلردن اولدی. امام سیبویه، «کتاب» ده یازمش هر بر بحثینی بوکا کوسته روب بونک معقول کوروی ایله درج قیلدیغی مرویدر. سیبویه نک «کتاب» ینی روایت ایدوچی یالکز اوشبو اخفش گنه اولوب بوندن باشقه لر بونی روایت قیلورغه موفق اولمادیلر.

اوشبونک ایچون مازنی ایله جرمی: «بو اثرنی اخفش دن باشقه روایت ایدوچی بولمادی، کونلرنک برنده اخفش بونی اوز تالیفی ایدیکینی دعوی ایتمکن امنیت یوق، بوکا الک یاخشی چاره، بو کوندن واروب سیبویه اثری اسمی ایله اوقومق» دیدیلر و ایکیمی واروب: «بزگه سیبویه کتا. بینی اوقوتسه کز ایدی!» دیه آقچهغه قزدر دیلر و شول

(۱) یاشی الوغایینی همده ایلك وقتنده استاذ اولدیغینی اعتبارغه آلوب ابن حاجب اوزینک «کافی» سنده: «وخالف سیبویه الاخفش» دیه مخالفتنی سیبویه گه اسناد قیلماشدر. ابن حاجب نک اوشبو گوزل همده موافق بر عملینی، شرح یازوچی مولوی جامی تمام بوزوب اشدن چیقارمشدر.

كوزلرى كچوك و ضعيف اولديغندن « اخفش » ديه شهرت بولدى، بونك اوستينه ده « اجلع » (آغزى آچلوب تىشلىرى كورلوت طور) ايدى (٣) . « مسعه » ميم وعينك فتحه سى ايله در .

علوم عربيه عالملى آراسنده « اخفش » ديه معروف اولمش آدملى اونبر كيمسه اولوب بونلر آراسنده الك الوغلى بونلردر : (١) اخفش اكبر (ابوالخطاب عبد الحميد بن عبد المجيد). اصلى « هجر » مملكتندن اولوب فرعر بلىرى آراسنده لغت اوگره نوب يوردى. نحو ولغت فنلرنده يدتولى صاحى اولوب سيبويه و ابو عبيده، يونس و كسائى، معمر بن المثنى كى الوغ ذاتلر بونك شاگردلرى جمله سندنر . ابو عبيده : « استاذم ابو الخطاب اخفش دن « يد » سوزينك جمعسى نيچوك كيله در ؟ » ديه صورادم . « ايدى كيله در » ديه جواب يوردى . بوئا قارشو : « بن بو مسئلنى ابو عمرو بن العلاء صورمشيدم ، لىكن اول « يد » نك جمعسى اولمقنى انكار ايتدى » ديدم . اخفش : « ابو عمرو بن العلاء بونى بيلماز آدم دگل ، فقط خاطرينه ياكلش اورنلاشمش اولسه كرك » ديه جواب يوردى ، ديپور . ديدنار ، متقى و سوزى اشانچلى بر ذات ايدى . (٢) اخفش اوسط . بزم بو يرده ترجمه حالينى يازديغمز آدم . (٣) اخفش اصغر (ابوالحسن على بن سليمان) . نحو عالملى بونك مشهورلردن اولوب مبرد و ثعلب كى اماملردن تحصيل قىلى . ابن رومى اسملى شاعر ايله منافسه لرى وار ايدى . ٣١٥ تاريخنده « بغداد » ده وفات اولدى . غايت فقير اولوب كوب وقت آچ يورر ايدى .

« اخفش » سوزى مطلق ذكر ايدلسه « اخفش اوسط » مراد اولادر . اوشبودر جهده شهرتلى برغاليم و ماجراسى كوب همده اختراع و ايجاد قوتينه مالك اولديغى حالده اسمى « اغانى » كتابينه كرمى قالوى عجبدر .

اخفش طرفندن تاليف ايدلمش كتابلر كوب اولسه ده بو كونده سلاملرى اولوب اولمادىغن بيلمادك .

برهان حضرت بوئا قارشو : « آلاى ديمه ! آنلر بونك يازلارنى آكلاما . سونلر هر وقت يانمزه كروب : - حضرت بو حوز نيچوك ؟ و بو سوزنى آكلاب بولمى - ديه افتقار عرض قىلور طورسونلر ، يالونچىلرى توشسون ، بزدن صورارغه همده وقتنى كوتوب يوررگه مجبور اولماسلر ، آنلر قاشنده بونك نيندى حرمتمز قالور ؟ » ديه جواب يوردى . برهان حضرتنك اوشبو جوايىنى ، اخفش نك جاحظ غه ويرگان جوايىنه اوختاتام (٣) استانبولده باصلمش « موضوعات العلوم » ده بو سوز ياكلش اولهق « اخلع » رسمنه باصلمشدر .

بونى الزام قىلورغه موفق اولمايى ، بلكه اوزى ملزم اولدى . اخفش ايسه اوزينك شاگردى و استاذى اولان سيبويه نك انتقامينى آلدى . اوشبو وقت كسائى ، اوز بالالرينه درس اوفوتو و ادب و يرونى همده اوز حضورنده طور ووينى و قرآن كلاملرى حقنده كتاب تاليف قىلوروينى اخفش دن اوتندى . اخفش ايسه كسائينك بو التماسلرينى قبول ايتدى و « معانى القرآن » اسملى اثرينى يازدى .

عروضه « غيب » اسمنده بر بحر آرتدروچى كيمسه اوشبو اخفش ايدى . نحو عالملردن اولان فراء (١) بوئا مخلصلردن اولوب كنديسن هر وقت مدح قىلور اولمشدر . بونك حقنده جاحظ اوشبو روشده بر خبر يازمشدر : « سز نحو علمنده الك ماغر آدم اولديكوز حالده تاليفكوز آچيق توگل ، بيك كوب اورنلرى آكلاشلى ، قاعده و ترتيب ايله يازسه كوز بزگه ده باشقه لرغه ده آكلاشلور و فائده لى بولور ايدى » ديدم . بوئا قارشو اخفش : بونك كتابلرمز دين كتابلرى توگل ، شونك ايچون بتون خلقنكده آكلاب ينوى بزگه مطلوب توگل ، طوغروسى بزم بو كتابلرنى الله رضالى ايچونده يازمادق . اكرده يازدفلمزنى هر بر آدم آكلاسه ، آنلرنك بزگه احتياجلرى فالماز . شونك ايچون بعض اورنلرينى بيك آچيق و لذتلى قىلور يازماز ، آندن صوك كوب اورنلرينى مشكل قىلور كيمه مز ، ينگل و لذتلى اورنلرينى كوروب خلقلر اوفورغه كرشه لرده مشكل يرگه يتديكلرنده آبدراب قالالر و اوزمزدن صوراب يوررگه مجبور اولالر . بونك مقصودمزده اوشبودر . لىكن نظام ، كتابلرينى الله تعالى ايچون يازديغن دعوى فيلديغى حالده كتابلرى بونك كتابلرمز مثالنده بعض اورنلرى ينگل و لذتلى و بعض اورنلرى مشكل و چيغشمسز اولادر ، بونده نيندى حكمت وار ؟ ديه ، سؤالمه ، سؤال ايله جواب يوردى » (١) .

(١) ترجمه سى ذكر اولدى .

(٢) الحيوان ، ج ١ ٤٥٨ . طوغروسى اخفش بوسوزلرنى جاحظ غه الزامى جواب اورنده و يريش و : « بوئا قيلمش اعتراضكنى اوز استاذكه نيچون قيلميسن ؟ يا كه : استاذكده قصورلق ديه ساناماديقك بر شينى نيچون بنده قصورلق ديه كورمكده سين ؟ » ديمش اولور . برهان حضرت كه بر وقت : « حضرت ! ترجمانلر يازولرگزنى ترجمه ايتك طوغروسنده مشقت كورلر . بعض سوزلرگز اولگى جمله نك آخرينه و صوكغى جمله نك باشينه قىلورغه ممكن اولادر ، شونى نيچوك ترجمه قىلورغه ده بامبار . چونكه ايكى صورنده ايكى تورلى معنا چيقمق لازم اولادر . بعض بر جمله لرگز ، استفهام اولورغه ده خبر اولورغه ده ممكن . اكرده قاعده كه بنا قىلور يازسه كوز آنلرغه ينگللك كورساتمش اولور ايدنزا » ديدم .

عالملمری؟» دیمش، ابو زید بوکا فارشو: «عصرده شلمرنڭ هر بری بندن عالملمر، بن ایسه آرالرندنه الڭ توبانلری اولورم» دېدیکنده، ابوحنیفه: «الڭ توبانلری سزنگ کبی آدم اولان قوم گه تحسین ایدرگه نیوشلی» دیه آفرین اوقومشدر.

ابو زید، لحن ایله سویله مک کیمچیلگندن سلامت آدملردن ایدی (۱). اوز عهزنده بیک کوب کتاب تألیفی ایتمش ایسهده ضائع اولمشلر و بو کونده آنچق اوشبو کتابلری دنیاده فالدیغی معلومدر:

۱) کتاب النوادر. میسیونرلر، بو اثر دن ۷۱۱ ده وفات اولان «لسان العرب» مؤلفی ابن منظور فلمی ایله یازلمش بر نسخه سینى تابوب ۱۸۹۶ ده «بیروت» شهرنه ۲۶۲ بینده طبع ایتدرمشلر. سعید الشرتونی اسمنده بر خرسیتیان عالمی تصحیح قیلوب مؤلفنگ ترجمه حالینی ده یازمش و کتابده مذکور اولان اسملرگه مخصوص بر فهرست، معنالی تفسیر ایدلمش سوزلرگه مخصوص ایکنچی بر فهرست ترتیب ایدوب برلکنده باصدمشدر.

۲) کتاب المطر. «پاریژ» شهرنده «ملت» کتبخانه سنه یازمه بر نسخه سی وار. صوگره خرسیتیان عالملی بونی ده «بیروت» شهرنده طبع ایتدر دیلر.

۳) کتاب اللبني. مصرده خدیو کتبخانه سنه یازمه بر نسخه سی وار.

شعر:

دیمه!

بولسه غم طاوور قدر سین «غم» دیمه
برده مین شادلق یوزن کورمه م دیمه .
کوزلرنگدن قانلی یهش نوکسهنگ ده سین
بولما مایوس بر وقت کولمه م دیمه .

آغزینگه قابساڭ جهاننگ «خلوه» سن
سر بیره کورمه جهانغه «ثم» دیمه

کون ده بر رمت کوز صالوب قوی قبرگه
ایتمه غفلت، مین ئلی اولمه م دیمه!

جمال الدین یومایف .

(۱) البيان والتبيين ج ۲، ص ۵.

ابو زید الانصاری (سعید بن اوس بن ثابت). یوز یاشینه ایرشوب ایکیوز اونیش (۲۱۵) تار یخنده «بصره» ده وفات اولدی (۱).

ابو زید الانصاری حدیث، ادب و نحو عالملمرندن اولسهده صوگره کوبرهك اعتناسی «لغت» ده و شول فنده متخصص اولدی. استاذی ابو عمرو بن العلاء ایدی. کندیسندن عصرینڭ الوغ ذاتلری استفاده ایتمشلردر. ابو داود ایله ترمذی «سنن» لرنده حدیثلری هم وار. «قدریه» مده بینده اولدیغی مروی ایسهده کندیسى عقیق و تقوی بر ذات اولوب سوزلری اشانچلی ایدی. سیمویه نڭ «کتاب» ده «سمعت الثقة» دیدیکندن مرادی اوشبو ذات ایدی، دیرلر. نحو فننده اصمعی ایله ابو عبیده دن یوقاری اما یونس غه کوره توبان درجهده اولدیغی مرویدر. بصره عالملمری کوفه عالملمرندن علم روایت ایتمادیکلری حالده علم عاشقی اولدیغندن ابو زید بونلر خلافتنه اوله رق «النوادر» کتابنده، کوفه عالملی اولان مفضل الضبی دن روایت ایتمشدر.

حدیث فننده «امیر المؤمنین» دیه معروف اولان شعبه، حدیث روایت ایدوب آرديغندن صوڭ، براقده اوطورمقده اولان ابو زیدنی کوروب اوز یانینه چاقرمش و آنڭ ایله شعر انشاد فیلسورغه باشلامش.

حدیث تحصیل ایدوچیلر آراسندن بری اوشبو وقت شعبه گه خطاب قیلوب: «ای ابو بسطام! نه قدر مشقتلر ایله رسول اللہنگ حدیثینی ایشدر ایچون دیه، بز سزنگ حضور گزغه، براق برلردن سفر ایدوب کیلنک، حالبوکه سز، بزنی بر طرف غه قویوب جر و شعر ایله شغلله نورسز» دیمش. شعبه بوکا آچیقلامش و: «هر کم اوز حالینی اوزی بیلدر، الله ایله آند قیلورم که شمدی بنم حالم بنی شعر ایله شغلله نورگه مجبور ایتهدر» دیه جواب ویرمشدر. (صالقون صوفیلرغه عبرت!).

ابو زید بر وقتده ابوحنیفه نڭ درس مجلسه سینده کردیکنده بر حدیثنی یاڭلش اوقوتدیغنی ایشدوب شونلی توزاتمیش. ابوحنیفه ایسه بونڭ نه یردن ایدیکنی صورلا شوب: «بصرهده اولان عصرده شلمرڭ هر بری ده سنڭ کبی

(۱) «بغیة الوعاة» ده، باباسی اولان ثابت، رسول الله زماننده قرآن جمع ایدوچی صحابه لرنگ بری اوله رق کوسترلمشدر. بو سوز، سیوطینڭ اوز یاڭلشی اولماسه طابعلر و ناسخلر یاڭلشی اولمقنده شبهه من یوق.

VII

اعمال صالحه ده اعتدال

قرآن كريم، نوع انساننك احوال فكريه و علميه-سينى، احوال روجيه و اخلاقيه سينى، احوال صحيه نقطه سينى، احوال معاشيه و اقتصاديه سينى، احوال اجتماعيه و مدينه سينى اصلاح ايتمكده در. بونلرنى اصلاح فيله قنك برنجى اساسى ايسه «اعتدال» در.

انسان، بدن ايله روحنك هر ايكي سينك بولشمه سندن عبارت اولوب بدنى جهتن حيات دنياويهدن و روحى جهتن دغى حيات روحانيه دن نصيبى واردر. بناء عليه حقيقت انسانيه و ظائفى بدنيه ايله و ظائفى روحيه لرنى تمام ايفا ايتمكدن حاصل اولور. بو ايسه «اعتدال» در. «لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم» ديه توصيف ايدلمش انسانلق ده افراط و تفريط جهتلرندن صاقلانمق شرطى ايله يالكز «اعتدال» غه رعايت ايتمكدن گنه حاصل اولوب «اعتدال» اوزرنده تربيه فيلنميش ملت ده «امت وسط» ديه تعبير ايدلور گه لائق اولور.

اسلاميتنك برنجى اساسى اعتدال ايديكى: «وما جعل عليكم فى الدين من حرج» آيتندن معلومدر. بو آيت، دين اسلام افراط و تفريط غه ميل ايتمكده اولان دينلرنك اساسلرينه دگل، بلكه جمله پيغمبرلرنك طرفلرلى و جمله حكاملرنك اساس فلسفيلرى اولان «اعتدال» اوزرينه تاسيس ايدلديكنى آكلانميشدر.

حضرت ابراهيم گه قدر اولان دينلر، افراط و تفريطدن خالى اولماي، كرك توحيد و كرك اعمال و كرك علوم و معارف جهتندن بر طرفه ميل قيلور ايديلر. حضرت ابراهيم اديان الهيه نى افراط و تفريطدن چيقارمش و «اعتدال» اوزرينه قويوب اصلاح و اكمال فيله مش و گوهر نبوتى ايله ملكوت كائنات اوزرينه وافى اولوب حقايق اشيا غه ده مطلع اولمشدر. بناء عليه بتون كائنات، بر الله تعالى نك آثار قدرتى اولديغنى آكلاب مشركلر و منجهلرنك توحيد حقن ده غى اباطيللرينى و يران فيلمشدر. شونك ايجون

قرآن كريم: «ومن احسن ديننا ممن اسلم وجهه لله وهو محسن و اتبع ملة ابراهيم حنيفا و اتخذ الله ابراهيم خليلا» ديه حضرت ابراهيم و آنك دينينى مدح و انسانلره نمونه ايتمش و دين اسلامنك اساسى، دين ابراهيم اولوب آنى دغى توسيع و تعديل فيلمش و: «ليظهره على الدين كله» ديه جمله دينلر گه غالب اولاجغن خبر و بزمشدر.

دين اسلامنك اساسى «اعتدال» اولوب جمله دينلر گه فائق و غالب اولديغنى (الذين يتبعون الرسول النبى الامى الذى يجدونه مكتوبا عندهم فى التوراة و الانجيل بامرهم بالمعروف و ينهاهم عن المنكر و يجعل لهم الطيبات و يحرم عليهم الخبائث و يضع عنهم اصرهم و الاغلال التى كانت عليهم) آيتى دغى ده آچيق كوسترر.

بو آيت جليله، بتون ادياننى اصلاح و تعديل ايدوب بتون نبوت و مدنيت عالمينى طرز جديد اوزرينه اصلاح ايتمكده در. حالبوكه بويله اصلاح و اعتدال، نبوتنك وارثلرى اولان بنى اسرائيل، اوشنداق مدنيت وارثلرى اولان روملر، فرنكلر و فلانلر غه دگل، بلكه امى اولان حضرت پيغمبر مرگه نصيب اولمشدر. عربلر ايسكى وقتلرندن بيرو علوم و معارف ايله اوغراشماديلر، آنلرده علما و حكما، اوشنداق تعليم و تربيه لر هم ده آثار علميه و كتبخانه لر اولمادى ايسه ده آنلر طرفندن آدم بالاسى اوبلاماغان روشده اصلاحات ظاهر بولدى.

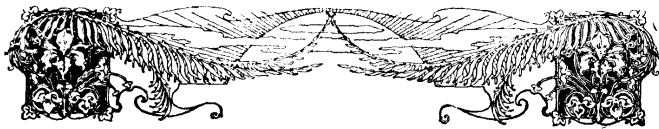
امى اولان رسول، انسانلرنى باشلوچه اوشبو اساسلر غه بنا ايله اصلاح فيلمشدر:

انسانلرنى بتون نبوت و مدنيت عالمنده مستحسن اولان معروف عمللر ايله بيورر، آنلرنك جمله سينى تعديل قيلور. عبادت و سجده فيلمقنى بر الله تعالى گه تخصيص ايدوب صنملىر و انسانلر غه سجده فيلماقدن نهى ايدر. عبادت بابنده آغرلىق و مشقتلردن قورتولمق ايجون رخصت، قضا، عذر كى شيلرنى اعتبار قيلوب تيسير و تسهيل بوللرى كوسته رر. نماز، روزه، حج و زكات كى عبادت لر ايله امر قيلور ايسه ده هر انساننك طاقتينه كوره بيورر. صبى و مجنونلرنى بو عبادتلردن آزاد قيلوب دغى فقير و مسكينلر گه زكات ايله حج نى ده فرض قيلماز. انفاق ده: «ولا تجعل يدك مغلولة الى عنقك ولا تبسطها كل البسط» ديه اقتصاد و اعتدال ايله بيورر. بونك ايله ماللرنى منافع بشريه گه قولاي و جهده استعمال قيلور غه يول آچار «الذين يكتزون الذهب والفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله» ديه حيات انسانيه ايجون

ايدرلر. دخی انسانلرنىڭ قوۋ نطقى و اعمال لسانىه لرنى دە اعتدال ايله بيوروب آندە اولان و طائىق و حكمتلرنى بتونلەي ترك قىلمىق كىي تفرىطدن، غىبت و نىمىمە، كذب و جدال كىي افراطدن منع قىلۇپ، «لاخىر فى كثر من نجويهم الا من امر بصدقة او معروف او اصلاح بين الناس . . .» آيتى ايله، يالغىز معروف و مشروع اولان طرىقنى انتخاب ايدر. انسانلرنىڭ حيات و سعادتلرى اىچون انفاق و تعاون كىي خىرات ايله امر و ارشاد قىلۇر، انسانلرنىڭ حيات و سعادتلرى حقتە تعليم موعظە حسىنە، امر بالمعروف و نهى عن المنكر، اصلاح ذات البين كىي معروف اولان عمللر ايله بيورۇر. حالبوكة بوندى اعمال لسانىه و حكمت ربانىه ايله بتون انبىا و بتون مدنيت عالمىنىڭ حكاملرى و بيوكلىرى دە بيوردىلر.

خلاصە كلام: قرآن كريم، انسانلرنىڭ مذكور فوه لرىنى تعديل ايندىكىندى بونىڭ ايله نوع انسان حقيقى حيات يولىنى، توحيد هم علوم بابىندە اولان تعديلاندىن انسانلر اباطل و خرافاتدىن آزادلىق ميدانلرىنە كره چكىرلر.

امام سرورالدين بن مفتاح الدين .

تارىخىمىزغە عائد

IV

بلغارلرنىڭ پايتختلىرى اولان «بلغار» شەرى .

بلغار مەملىكىتىنىڭ پايتخت شەھىرى ۋولغاندىن دورت چاقروم چىتىدە و اطرافى حصار (ايمنە قويىمە اولسە كرك) ايله احاطە ايندىرلەش «بلغار» شەرى ايدى. شەھرنىڭ اىچىندە بىر قاچ آغاچ يورتلر و بونلردىن باشقىمە هم تىرمە و چاتلر اولنۇر ايدى.

بلغار قوملىرى كويىسنىچە قش كونلرنىدە شەھردە طورۇب، جاي كونلرنىدە تىرمەلرى ايله كوچوب يورۇرلر ايدى. اوشبو پايتخت «بلغار» شەھرىدە بغداددىن كى ايلك مرتبە خليفە ايلچىلىرى كىلىدىكىندە اون بىڭ قدر جان حسابى اولمىشىدۇر. حالبوكة اول عصرلردە اون بىڭ جان اولان شەھىرلر دىنانىڭ بيوك شەھىرلردىن سانالۇر ايدى.

وسىلە اولان مالنى هيچ صرف قىلماي امساك ايتىمكىدىن نهى قىلۇر. ايسكىدىن بىر وھلاك و انقراض اولۇپ كىلمەش نىھائىتسىز حيات شىخسىيە و حيات اجتماعىلەر، امور مالىيەدە افراط و اسرافى ياكە تفتىر و تقصير فىلمق سببىدىن اولدىغى اىچون قرآن كريم بو حقتە اعتدال يولى كوستەروب حكمت مالىيەنى اظهار ايتىمىشىدۇر. انسانلرنى طلب دىندان منع قىلمايۇپ بوتوغۇردە: «ولا تندس نصيبك من الدنيا . . .» دىمەش و بونىڭ ايله حيات انسانىيەنى ھادىم اولان رىھبانىت هم دىندان تىجد طرىقەلرىنى وىران ايتىمىشىدۇر. فقط بو توغۇردە، كىسبى «حلال»، «حرام» اسمىدە ايكى قىسىمگە آيرىمىشىدۇر. حلال كىسب ايله طلب دنيا مشروع اولۇپ بالعكس حرام كىسب ايله طلب ممنوع اولمىشىدۇر. شونىڭ اىچون سودا، زراعت و صناعت كىيلىر ايله كىسب ايتىمك مباح اولۇپ اوغۇرلامق، تالامق، خىانت و جنائىت، ظلم و دىلنىچىلىك كىي طرىقلر ايله كىسب ايتىمك منع ايدىمىشىدۇر. انسانلرنىڭ قوۋ شەھوبە و غضبىيە كىي اخلاقلىرىنى تعديل ايتىمەش و بىھايىم قىلىندىن سربىست يىاروب شرف انسانىيە لرىنى بوغالتورغە يول قالدۇرمامىشىدۇر. بىئەنە ئىلە زنا و فاحشەلىك ايله كىسب قىلۇپ كىي افراطلردىن ھەدە رىھبانىت و قطع تناسل كىي، نرسەلردىن «ولا تقرىوا الفواحش ما ظھر منها وما بطن . . .»، «فانكحوا ما طاب لىكم من النساء مثنى و ثلاث . . .» آيتلىرى ايله منع و ارشاد قىلمىشىدۇر. اوشبو ممنوع ايدىمەش و اوشبو ارشاد قىلمەش شىلر عقول سلىمە اربابى و قوائىن مدنە قاشىندە هم موافقىدۇر. شەھوت بطن، انسانلرنىڭ حيات و بقالىرى اىچون خلق اولنۇپ قرآن كريم بونى دە «كلوا و اشربوا ولا تسرفوا . . . دىيە بيوروب، رىھبانلر قىلىندىن ترك اكل و ترك شربىدىن، حيوانلر قىلىندىن طوتاشدىن شونىڭ ايله شغىللەنۇدىن منع قىلمەش. ھەدە قوۋ غضبىيەنى تعديل قىلمىق ايله بيوروب ھىمىت و مدافىئەدىن بتونلەي عاجز اولۇر درجەدە تفرىطدن، ىرتقى حيوانلر قىلىندىن ھى شىنى ھلاك و امعا ايدر درجەدە افراطدىن نهى قىلمىشىدۇر. چونكە قوۋ غضبىيە عىث دىگل، بلىكە نوع انساننىڭ حيات و بقاسى اىچون قانون حكمت اوزرە خلق اولنمىشىدۇر. «خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین» ھەدە «و السكاظین الغیظ و العافین عن الناس» آيت جلىلەلرى قوۋ غضبىيەنى اعتدال ايله استعمال قىلۇرغە بيورۇرلر. حالبوكة بىتون مدنيت و حكمت عالمىدە حيات فردىيە و حيات اجتماعىيە لرنى محافظ توغۇرسىندە قوۋ غضبىيەلرنى بويىلە استعمال

یا کُادن بر «کرہمل اولدیغی ظن قیلنور .
بو ایسکی زمان اثر لرینی ، بور نفی خلقلردن و اوشبو
مملکتینی باشلاب علم و مدنیت ایله تعمیر قیلوچی نوملردن
قالمش عزیز یادکارلرنی آلتون خزینهلرندن زیاده دقت
و اعتبار ایله صافلارغه تیوشلی اولدیغی حالده بوکا لازم
درجده همت صرف ایدلہامش و بو تاریخی اثرلرنک
قیمتلی تقدیر ایدلہامشدر . کیرپچ و باشقه نرسهلر
شوندغی خلقلار طرفندن یورتلرغه تاشولوب ، پیچ و اوچاقلر
صالنوب طوردیغی روایت قیلنور .

بو مبارک شهر اگرده تعصبسز و علمگه رغبتلی بر
خلق طرفندن ضبط ایلولوبده آنلرنک مملکتلری ایچینه کرشم
اولسه ایدی ، بو قدر خراب و بو قدر بایغوش اویاسی
اولوب فالماز ایدی . بلکه هر طرفدن اونار چاقروم یردن
اور ایله احاطه ایلوب کیرپچ دگل بالچقلرینه قدر صافلا-
نور و اوستلرنده دوکغزلر ایله «ازنافوم قاپچکه !» دپه
قچقروب یوروچی قساوتلی تلہ نیچلردن تابانمازلر ایدی .
روس محررلرندن بری : «ازیریتوف کیلدیکی وقت بلغار
قلعہسی ایچنده دورت اورنده خرابه اولمش ؛ ریتتبخ
کیلدیکی وقت یالکنز ایکی اورنده غنه اولمش ؛ اما بز
اوزمز یالکنز برگنه نی کوردک ، اولده بولسه قازلوب
بوزولوب بتمش ایدی» دیور .

مذکور خرابهلر ایلیک وقتده برنیچه قلعهلر بولوب ،
آغاچ قاپقلر اوستوندن آرفه ایله بر برینه طوتاشدرلمش
همده بو قاپقالر قارشوسنده شهرگه کرر ایچون اور
آرقلی کوپر قویلمش ایمش .

«اور» نک آر یاغنده یا کُادن بر ایمن حصار اولد-
یغی ظن ایدلور . بونی ایسه ۱۱۳۶ میلادی (هجری ایله
۵۳۱ یا که ۵۳۲) ده «بلغار» شهرینی کورمش ابو عبدالله
تأیید ایدهدر . اگرده بویله حصار اولماسه ایدی بویله
اوزون «اور» نی خصوصا تون طرفنی صافلامق مشکل
اولور ایدی .

«بلغار» شهرنده زور یادکار اولوب قالمش بنالردن
شہدی «قارا سرای» ، «آق سرای» ، «کچوک مناره» اسمنه بنالر
وار . قارا سرایغہ «حکم سرایی» دپه هم آیتورلر . بونک
آرخیٹیکتوراسی شول قدر گوزلدرکه روسیهدہ اولان ایسکی
بنالرنک ایخشیلرندن ایدیکنده شبہه یوق . اوشبو سرای
بلغاریلرنک مهارت لرینی ، بنا علمی طوغر وسنده کمالات لرینی
کوشروب طورمقدهدر . بو اوینک نه کبی اشدہ استعمال

اوشبو مدنیت و علم مرکزی ، سودا طوغر وسنده
آروپا ایله آسیا آراسنده واسطهلق خدمتینی ایلوب
طورمش بیوک شهرنک بو کونده آنچی خرابهلری فالمشدر .
بو خرابهلرده کوندن کون بوزولوب و یوغالوب طورادر .
شویله که بوندن بر نیچه یللمر سوکنده بو اورنده بر اویوم
کیرپچ ایله قورقنچلی «اور» نک ایزندن باشقه نرسه
کورلمیه چکدر .

شہدی بو شهر اورنده «بولغار» یا که «اوسپینسکوی»
اسمنده اولان روس فریه سینک یوز یلدن زیاده طوردیغی
روایت ایدلور .

شهرنک آستوندغی بتون یرلر کچن عصرده «قازان» ده
«اوسپینسکی مناستر» ملکنده اولمش . اوشبو مناستر
نه وقت و کملر طرفندن انشا ایلدیکی و بو یرلرنی آنک
قولینه کیم ونه طریق ایله ویردیکی حقنده معلومات یوقدر .
حاضرگی چیرکاو یاننده بلغار شهرندن یادکار اولارق
قالمش تاش بر اوی (سرای) قالمش و بو اوی ، بلغارده
اولان باشقه اویلر پلانی اوزرنده صالمنشدر .

بلغار شهری بیگراک ۱۴ نچی عصرده بوزولمش وشوندن
سوک همان بوزولا کیلمشدر . فقط بو بوزولور چیت فوملر
هجومندن دگل بلکه زمان اوتو سببندن ایدی .

«بلغار» تیره سنده اولان حصارنک بو کونده ایزی
وار ، بویله شیلرنک علملرینی بیلوچی متخصصلر فکرینه
کوره مذکور حصار پک زور بولوب ، بر باشی وولغاغه
باروب طوتاشمش ، وولغاده شهر احاطه سینک چیتندن آفمش
ایمش .

حصار ایچی تقریبا اوچ یاروم (؟) مربع چاقروم
اولوب ، ایچنده ۵۲۰ قدر اوی وار ایدی . بوندن باشقه
چیتلردن کیلمش سودا گلرنک و اشیا آلماشدرغه یرافدن
کیلوچیلرنک ماللرینی قویاچق یرلر و اوزلری ایچون یوزلر
وبیگلر ایله چاتلر فورراق اورنلر اولمشدر . چیتدن
کیلوبده بلغار شهری ایچنده چاتر قوروب یاتوچی اوشبو
سودا گلر بلغار پادشاهینه یاساق تولب طورلر ایدی .
صف ایله صوغشورغه قولای اولسون ایچون اوشبو
بیوک حصارنک بوچماغی کیسلگان ، آنک آلدنده آلداغی
حصار (قلعه) یری حاضر هم سلامندر . بونک اسمی خلق
تلنده «غرادیشچه» یعنی قلعه اسمیل یورتلور . اوشبو حصار
(قلعه) ایسه صرف معاربہ ایچون یا صالوب ایچنده ایکنچی
بر حصار هم اور و بعض بر اورنده تاش ایله ایله ندرلمش

شول يردە چىقىمقىدە اولان آق ناشىدىن بنا اولىنىشىدىر .
بو اوى ھەم مەربەج شىكىدە اولوب ، قوپول ايله قاپلا-
نىشىدىر . پوچماقلىرىدە ھەم اوز روشنىدە باشلىرى قوپول ايله
قاپلانمىش كچوك اولار وار . اوشبو پوچماقنىدە اولان دورت
بولمە ھەم اورنادە اولانى ايله ايشوكلىر сводчатый ايله
طوتاشمىشىدىر .

اوشبو آق اوينىڭ آس-تىنە يراق يىرگە بارمىقىدە اولان
دورت عدد تر ويا كرگىزلىمىش ايدىكى صوك تفتىشلىرىدىن
مەلوم اولدى . اوشبو تر ويا لىرىنىڭ كىنگەلىكارى $1\frac{1}{2}$ فوت
اولوب بيوكلەكلەرىدە $2\frac{1}{2}$ فوت . اوشبو تر ويا لىرىدىن
وانلارنىڭ طورمىش وبوللارنىڭ روشلىرىدىن مذكور بنانىڭ مونچە
اولاچىنى گمان ايتىلەر . فقط مونچە اولدىغى صورىدەدە
عمومى مونچە اولماي بلىكە خصوصى آدملىر مونچەسى اولور .
بعض بر كىمەسلەر اوشبو آق اوينى مسجد اولمىش ،
حتى بو اويده ايسكى ھىندىستان پاغوداسىنى (مەبەدىنى)
كورەمزدىيور اولسەلر دە ، بر بنانىڭ مسلمان مسجدى وىر-
ھەم مەبەدى آراسىدە مشىرك اولمىقى مەمكىن دىگىلەر .

ايلك وقتدە بلغار شەرىنىڭ آستونىدە يردە بىڭ بىشىوز
ندىر زور چوققىلار اولمىشىدىر . بو چوققىلارنىڭ صو طولدرە
طورغان اورن (باسىمىن) لار اولاچىنى ظن قىلورلار .

بو شەھەر اورنىدە نىگىز علامىلرى ايله اويىم اويىم
چوب اولوب غنىدە قالمىش خرابەلەر بىك كوب . اوشبو نىگىز
لارنىڭ بعضىلرى ، بو يىنچە ديوار ايله ايكى گە آيرىلمىش و بعضىلرى
دە مەربەج شىكىدە اولوب ، قىللىلەر نىگىزى اولورغە طوغرى
كىلەدر .

اوشبو قىللى و منارەلارنىڭ خىدمەتلىرى ايسە نماز وقتلارنى
اذان اوفومق و يىرتقىچ خىلقلەر خصوصاً روسلارنىڭ ھىچوملىرىدىن
صافلانوب طورمىقى اىچون قاراولچىلار طورمىقىدىن عبارت
اولمىشىدىر .

ھازىردە سلامت اولان منارە وانىڭ تىرەسنىدە اولان
خرابەلەرگە كورە «بلغار» شەرىدە كرلەچك يردە اوج مسجد
ايله اوج منارە اولوب ، بوندىن باشقە بنالار ملالەرگە مخصوص
ناش اويلار اولورغە نىوشلى .

بلغارنىڭ اڭ اورتا بر يىرىدىن بر مقدار شىرق طرفىدە
بر اويىم خرابەلەر وار . بونلار ايسە خان سارايلارنىڭ خرابە
لرى اولسە كرىك . اوشبو خرابەلەردىن يراق دىگل بر بنا
وار . آرغىتىكتوراسىنە نظرا بو بنا بخار بە اىچون ھازىرلەنمىش
اولاچىنى آڭلاشلىسەدە خلق آراسىدە اصل و بىوك جامع

ايدىلدىكى مەلوم دىگل . خىلقلەر ، مذكور يورنىدە اوصال
كىشىلەرگە ھىكم و جزا ايدىلور ايدى و شونىڭ اىچون دە « ھىكم
سرايى » دىبە مەرووف اولدى دىرلەر . اوينىڭ طشىدىن قارا
كورلوى سېنىدەمى ياكە ھىكم يورنى اولاچىقىدەمى بوڭا
«قارا سراي» دىرلەر .

اوشبو اوى اوج قاتلى اولوب ، اوستى قوپول روشنىدە
يابىلمىش و قوپول اورناسى ھەم تىشوكلىدىر . توبان قانى
مەربەج شىكىدە نىگىز ھىكىدە اولوب ، ھەر طرفنىڭ اوزونلىقى
اون يىدى آرشىن و اوج آرشىن بىوكلىگىدەدر . بنانىڭ بر
مقدارى ، زمان اوتىك تاثيرى ايله اولسە كرىك ، بر آز يىرگە
باتوب طورادىر . ايشوگى شىمال طرفىدىن اولوب ، ايشوك
يانىدە ، آستىدىن اوستىدە تابا كىلمىش ايكى قىوق تىشوكلار وار .
خىلقلارنىڭ سوزلارنىدە اشانلىق جائز ايسە ، اوشبو آست
قاتدە ھىكوم و عىبلىلەر طوردىغىدىن ھىكوملارنىڭ ناوشلىرى ،
زار و موڭلىرى خا كىلەرگە ايشىدلسون اىچون اوشبو روشە
ياصالمىش ايمىش . گويا خا كىلەر اوشبو تىشوكلاردىن ھىكو
ملىرىنىڭ اھلىرىنى ايشوتەلر دە آنلارنىڭ اشلرىنى باخشى و دقت
اوزرىدە ، اعتبار و شىفقت ايله نفتىش ايتەكلرىدە سبب
اولادىر .

اىككى قاتدە اوج ايشوك و باسقىچلىرى ايله غىر
قاتلردىن تمام آيروم ھىكىدە طورادىر . بو بولمە ، جنوب
طرفىدەمى ايشوكنىڭ ايكى ياغنىدە اولان ايكى تىرەدىن ياقىتورادىر .
بونلارنىڭ ھەر ايكىسىنىڭ يانلارنىدە ، يوناچىق صاوتلارنى قويا
اىچون اولسە كرىك ، تىشوكلار (اورنلار) وار .

اوجونچى قانى پىك تىبانەك (۳-۴ صاژىن مقدارىدە)
اولوب ، ديوارلارنىدە اولان دورت تىرەدىن ياقىتورادىر .

دورتىنچى قانى اوجونچى قات ايله بر نىگىز بىوكلىكىدە
اولوب ، سىز پوچماقلى و سىز تىرە ايله ياقىتورادىر . اوشبو
سېنىدىن بو قانى پىك ياقىتىدىر .

خلىق تلىدە اولان خىرلەرگە كورە اوشبو دورتىنچى قاتدە
مخصوص تەبىئىن ايدىلمىش آدملىر ھەر وقت نوبت ايله شەرىنى
و شەرىنىڭ اطرافىنى قاراب طورلار ايمىش . (بونسى اوت
ويانغىنلارنى قارار اىچون اولان اورون دىگىلى ايكان ؟)
آق سراي دىيولمىش اوى آرغىتىكتوراسى و آرغىلويغىيا
اعتبارنچە «قارا سراي» دن توبان درجەدە دىگىلەر . فقط
تأسفدىر كە شىمدى خرابە ھالىدە كىلمىش و آز كونلر صوك
خراب اولوب بر اويىم ناش اولوب قالاچقىدر . بوڭا «آق
سراي» دىمىڭنىڭ سېبى ، نوسى آق اولدىغىدىن . زىرا بو ،

اولمق اوزره مشهوردر. جامع اولهاسینی پک بیوک مناره خرابه سی هم تأیید ایدهدر.

اوشبو مناره پک کوب زمانلرغه قدر سلامت طوروب آنچق ۱۸۴۲ - ۱۲۵۸ تاریخنده (۱) یهرلمشدر.

بو مناره ننگ بیوکلکی ۸۳ فوت اولوب، یهرلمک احتمالی اولدیغندن بیوک پترو زماننده یوقاروسینی تیمر قرشاو ایله قرشاو لاملشدر ایدی. مناره ننگ ایشوگی قبله طرفندن اولوب، یوقارومنه مک ایچون ایچنده ۷۴ عدددن عبارت بورولمه باسقی اولمشدر. ایچی بر نیچه تاریخنه تر زه لر ایله یاقنورلمش ومناره اولان بنالر ۶۴۰ فوت قدر اورن آلوب طورمشدر. بناننگ دورت پوچماغنده یاصالمش فلله لر ننگ ایشو- کلرینه کرلمکده اولان یرده ناشدن یونوب اشله نمش باسقیلر ۱۸۳۹ - ۱۲۵۵ ده سلامت ایدی. اوشبو بنالر هم خان سرایلرندن اولاچقی مظنون. بنالر اورتاسنده اوشبو زور مناره ننگ بو اوب طورووی خان سرایاری اولورغه مانع دگل؛ زیرا مناره کندیسسی هم خان جامعی مناره سی اولور.

آرخیتکتوراسسی ایله مشهور وایسکی اثرلرننگ ائک صوگه سیسی کچوک مناره وایکنچی تعبیرگه کوره میزه میر (۹) فلله سیدر. بوننگ یاننده هم خرابه لر وار. بخت که فارشو بو مناره پک یاخشی صافلانمش و حاضرگه قدر بوزولمامشدر. بو مناره شول وقتده اولان مناره لر ننگ بر اورنه ک (مثالی) اولوب توبی مربع شکلده هر طرفی ۶ آرشین اوزونلنده و ۴ آرشین بیوکلکده در. اوشبو توب (نیگن) اوزرینه مذکور مناره قویلمشدر. اوست که مندکچه مناره ننگ دائره سی (ایله نه سی) کچرایه در. بیوکلکی ایسه ۲۸ فوت اولوب اوستده اولان میدان ایله نه سی پک آز، یالکیز بر ساژین بیوکلکده ایکنچی بر مناره وار.

مناره ننگ ایچنده بورولمه باسقی اولوب، شمال طرفندن یاصالمش ایشوکن مناره ننگ ایچینه کرله و آندن ده بورولمه باسقی ایله یوقارو چغولادر.

مناره توبنده غرب طرفنده چوفر سیمان یر وار. بونده ایسه ایلمک و قتلرده قرآن (شهریف) آیتلری یازلمش بر تاش اولدیغی روایت ایدهدر. بو تاشنی کیم بولسه ده آلوب ضایع ایتمش اولور.

مناره ننگ اوستی مخروطی (شکر باشی کبی) شکلنده اولوب، توبه سی تیمر ایله یابلشم واک اوچنده ده ماتورلاب

آی رسمی طورمشدر.

شهرتلی اولان بغداد و هندستان طرفلرندن بیوک کر وانلر کیلوب یورمکده اولان بیوک بلغار شهر یینگ قالمش یادکارلری ایشته اوشبو شیلدر. بوندن بر قدر یلر اوتدیکنده اوشبو یادکارلرده واتلورلر، تلف اولورلر، روسلرده تاشلرینی و کیرپچلرینی اوزلر یینگ کرکلرینه تاشوب قویارلر.

ازیر یسقفوسکی «بلغار» غه کیلمیکی وقت ۴۴ عدد اثر اولدیغی حالده بو کونده ایسه آنچق ۳ گنه عدد قالمش و آنلرده کوندن کون بوزولورغه و یقلورغه طورالر. گرچه آرخبولوغیا هم آنتروپولوغیا گه خدمت ایتمک قصدیله بعض وقتلرده تفتیش و حفریات (فازولر) اجرا ایتمش ایسه لرده اصل شهر اورنی اهمیت و وقت اوزرنه تفتیش ایدلکی یوقدر.

کوبدن دگل پیلسم اسمنده بر ذات فازوب، قارا اوی یانندن ۱۵ و بابی بوغر (ابی توبه لگی) ده ۳۴ دانه آدم باشی تابه مشدر. بونلرننگ سویا کلری و باشاری شرق طرفینه قاراب یانه مشلر (۱) فوللری ده ایکی یاقده صولمش ایمش. بعض گوده لر ننگ باشلری بر قدر چیتده آیرم اولوب بعض وقت بتونله ی طوتاش اولورلر ایمش. بعض بر وقت ایکی اوچ باش سویاگی بر یرده و گوده سویا- کلری تارالمش حالده بولمش و بتون کوده سویا کلری هم تابه مشدر. قبرلرننگ قبر ایدیکلرینه علامت فلان اولمادیغندن مذکور سویا کلر تصادفی اوله رق تابلمشدر. اوشبو سویا کلر حقنده فنی تدقیقلر اجرا ایدلما دیکندن نه کبی قوملر سویا کلری اولدیغی بو کون گه قدر معلوم اولمامشدر.

بلغار شهری اورننده حاضرنده «اوسپینسکی» اسمنده روس اولی وار، بوندن ۳۰ - ۳۵۰ یلرر مقدم اوشبو اورنده فازان خانلغیننگ زور بر قصبه سی اولور ایدی. آندن ده مقدم تمام اوشبو یرده هندستان، بخارا، کییف، پیچورا ولایتلرندن کیلمش سودا گرلر ایله بولانلر بیگوب تیری صاتار ایچون ییغولمش زیران و ساموید خلقلری برلیکده صاتو آلو ایدوب شاولاب طورلر ایدی.

کروانلر ایله کیلمش عرب و بخارالیلرینی، آروپا معمولاتی کینورمش روسلرینی، تش پیرا کلری ایچون قوللانچق نرسه لر کینورمش حیله کار بونانلورلری کورمش بلغار شهر یینگ خرابه لرینی کورمک انسان ایچون غایت اثرلی بر شیدر.

(۱) بویله لر اسم لامدن مقدم کولمش کیسه لر ننگ گوده لر اولسه کرک.

(۱) فاضل مرجانی ۱۲۶۰ - ۱۸۴۴ تاریخنده شهر رمضان ۱۹ نده (ستابرده) یهرلکینی نقل ایتمشدر. مستفاد الاخبار ج ۱ ص ۹۴.

موندن صوڭ فايدا كيتارگه؟ كيرى كيتار ايدى يورا كنگ
 قابچى يابلغان، اُنكان صاين تاغن نغراق يابولا ايندى .
 فان همان قاره نوسده ئلى، لىكن موندن ككوب طورمى .
 شول چاغنده يورهك تاغن بر «دپ» ايتوب صوقغان ايدى
 فاننگ بختنه فارشى اوڭ بطين دن ئوبكه (برئگه) گه بارا
 تورغان بر شريان بار ايكان، فان شول شريان بلهن ئوبكه
 بارا . بو شريان يورا كدن چقاندن براوگنه بولسده
 ئوبكه گه كرگاچ نچكه گنه بىك كوب تارماقلرغه آيريلوب اول
 تارماقلر تاغى، بىگرهك نچكه بولغان اوعىئ شعيه لرگه
 آيريلادر . فان باشقه كيتار يول تابا آلمانلقدن مذكور
 يول بلهن ئوبكه گه باروب اوعىئ شعيه لرگه طولا، شول
 چاغنده آدم تنفس ايتوب اچينه صاف هوانى آلاده قاره
 فان هواننگ مولد الحموضه سى بلهن امتزاج ايتوب قاره توسكه
 بويغان بوياون يعنى حامض فاربونن هم آرتق صو پاران
 اوپكده فالدروب اوزى قزل توسكه كروب ئوبكه ده گى
 نچكه ورىد تامرلرندن آغوب، سكره برگنه ورىد بلهن صوڭ
 اذين گه باروب كره . موندن كيلوب كرگاچ حاضر ايندى
 آنى براوده طيه آلمى، يولى آچيق، ياكادان باشلاب سياحت
 ايدرگه توتونا .

حاضر ايندى بز بلك : فان ايكى دور باصاى .
 دوران كبير (زور دور) هم دوران صغير (بهلهكى دور) .
 ايكنچى تورلى ايتكانده: فان زور 8 لى رقم صزوب قويدى .
 دوران كبير ياساغانده صوڭ يورا كدن چغوب بتون نه نهننى
 صوغاروب، طويدروب، وانلغان بيلرلن توزاتوب يور-
 يدى ده قاره توسكه كروب بو يالوب يوره كنگ اوڭ ياق
 اذين گه كيلوب كرىدى . دوران صغير ياساغانده ئوبكه گه باروب
 كره . آنده تازارتلوب قزل توسكه كروب صوڭ ياق اذين گه
 كيلوب كره در .
 فان يور وگان نامرلرنى زور شهرلرده گى واداپراودقه ده
 اوخشاترغه بولا؛ واداپراؤود مونه شولاى ياصالغان بولا :
 شهرنگ ايك بيوك بىرينه بر (باق - خزينه) ياصاب
 فويلرده اچن صو بلهن طوتره لر . باق دن تروبالر چغوب
 آغاچ بوتاقلىرى كبك شهر اچند، هر ئوبگه بو تروبا كرگان
 بولا . بو تروبالر كرگان ئوبگه باقن صاف تازا صو آغوب
 كيلهدر . هر ئوبده صو بلهن يونالر فويونالر، ايدنلر
 هم كرلر يووالر، صو پچرانالر . بىك تازا ئلوغ شهرلرده مونه
 شول پچراق صولرنى چغاروب جىباره طورغان تروبالرده بولا،
 بو تروبالر هر ئوبدن چغوب، صوكره باريسى ده برگه

بلغارلرنگ حتى بويرده تيمر دورلرندن مقدم طوردفلىرى
 برونزا نرسه لر ينگ كوبلكندن استدلال ايدلور . حتى بونده
 بلغارلرمى يا كه آنلردن باشقه لرمى معدن استعمالينى بيلما-
 مش و هر بر حاجتلىرى ايچون تاش استعمال ايتمش
 قوملر معيشت ايتدىكى، نابلمقه اولان اثرلرندن معلومدر .
 بلغار اورنى دقت و همت ايله قازلور اولسه بىك
 كوب اثرلر نابلاچقى و بونلر حقنده كوب معلوماتلر بولنه-
 چقى شبهه سزدر .

بلغار دولتى تاسيس ايدلىدى، دنياده كوبى آرمى
 ياشادى الڭ صوكره دن عمر ينگ صحيفه سى تورولوب حياتى
 كيسلىدى وفات ايتدى، بتدى . فقط حكومت بتدى ايسده
 شول حكومتنى تشكيل ايدوچى خلقلر بتمادى بونلر هميشه
 سلامتلردر . بلغار توركلرى بو كونده قازان، سامار، اوف،
 اورنبورغ، وانقه، ساراتوف واسترخان ولايتلرندى ياشارلر .

دم (فان)

(باشى ۱۹ نچى عددده)

بوگا چافلى فاننگ بر دورنگنه بلك ئلى . فاننگ
 بتون يور وگان يولينگ اُزى، ايسه - روسچه 8 لى رقمه
 اوخشى، يعنى ايكى دائره ياصيدر (۱) . فان بزنگ نه نهننى
 طويدروب، اصلاح ايدوب، جووب، اوزى قاره توسكه
 كروب، بوزولوب ككيتنه . ايندى آكنا تازار اوچون
 ياكادان بر سياحت ايتهرگه تپوشلى بولديغندن، يورهك بر
 دب ايتكان وقتده اوڭ اذين قسولوب اچنده گى قاره فانلرنى
 قووب چقاره ده توبانگى يانارغنه يعنى اوڭ بطين غه توشا .

(۱) بو 8 لى رقمه اوخشاغان شكلنگ . قاره ياغى، قاره فان
 آغا طورغان تاولرنى، آق ياغى . قزل فان آغا تورغان تاولرنى كورسته
 هم يورا كنگ قاره ياغى (اوڭ اذين بلهن اوڭ بطين نى) يعنى قاره فان
 بلهن طولو ايكانن . آق ياغى قزل فان بلهن طولو ايكانن كورسته
 اوڭلر فاننگ قايدا آغوب بارغان كورسته . يوغاريغى ئه يلنمه قاره
 فاننگ يوره كدن چغوب ئوبكه گه باروب كروب آنده قزل توسكه كروب
 صوڭ يورا كگه كيلوب كروون كورسته . توبانگى ئه يلنمه قزل
 فاننگ صوڭ يوره كدن چقتان شريان بله آغوب چغوب بتون نهنده
 يور وگان صوڭنده قاره توسكه كروب ورىدلر بلهن اوڭ يورا كگه
 كيلوب كرگانن كورسته .

توقتى در. آدم و حيواناننىڭ يارالانغان يورا كلار بىن طوزلى
صو بلەن يۈۈپ تىرتەلەر. عىب تۈگلىمى ئۈلگىگەن جراحاتلەنگەن
بىر يۈرەك، دوقتورلار قولندە تىرلۈپ كىتسۇن!

اوسوب چىتىكان ھىم سلامت كىشىنىڭ يورا گى مېنوتدە
۶۰ كىرە تىرەسى تىبەدر. لىكن آنىڭ تىبۈۈى ھىر وقتدە بىر تۈرلى
تۈگىل: يوقى وقتدە آق رىن، اشلەگان ھىم يۈرۈگان وقتلردە،
شادلانغان، آچولانغان ھىم قاتى چاى اچكان چاقلمزىدە
جىشراق تىبە. بىزىگە وقتدە تاغى يىشراق ھىم فونلىرەك
تىبەدر. يالقاۋ آدمنىڭ يورا گى طرىش ھىم اشچان آدمنىڭ
يورا گىنە قاراغاندە آق رىنراق تىبەدر. بعض وقت يورا كنىڭ
فاپقاچلىرى نى يابلۇپ طورمىدردە يۈرەك انتظامدىن چىقۇپ،
ضىق نىس - صولو تارايۇ ھىم آياق قول و بتون اعضاءنىڭ
شىشنىۋى ظاھر بولادىر.

قاننىڭ تىركىبىياتى. قان - بىر صىوق نىرسە، بوقدىرىسنى
ھىر كىم بلە. قان صىوق بولماسىدە ابدى تەنمىزدە گى نىچكە
تامىلردىن ئوتۇپ يۈرى آلماس ابدى.

قان نىرسەلردىن مېركىب؟ يەنى قانندە نىرسەلەر بار؟ بو
مىسئەلگە مىكروسكوب چىقىماسدىن مېقىم ھىچ كىم جۈاب بېرە
آلماغان. اىڭ بىرنىچى مرتبە اولىرق بىر عالم قاننى مىكرو-
سكوب آرقلى قاراغان اىكان - قانندە قىزىل بۈر چىكلەر (كۈرە-
چىكلەر) يۈزۈپ يۈردىكىنى كۈرگان. مونىڭ صۈكىندە تاغىن
بىر كىكىم قاراسە نىگى قىزىل بۈر چىكلەرنىڭ كىچىكە بۈرنىكلەر
(كۈرە چىك) شىكلندە اولماينىچە بىلكە غايت كىچىكە، بالقى تىكەسى
كىك تىكەلەر (كىچىك دائىرەلەر) شىكلندە اولدىغىنى كۈرسەدە
اىڭ بىرنىچى قاراغان عالم تاپقاننىچە قان كۈرە چىكلەرى (كۈرە چىك
دمۈيە - кровяные шарики) دىۈپ يۈرتۈلەدر. قانندە،
قىزىل كۈرە چىكلەردىن باشقە تاغىن آق تۈسەدە گى كۈرە چىكلەردە
باردىر. لىكن بولار، قىزىل رىنە قاراغاندە بىك آزدىر. ھىم
اوزلىرى شىكللىرىنى آلوشىد بىر طورالار: حاضىر بىر كۈرە چىك
шарикъ بولسەلەر بىرنىچە مېنوتدىن صۈك بېلەلى تۈسەلى
بولالار. تاغى بىر آزدىن صۈك يۈلدىز شىكلندە كۈرەلدىر.

اگرەدە قانغە قىرمىس - карминъ اسملى بويۇپ پىراشۈگىن
سىبىلسە آق كۈرە چىكلەر آنى يۈتۈپ آلدىر. آق كۈرە چىكلەر
شولاي بىر سادە حىجىرە تۈسلى شىكللىرىن اوزگارتۇپ اىكىنچى
روشدە بولونالار، اما قىزىل كۈرە چىكلەر ھىچ آلاى تۈگىل:
شىكللىرىن اوزگارتەيلەر، بويۇپ پىراشۈگىن دە يۈتەيلەر. آق
كۈرە چىكلەر بولسۇن، قىزىللىرى بولسۇن بولارنى كۈز بلەن
كۈرۈ مېكىن تۈگىل. قىزىل كۈرە چىكلەر آقلىرىندە كىچىكەنە كىدەر.

قوشۇلۇپ شەرنىڭ بىر ياقى چىتتە بارۇپ كۈرە تورغان ايتۇپ
ياصالغان بولادە ھىر ئۈى اچىندە گى پىچرانغان صولر شوشى
تىرۈبالر بلەن چىتىكە بارۇپ تۈگۈلەدر. مۈندە صو بلەن
طولغان باق - يۈرەك اورنۇنە، واداپراۋوددىن چىققان تىمىر
تىرۈبالر - شىرىيانلار اورنۇنە، ھىر ئۈىدىن چىقۇپ صۈكۈرە
بىرلەشۈپ پىچرانغان صو تۈگە طورغان تىرۈبالر - ورىدىلر
اورنۇنە يۈرتۈلەدر.

قان بىك شەپ آغادىر. بارتى مېنوت اچىندە بتون
تەنمىزنى يۈرۈپ چىغە آلدىر. اگرەدە بىز بىر اورندە بىرە
قوز غالىمىچە اوزاق زىمان اوطورۇپ طورساق، يا ايسە،
تار آياق كىيۈملرى، بلەن آياقلىرىمىزنى قىسۇپ يۈرساڭ،
بىلمىزنى بوياسلر بلەن بىك قاتى بوساق، ورىدىلردە گى
قانلر بولۇپ طوقتاب قالدىر. قاننىڭ بويىلە بولۇپ طورۇۋى
صحتكە ضررلى بولدىغىدىن قانغە اىرىكنىڭ بىرىگە كىرەك.
قۇياى خاتونلردە، آياقلىرىنى كىچىكە ياصاب قالدىر اۋچون،
ياش قىز بالالىرىنىڭ آياقلىرىن تار ھىم بىلەكى تىرى اچىنە
قىسۇپ بەيلىب يۈرتە تورغان بىر ناچار عادىتلىرى بار.
البتە، اوزلىرى تىلا گانچە ھىم بويى آياقلىرى بلەكى بولا
بولۇن، لىكن بو مودالىرى صحتلىرىنە بىك ضرردە
كىتەرەدر.

يورا كنىڭ تىبۈۈى. تىرى آدم يورا گىنىڭ نە روشدە
تىپىكان كۈرۈۋ بىك سىراڭ موفىق بولونادىر. آنادىن طوغاندىق
كۈكرا گندە تىشىك بولغان بىر آدم، آقچە بىر بىرىنە يورا گىن
كۈرسە تۈپ شەردىن، شەرىگە يۈرۈگان اېمەش. بولسە
بولۇر شول. يۈرەك ئۈلگىگەن صۈكىندەدە بىر آز وقت تىبۈۈپ
طورادىر. بۈرۈنقى زىماندە شولاي بىر آروۋنى بىر طىبىب
دارۇلاب ماناشسەدە بىچارە آروۋ ئۈلگىگەن. طىبىب آروۋنىڭ
نىندىلىرى آروۋ بلەن ئۈلگىنى بىلۇر اۋچون اچىن يارۇپ
قاراسە، نى كۈزى بلە كۈرسۇن، ئۈلگىگەن دىگان كىشىمىزنىڭ
يورا گى تىرى كىشىنىڭ يورا گى كىك، «دپ، دپ» ايتۇپ
تىبۈۈپ ياتا. طىبىب بىك قورققان. مېتنىڭ وىللىرى تىرى
كىشىنى يارغىلادى دىب طىبىبىنى مېكىمگە بىرگانلەر. حا كىملر
يورا كنىڭ ئۈلگىگەن صۈكىندەدە بىر آز تىپىكان بىلمادىكلارنىدىن
طىبىبىنى عىبلى ايتىكانلەر.

بىر ئۈتۈرلىگەن باقانىڭ يورا گى كىسۇپ آلوب بىر
تارىلكە گە صالۇپ قويساڭ يورا گىنىڭ تىبۈۈن بىر قىسۇپ
بىر كىككايۈۈن كۈرۈرگە بولا. بىر سەئەت بويىنچە شولاي
تىبۈۈپ طورادىر. قىچان يورا گىن ائە بلەن تىشىساڭ شۈنەغە

آلار بارى ده بىك ياخشى ميكروسكوب آرقلى غنه كورونهلر . بولافكه (تراوچ) باشى زورلغندهغى تامچى فائده ۵ ميليون قزل كرهچكلر بار، ديلر . بر تامچى فائده شول قدر كرهچكلر بولسه بئون تهنمزده كوبمو بولغانون ايسسا بلب چقارغه بولا . ليكن بو كرهچكلر هر آدمنگ فائده بر مقدارده بولمى : بر كشينگ آز ، بر كشينگ كوبرهك بولا . ياخشى آشاب اچوب، صافى هوا تنفس ايدوب تورغان آدمنگ فان كرهچكلرى . ناچار آشاب، بوزوق هواده طورغان آدمنگ كرهچكلرىنه قاراغانده كوبرهك بولادر . بر آدمنگ فائده قزل كرهچكلر آزاياغان بولسه اول كشى آغاروب، يابوغوب (فقرالدم) يعنى فان آزلق - малокровие بلهن آورى باشليدر . دوقتورلر بوندى آورولرغه، صافى هوا ياخشى آشارغه قوشوب، (ژيليزنى كاپل . تيمر محلولى) اچاركه بيرهلر . موندى فاننگ اولده تيمرى بولوب، آورو سببلى «تيمر مادهسى» آزاياغان ايكانلىكى آكلانادر .

ذاتاً، فائده تيمر مادهسى بار، ليكن بىك آزدور . بر بالا اوزينگ تهنندهكى فائندن تيمر چقاروب قولينه بالداق ياصاو نيتى بلهن تهنندن فان آغزا باشلاغان، ليكن فان بايتاق آقسده تيمر چقاروب آلوب قاراسه، بىك آز ، صوكره طاعى بىك كوب فان آغزغاچ، بالا هوشسز بولوب ئولگان .

حاضرگى حكيملر بىك آچق بلىگانلر كه، آدمنگ بتون فائندهغى تيمر مادهسى ييدى داغا فداغى ياصارلق، دى . بزنگ تهنمزده كوبرهك نرسه صودر . فاننگده كوبرهكى صو . تهنمزده كوكاى آغى توسلى آق نرسه ننگ (былок - زلال) بىك كوبى، فائده در . تهنمزده ماى بار، فائده ده ماى بار . تهنمزده طوز، سوباكلر يمزده از وئىست بار، بولار فائده هم باردر . الحاصل بزنگ تهنمزگه : ايتكه، سوبياكگه، تيرىگه نرسهلر كوبرهك بولسه، شول كوبرهك نرسهلر بارسيده فائده باردر . شونگ اوچون عالمر فائنى، آريگان (اعضا) تهن - (растворенное тѣло) - ديلر . فان آريگان بالاوز كبكدر كه . فائى بالاوزده نرسهلر بولسه، صيوق بالاوزده بارى ده باردر . فائنى بوادهغى صوغه اوخشا . تورغه يارامى : بوآغه تيرسلر توگوب توزلى آچى هم صاصى نرسهلر قويولسه، صو پچراق هم توزلى بولادر . اما سلامت كشينگ فائى تركيبين (اچنده بولغان نرسهلر) اوزگار تيمدر . سز نيقدرلى نرسه آشاسه كزده فانگز توزلى بولماس، دوقتور لرنگ بيرگان نيمرلى صولرن نى چاقلى كوب ايچسا كزده

بتون فانگزدهغى تيمر مادهسى ييدى داغا فداغى ياصارلق قدر يسندن آرنماز . آرسلان هم بورى ايت آشاب؛ صارقلر، صيرلر ايسه پچان، ئولهن آشاب تورالر، فانلر بىك تركيبى ايسه بارى بر ديورلك در .

آدمنى анализаця ايتوب يعنى آدمنگ تهننده بولغان (عنصرلرنى) نرسهلرنى آيروپ قاراغان عالمر : «بر آدمنگ تهننده بولغان عنصرلر، طوق يمورقه سنده نينداى عنصرلر بولسه، شول عنصرلر در» ديلر، هم مگ يمورقه، اورطه چه بر كشيگه مساوى - دى . هم تهنمزده بولغان كومر ماده سندن ۷۸۰ قرانداش قلم، تيمر ماده سندن ۷ داغا فداغى ياصارغه ممكن ديلر . بتون گوده مزده ۶۰۰ گرام فوسفور بار، بوگاردن ۲۰۰۰۰۰۰ دانه شربى ياصارغه يا ايسه ۵۰۰ كشىنى آغولاب اوتررگه جيته - دى . ۶۰ كيلوگرام (۱) ماى (Жиръ) بار، آگاردن ۶۰ شهم ياصارغه بولا . انگ سوگنده كوفى استكانى بلهن ۲۰ استكان طوز بار - دى .

حجيرهلر اوزلر بىك حياتن صلافلار اوچون كيرهك بولغان مادهلرنى اوعيه شعريهلر بويلا ب دولقونلار بولوب كىلگان فان يلغهنسندن صووروب آلوب قالالر . بزنگ تهنمز بر ملىكتكه اوخشاتولسه اوعيه شعريهلرنى شول ملىكتده بولغان پراخود يورى تورغان نهرلر فرض ايدوب، فاننگ قزل كرهچكلر ين، توگرهك كيمهلر بلهن ملىكتنك هر ولايتينه (هر ييرينه) آزق ناشوب يورى طورغان كيمه چيلر ديب ايتورگه بارى . ملىكتنك آرفسز ييرلرنده آچلقن خلقلر ئولگان كىبى، آزقلىرى، مولدالحموضهلى فانلارى كيلوب طورماسه حجيرهلر ده ئوله در . بر صو دوگنزى ننگ زور شريانينى بووب به يلاب قويغانلر ايكان، مولدالحموضهلى فان كيلوب طورغه يول اوزولگانلىكن، بر اون مينوتدن صوگ دوگنزىك آرت صانى تمام ئولك حالنده بولغان : آياقلىرى صونغان آرت آياقلىرى باصارغه يارامادىغندن سورهلوب يوروكان . آياق فلرن كيمه باشلاغاچ آورتون ده سيمزمه گان . شريان بوغان باون چيشكچ حجيرهلرى تريبوب، تهننى جلونوب سلامت چاغنده نيچك سيزه هم نيچك يورى، شولاي سيزه هم يورى باشلاغان .

بزنگ موينزنگ هر ايكى ياغندن ده باشقه (مىگه) شويانلر بارادر . بر نيچه مينوت بولارنى به يلاب صاف (۱) گرام - كيلوغرامنگ مگن برى . كيلوغرام ايسه - ۲ فداق ده ۴۲ زالاتنيك در .

مخبرك صفتى ايله كېلىگانلگىمنى ئۇيىتىكچە خوجە افندى اوزمنى مخصوص اوز كابىئىتىنە آلوب كرىدى. كرو ايله زور ايتوب اوڭ ديوارغه قويلغان «آلتون» رامقه اچنده زور چالمه ايله مىلى كيومنده توشكان مر حوم عبد الاحدخان حضرتلرىنە كوزم توشدى. اختيارسىز اچىدىن آنڭ پېتىر بورغ مسجدى ايچون قىلغان بيوك همىن اويلاپ كچردم.

باشلاب صورارمىن ديگان نرسەم «استىل» ايدى. ايسانلك صالوق صوراشوب اولطروايله شونى قوزغاندم: — عزيز افندى، كوردگزمى ايكان، بعض اطراف غزتلەرى بىزنىڭ پېتىر بورغ مسجدىن زاۋود طروربالرىنە اوخشاتالار ايكان، آڭا نى دىسىز؟ — دىدم. دولتشىمىن جىناپلىرى بىر آز كولومسەرب، كولومسەرب طوردى دە:

— يالغىز شىخىلر آراسىندە كەمى بىلسە شونى باشىنە كېتىرگە مەكەن؛ بىزە صناعت، خودوشىتوا، نزاكت ديگان نرسە؛ معلومكەز، بىر تورلى دە ترقى كورگانى يوق ئلى. شونلقدىن آنڭ كمالىت ونقصاندىن دە تىوشنچە كورە آلا طورغان كشىلر بىك سېرەك بولورغە مەكەن، دىدى. سوڭرە مسجد جامع نڭ استىلى حقدە كامىئىتت طرفىدىن توتولغان اساس فكر نڭ نىدن عبارت ايدىكن صوراويمە فارشى رىئىس افندى (تقرىبا) شول جاۋابنى بېردى:

— اوزگىزگە معلوم، اسلام عالمىندە كوزگە كورنوردى نفىس (художественный) اوچ تورلى استىل (طرز معمارى) بار. برسى: ماۋرېتانىسكى استىل-عرب مهندسلىرى طرفىدىن اشلەنگان-عرب طرز معمارىسى. بونڭ ايكى مشهور بولغان بىنالىرى اسپانىادە (عربلر حكىم سوركىن وقتىدە ياصالوب قالغان) قرطبە جامع كېرى، غرناطەدەغى العمرا سىرايى وغىرلر. بو استىل، شىكسىز، بىك نفىس هم بىك معنالى لىكن پېتىر بورغ شىكىللى فارانغو وەر وقت طومان بولوب طورا طورغان بىر بىر ايچون بو استىل نڭ بىك اوڭغايىسىز بىر جەتتى بار-بىك فارانغو بولاچق. سوزىمە دىل اچون مېن سىزگە «موروزى» يورطن (پېتىر بورغە، لىتەينى ايله پانتىلېمىون اوراملىرى پوچماغندە) كورسەتە آلآم. بو يورط (كوبدىن توڭلگىنە اشلەندى) بىك نفىس هم بىك معنالى لىكن فارانغولق بىلەن خوجەلرىنە بىك كوب اوڭغايىسلىق كېترە، دىلر.

ايكىنچى بىزانىيە (غرب) استىلى. بونڭ حاضر بىزنىڭ مسلمانلارغە معلوم بولغانى بىگىرەك آيا صوفىە جامعسى در.

فاننڭ مىگە بارە طورغان يولن بىكلەنسە، آدم، كورودن، ايشتودن، اوبلاو هم سىزودن تەم طوقتالوب سوڭرە هوشى كېتوب ئولەدر. مونڭ سېبىن بىك آچق بىلەمىزكە، «مى» گە صافى فان باروب طورە آلمادىغىندىر. چونكە فان، حىياتىزنىڭ، تەنەردەگى حرارت، قوت هم حرىكتىڭ منبعىدر. كىسوب آلونغان بىر آنڭ باشنە حكىملر، بىر ماشىنا بىلەن صافى قىزىل فان جىبارگانلر ايكان - آنڭ كوزى حرىكلەنە باشلاغان. آدم نڭ قانى بىك آز ايسە، بىتى آغاروب، تەنلرى صوفلانوب كوزلرى طونوب سوڭرە تەم كوچى بىتوب هوشى كېتوب، ئولەدر. بوندا آورونڭ قانىنە مەكەن بولغاندە، ايكىنچى سلامت كشىنڭ فانن بوشاتوب قوپوب دوقتورلر موندای آورولرىنە قوتقارە آلار.

(آخىرى وار) علمى رفىقى

پېتىر بورغ مسجدىنڭ استىلى.

(كامىئىت رىئىسى پالتاۋنىك عبد العزيز افندى دولتشىمىن ياندى)

غزتلەردە پېتىر بورغ جامعسى نڭ طرز معمارىسى حقدە يازلغان تورلى سوزلرنى، خصوصاً «شورا» مەجەوئەسىنىڭ سوڭقى (۱۹ نچى) نومرىندە سىمرفىدىك فاضل محترم مەنى دارالقضا محمود خوجە حضرتلرى طرفىدىن يازلغان جدى بىر مقالەنى كورگىچە خاىلاب، ياڭادىن تاغىن باروب جامع شرىف نڭ صالو قىياقتىن كورەسى كىلدى. بو ايدى قورىغىنە بىر كورو توڭل بىلكە، كوڭلەدە طولغان عىب صناعت حسى نڭ قناعت حاصل ايتوۋى ايچون دە ضرور بولغان بىر اش ايدى. شونڭ ايچون مسجد جامع نڭ اچىن، طش وبتون اطرافىن قاراب بىك اوزاق بىر حساب بېرگاندىن سوڭ كامىئىت رىئىسى پالتاۋنىك عبد العزيز افندى دولتشىمىن جىناپلىرىنە باروب كوڭلگە كىلگان سو اللرنڭ بارسىندە جاۋاب آلماقچى بولدم. مقصودم رىئىس افندىنى كوروب «وقت» بىلەن «شورا» ايچون مخصوص بىر معلومات آلوب بىاروايدى. دولتشىمىن جىناپلىرى نڭ كوارىتىرى مسجد جامع دن يراق توڭل، باردم. بىختكە فارشى ابودە هم طوغرى كېتىردم.

پيتربورغ مسجدىنىڭ ايىڭ مناسب بىر اصولدە سالنوب دە
 آنىڭ اوستىنىدە ايىڭ موافق بىر اورنغە (پيتربورغنىڭ ناب
 اورناسىنىدە) طوغرى كىلوون اونىكان يىلدوق («وقت» دە
 «قازاق امضاسى ايله) يازغان ايدىم .

حاضرگە كىنىد و منارلارنى تىزىپن ايچون قويلغان
 باسقىچ - ناختىلار ايله قورشاولى بولغانغە، تىپىشلى ناختىلارنى بىرە
 آلماوى دە عىجب توگىل . يوقسە تمام بولغان وقتدە پيتربورغ
 مسجدىنىڭ پارک و ترويسكى موصط طرفىدىن كورنىشى
 غايىت در جەدە دەشت - تىران معنالى بولماق . آنىڭ اوستىنىدە
 نفىس ايتىروب مشخىلە طەش ياق دىوارىنە : «واقىهوا
 و جوھىم عند كل مسجد . . .» كى بىرەر آيەدە قويلسە ،
 ايللى يىل ايمان تابىتاب بورگان ايىڭ رحىمسىز بىر دەرى دە
 بىرگە ياتوب اللەسىنىدە بىر سجدە فىلوت كىتمى بولماس ،
 دىب كوئىلگە كىلە . . .

طروبا دىگانگە : «فورى بىر «سانسىيال دىموقراتلىق»
 بلەنگەنە مشغول بولوب قالماساڭ، آنە زاۋود طروبالرى
 بردە ايسكە نوشەر كىك توگىل» دن باشقە سوز يوق . . .
 ك . بىر . . . پيتربورغ .

قارتلىق ھىم اولم

اونىكان بابدە سويلەنگان حقيقتلار ، فن فارشەندە آز
 ماز معلوم بولا باشلاغاچ بو طوغرىدە تىققات و تجربەلەردە
 بىك كوب يىصالدى . كشى اعضالرىنىڭ بىرسى بتون گودە
 نىڭ سلامتسىزلىگىنە خىدمت ايتە طورغان بولووى يعنى قالىن
 اچەگىنىڭ باشقە اعضالرىنى اوز آغوى بىرلن آغولى طورغان
 بولووندىن بىزنىڭ ياراطلىشىمىزنىڭ زور بىرىتىشمەگان بىرى بار
 ايكانىلىگى معلوم بولدى . كشى شول سىبىدىن تىز فارطايادردە
 اوزىنە دىنيادە طورغە تىعىن ايتلوب قويلغان ەمەرنىڭ
 بارسندە طوروب بىرە آلماي وشوڭا كورە اولەر وقتى يىتماز
 بورن بىر طشقى سىبىدىن متاثر بولوب چن قارتلقغە يىتىلە
 بىنچە اولەدر . اما كشىنىڭ چن قارتلىق (физиологич. старость)
 غە يىتوبى بىك اھمىتلى نرسە .

كشى دىنياغە كىلوب اوسوب بايتاق ياشاگان صوئىدە
 بتونلەي بوغالوب كىتو مسئلەسى آدم بالاسىنىڭ باشىن بىك

بو استىل اصلدە بىزانىتە - غرب استىلى . عثمانلى تركلرى
 طرفىدىن سالنغان مسجدلار باردە شوئىڭ كوچرگىچىكە . نھايت
 اوچىنچى دە : سەرقند مسجدلرىنىڭ استىلىدىر . بو استىل
 اصلدە ، ھىچ شىبەسز ، ھىدىستان خلقىنە عاىد . ھىدىستاندە ،
 طرز مەمارىسى بلەن بتون دىياغە مشهور دەلى مسجدى
 (دەلى كىتبخانىسى) بار . بو اصول ھىدىستاندە باشلانوب
 آندىن ايرانغە كوچكان . آندىن صوڭ - صوڭ ايندى بىزنىڭ
 تركستان و سەرقند تركلرىنە كىلوب ، آنە اول ترك قوملرىنىڭ
 ايىڭ باي و ايىڭ شوكتلى بىر زمانلرىنە (امىر تىمىر زمانسىنىدە)
 طوغرى كىلوب غايىت در جەدە بىوك بىر تىكاملگە ايرىشكان .
 زمانەسندە آنە شول قدر بىوك صناعت ايلەرى بولغانكە ،
 آنلارنىڭ قالدىرغان اثرلرن كوروب ، شوشى كونگە قدر ،
 بتون ياوروپا و آمرىقا عالملرىنىڭ ايسلرى كىتە ، معلومكەز ،
 فقط شول بىنلارنى كورر ايچونگە ھىر يىل ئەللە نىقدىر
 مخصوص كشىلر (سىياح و مستشرقلر) كىلەر . آمرىقا مكتىبلرى
 مخصوص مەندىسلر يىباروب آنە بولغان صناعت و نزاكىت
 نىڭ سىرلرن تىكشورتەلر .

مونە شول ۳ طرز مەمارىدىن روسىيە مسلمانلرى
 ايچون ايىڭ ياقن و ايىڭ موافقى دىب پلان صايلاو كامىسىبەسى
 پيتربورغ مسجدى ايچون اوشبو سەرقند استىلن اختيار
 قىلدى . يوقسە باشقە استىللەردە اشلەنگان بىرنىچە بىك
 ماتور پلانلار ھىم بار ايدى . سەرقند استىلى بىزم اوز استىلەز
 بولو اوستىنىدە پيتربورغ ايچون دە ايىڭ موافق كورلىگانى
 بولدى . اولغىنە دە توگىل ياوروپا و آمرىقا عالملرى فاشىئەدە
 بو استىل ايىڭ عالى (величественный) بىر استىل سانالادر .
 حاضر مەين اويلاپ فاراغان صاين پلان صايلاو مجلسى نىڭ
 بو استىلنى اختىار دەغى موفىقتىن اويلاپ خىران قالاىم -
 دىدى .

صوكرە بو سەرقند استىلى حقىندە غايىت در جەدە مەكل
 بىر آلېوم بولوب ، آنە «گور امىر» (امىر تىمىر خىزىرتلرىنىڭ
 موقدى) «شاھ زندە»، خواجە احرار ، بىبى خانم و غىر شونداي ،
 سەرقند آثار عىقىقەسىنىڭ رسملرى جىولغانلغىن بلىردى .
 (بو آلېوم نىڭ بھاسى ۴۵ صوم ايكان) . مسجد جاھع
 مەندىسلرىنىڭ دە قل قدر چىتكە تايمى شول آلېوم دە كور -
 سەتلىگان اصول بلەن بارغانلقلرن ھىم سويلەدى .

بونى مەين «شورا» اوقوچىلرىنە مخصوص ، تاغن بىر
 داقومىنت (مطبوع سوز) بولسون دىب يازدم . يوقسە

کوبیدنن بیرلی اشغال ایتکان. برر یافینی اولگانین کورگاچه آدم، بو حقه اویلی باشلانغان و طبیعتنک بوندای کیتشینه برده راضی بولاسی کیلمه گان: بیک ایسکی اثرلردن اوق بزگه معلوم که، آدمک بویوغالوب یوقغه چغو مسئله سینه اچی پوشقانلقدن، آندن فوتولو یولینی ازلی باشلانغان ده آکا یاردم گه «دین» کیلوب ییتشکان. ایسکی وقتدن اوق آدم، اولگانندن صوگ یاگا، اوزینه باشقه بر تورلی قزقلر برلن طولی بر حیاتنک باشلانوینه اشانغان؛ موگا، میلاددن نیچه مک یلر اول ییر بوزنده طورغان خلقلرنک اولسکری برلن برگه فوراللرن، خدمتچیلرن و باشقه آکا کیلمه چک و یاگا باشلاناقچ بر حیاتنه کیره کلی بولغان نرسه لرین کومولری دلیل بولادر.

مصریلرنک میتلرن بالزاملاب فالدر ولری ده کیله چک حیاتنه حاضرله و ایچون ایکانی اهل علم فاشننده محقق نرسه لر جمله سندنر.

بوددا دینینک باشلقی «ساکیه. مونی» ده بو حقه اویلی باشلاب اوزینک آتاسی پادشاهدن یاش وقتنده اوق: «میگا قارتلق کیلمه سه ایدی؛ یوزمنک باشلگی و ماطورلغی بتماسه ایدی؛ هر وقت صاو بولوب بر آورده کورماسه ایدم؛ مینم عمرم چیکسز بولوب اولم میگا هیچ وقتنده ده کیلماسه ایدی» دیوب صورانغان. آتاسی پادشاه یاش چاغنده اوق اوغلنده ماناستیرغه کور و گه هوس بارن سیزوب آنی بیک راحتده طوطار ایچون اوزینه آیروم بر سرای یاصاتوب دنیانک بیتشمه گان ییرلری اوغلینک کوزینه کور. نماون تله گان یاش «ساکیه. مونی» آلایده فاقوب فاقوب چغوب یور و گان: بر چغونده آورونی، ایکنچیسنده قارتنی و اوچنچیسنده اولگان کشینی کوروب بیک متأثر بولغان و دنیاده موندی اشلر بارنده عیش عشرت و فایغیسزلق ممکن توگل دیوب خدمتچیسینه: «ئیده آطنی کیری بور، مین فایتوب بو طوغریده او یلیم، مینم تنم کیلمه چکده قارتلقنک طوره چی ییری بولغاچ حاضرگی راحت و سعادتنک برده مینم فاشمه قیمتی یوق» دیگان. ساکیه. مونی دنیاده قایغی و راحتسزک مشقت و بختسزک برنچی اورن طوطقانینه اشانغان و بتون عمری بویچه بو حقه او یلانغان، مونه شول کشی ۱۹ نچی عصرده بتون یاوروپانک باشین اشغال ایتکان و حاضرده اهر و چیلری آز بولماغان بر فلسفی یولنک باشلقی سانالادر. دنیاهه په سیمه یستک کوزی برلن قار او شول چافدن اوق فالغان. قارتلق، اولم مسئله سی

همان آدم لر باشین اشغال ایتودن طوقتامانغان. ایسکی دینلرنک بار یسندنه بولغان اولگانندن صوگ فوباریلو مسئله سی آدمنک اولوب یوغالوغه راضیسزلغن بترر ایچون بولغانلغی اهلی فاشنده ثابتدر. کشی شونسز دنیاده راحت کوره آلمی، بتونله ی بتوب یوغالوب کیتوگه راضی توگل.

بو مسئله طوغریسندنه دینلر بر یافدن طرشقانلری کبک، فلسفه اهلی ده ایکنچی یافدن آندن کیم طرشماغانلر. ایسکی یونان فیلسوفلرنندن سقرات و آنک شاگردی افلاطون نک باشلرن ایگ کوب اشغال ایتکان نرسه شول اولمگه حاضرله نوم مسئله سی بولغان. سقرات اوله ر آلدندن: «حقیقناده مین اولمدن قورقماوده حقسز بولور ایدم، ا گر اولگانندن صوگ ییر اوستونده گی طورمشدن راحت بر طورمش بارلغینه اشانماسه ایدم» دیگان. مونه بو فیلسوف، طبیعتنک بیتشمه گان ییرن اوزینک اولگانندن صوگ بر حیاتنه اشانوی برلن طوطرادر. افلاطون ده شول اوق حقیقتکه اشانا. اول منطقی روشده اوز فکرنک درستلگی نضاد فاعده سی برلن اثبات ایتهرگه طرشه: «ایگ آقرن حرکندن ایگ قونلی حرکت و ایگ ضعیفدن ایگ کوچلی نرسه کیلوب چقغانی کبک؛ اولمدن ترکک و کیرسنچه، ترکلیکن اولم کیلوب چغارغه تیوش» دی. لکن بارا طورغاچ بو فیلسوف باشده اوزینک حقسز و یالغش بر فکرده بولوینه شهبه له نوب: «مین بو حقیقتکه سزنی اشاندررغه تله ومدن بیگره ک، اوزمنی اشاندررغه تلیمن. چونکه ا گر مینم فکر یالغش بولسه (اولگچ یاگا حیات باشلانماسه) میگا اشانماسز؛ امامین آلایده بر زور فائده ایتکان بولورمن؛ چونکه مینم اولم قورقوی سبیلی قیلغان زار و نیازلرنی سز ایشتماسزده مین سزینک کوکلیگرنی جراحته مگان بولورمن - بوده زور فائده» دیه در. افلاطون روحنک اولمه وینه اشانغان بولسه، آندن صوگراق کیلگان آرسطو، روحنی اوله و اولمی طورغان ایتوب ایکی گه آیرادر. بونلر دنیاده بر بولوب اولگاننده ایکی گه بولنه لر، لکن بو ته ئوریه سن آرسطو تیزدن طاشلیده صوگراق، افلاطوننک، روحنک اولمی طورغانلغی اعتقادینه قوشلوب، آنک اورنینه «عقل فعال» غه - شولوق اولمی طورغان دائمی روحه ایمان ایتهدر.

مونه بوفکرنی آله اولوب بار و چیلر هر کشی نک روحی بارلغن اقرار برلن برگه بتون عالم گه بر عمومی، اولمی طورغان روحنک بارلغین اقرار ایتهدر.

بوینچه بولغان اش بولغاچ آکا اطاعت کیرهك . اولمگه ناچار کوز برلن قاراما، آی بوی صنوب فارشی آل، چونکه طبیعی بارش شونی نلی . ترکلکدن اولك حالگه کیلوده بالاقندن یاشلککه کوچو، یاشلکدن فارتلغنه کوچو کبک اوق در. شوکا کوره حکیم کشینک اشی اولمنی فورقوسز وچیرقانیچه قارشى آلودر، دی. مونه بو فلسفه نك توبی ده «بوی صنو» غه فایتوب قالادر .

ره نان اوزینک مارک آورهبلی حقنده یازغان رساله سنده : «اول اوزینک بوکی اشانوی آرفاسنده «ساکیه» مونى»، سقرات وباشقه بر نیچه چن حکیملر کبک اولمدن فورقما دی؛ آنی کولر یوز برلن فارشی آلدی» دی. مونه بوندن صوگهی فیلسوفلر خرسیتیان دیننک یاور پاده بیکنق طار القان وقتینه طوغری کیلولری سببلی آنک دولقلری برلن قابلانوب کیندیلر وعصرلرچه فلسفه، دیننک آیتکان سوزلرن تأیید ایتوب آنک حقیقی قلی بولوب طور دی . کوب وقلر اوتکان نك صوگنده باری ۱۹ نچی عصرلر ده گنه حر عقللر یاگادن میدان غه چغا باشلادی. یاوروپاده توبینه بوددا فلسفه سی : «طورمش هر وقت - مشقت عذاب» دیگان اوی یاطقان په سسیمیزم باش کوتهردی وچقار چقماز یاوروپا خلقینک بتونینک دیبورلک باشین اشغال ایندی وفکرلرینه جوانچ بپردی . مونه شول سببلی «بایرون» و آنک پوئتهزیمه سی یوغاری اورن توتدی .

بایرون طورمشنی بولای تصویر ایته :
راحت ساعتلرنی صاناغوزسز کمگنه بولسه کزده نیندای گنه درجه ده بولسه کزده اوزکرنک قایغیسز اوتکارگان کونلرکرنی صاناغزده شوندن صوگ سز اوزکرن: بولغاندن بولماغانم آرتق دیگان حقیقتکه کیلورسز» دی .

بایرون اولمدن قورققان اول فورقونک طبیعی ویزنک تله ومزدن باشقه بولا طورغان بر نرسه ایکانن فلسفی دلایلر برلن اثبات ایتمیچه اوزینک اوتکون وسیمیزگر طویغوسی برلن طانیغان . اما فلسفی اثباتن آندن صوگراق کیلگان فیلسوفلر بیرینه کیتورگانلر . بایرون اوزینک قهرمانی «قائین» نلی برلن ایته : «مین اوزم اولمنک نی ایکانن و آندن نورقوومنک سببن بلماسه مه آندن بیک قورقامن» .

دنیاغه بو نقطه دن فاراونک فلسفی باغن، شولوق عصرنک مشهور فیلسوفلرنن شوپنهویئر طولترغان . آنک فکری وکیتورگان دلایلری بوینچه : طورمش، بولمی فالووی

سه تسیرون ده : «روح، تقسیمنی قابل توگل وشوگا کوره بتونی - بتونله یوغالونی ده قابل توگل» دی. لکن اول بو فکرگه افلاطونن ده نضراق شکلنه، آنک درستلگینه اول بلکه اشانمی ده، لکن اشاناسی کیله وشول ایمانندن آیریلونی تله می . اول اینه : «مین روحنک اولمه وینه اشانوب یالغشه من ایکان، مونک ضرری یوق، چونکه مین بو خیالنی سوبه من و آندن آیریلایسم کیله میدر . مینم بو خیالم مین صاو وقتده میندن آیرلغان بولووینه مین توزه آلمین» .

مونه بوندن صوگهی کیلگان فیلسوفلر ده روحنک اولمه وینه بالالار اشانوی شیکللی هیچ بر دلایلر اشانوکورنمیدر. آندی برده دلایلر اشانوی گنه قالا . اما فلسفه ینه دن بر آدوم آله اطلاب بولغانچق دلایلر وفکرلر کیتره باشلی .

برنجی عصر فیلسوفلرنن «سنق» Senègue نك بو فکرگه اشانماغانی بیگره کده آچق بلنه در . اول بر اورنده : «ای کشی ! اوزکرنک آقتق ساعتک حقنده قورقمی چه اویلا؛ اول ساعت، تن ایچون صوگهی بولسه ده جان ایچون صوگهی توگل» دیسه ده، ایکنچی بیرده : «هر نرسه بروقت کیلوب بتونله یوقغه چقمی حالی یوق» دی . لکن سنق شول یوقغه چغودن قورفماسقه دعوت ایتدر : «روح اوزینک اوستینه لازم بولغاننی توشوروی ایچون عالمنک عمومی قاعده لرینه بوی صنورغه نیوش» دی . بونی آچقراق ایتوب ایتکانده فیلسوفلر، اولگانن صوگهی حیانتکه اوز فلسفه لری بولندن اشانه آلماغچ، طبیعتنک الوغ وعمومی آغمینه فارشیلقسز اطاعتده بولودن باشقه یول کورسته آلمادیلر . بونلر ده همان اوزلرنن ایکی مک یل اول کیلوب اویلانغان «بوددا» طابقان حقیقت گنه باروب چقدیلر . اولده اولم وفارتلغنک ویوغالونک فارشیسینه هیچ بر اش فیلو ممکن بولماغانین آکلاغاچ «بوی صنو» غه دعوت ایتکان ایدی. لکن بو «بوی صنو»، کیله طورغان بلاغه راضی بولوب طور و کوب کشیلرگه ممکن بولماغانه مونک ایچون تنی کوب ریاضت قیلدرو کیرهك بولغانغه «بوددا» نك شاگردلری آنک بو فکرن اولگیاچدن صوگهی طورمشقه آلماشدر دیلر؛ چونکه بونی کشینک طبیعتی تلی ایدی وشو نرسز اول راحت یاشی آلاچق توگل ایدی .

مارک آورهبلی ده اوزینک اویلانولرنده شولوق طبیعتکه قارشى بارماو فکرین کیتروب : «اولم طبیعتنک تله وی

بولاچق بىر تورلى حياتدە، مەننىتنىڭ يوغارى بىر درجەگە يېتىكەندىن سوڭ بولغان انسانلارنىڭ طورمىشىدىن دە كۈتەرگە مەكىن توڭل، دىيۈب بۇ فېكىرلەرنى اوزىنىڭ تورلى دىللىرى بىرلن اثبات ايتەدر .

ھارتەمان: «دنيا يوزىدە ياشاۋچى خەلقنىڭ اياڭ بىخىلىرى مەننىتچە اياڭ توبان طورغانلار بىر؛ خەلقنىڭ مەعارى و علمدە ترقىلىرى آنلارنىڭ اوزلرىدىن و طورمىشلىرىدىن راضى توڭلىكىنى گنە طوغدەرەدر . فقير صىقلار بايلردن، آكسىزلىر آكلىلردن عقللىلر آنسىزلىردن بىخىلىرەك و اوزلرىنىڭ طورمىشلىرىدىن راضى راقلىر . . عالمدە ھىر نىسە اياڭ عقللى و اياڭ حەكىمگە موافق روشچە ياراطلغان، بىزنىڭ عالمىڭ باشقە عالملىردن يىخىلى اوسەتون ايكانلىكىدە شەك بولماسدە بو عالمىڭ بولۇشۇدىن بولماۋى آرتىراق ايدى»دى .

ھارتەمان عالمىڭ شۇندى اشكە يارانسىزلىقنى اثباتى سوڭىدە كىشىنىڭ نىندى غايەگە خەدمەت ايتارگە تىۋوشلى ايكاندىن بىخىت ايتە و نىتىجەسىدە شوپنھوئىر ھەم دە بولدىن نىچە مەك يىللىر اۋل كىلىگان حەكىم «بوددا» كەك اوق بوى صنو- عالم و طەبىئەتنىڭ اوز بارشىنە طغزلاماۋدىن باشقە يول كورسەتمى .

بو ايكى پەسىمىستىن سوڭراق كىلىگان فىلسوف مابىنلەندىر اوزىنىڭ فېكىرلىرىنە ايمانى كاملەك بولغان . اول دىيادە راحت و سەادتنىڭ يوقلىقنى اثبات قىلۇب يازغان بىر زور فىلسوفى اثرىنىڭ باصلۇب بىنۋى بىرلن شۇندە اوز- ينىڭ كورسەتكەنى يول بىرلن ھەلدە قىلغان: شول اثرنىڭ آقتىق طاباغىنىڭ كار بىكتوراسىن قاراب بىرۋى بىرلن اوزىنىڭ دىيا بىرلن بىلەنشىم اوزەرگە اشقىغان و بىخىتسىزلىكىدىن بىردىن بىر فوتولدرە طورغان يول بولغان اولمىڭ قوچاغىنە اۋو- لغان- اوزىن اوزى اولدىرگان . بو وقتدە فىلسوفنىڭ ياشى ۳۵ دەگنە بولغان .

(آخرى كىلەچەك عدد دە) .

ع . مصطفى .

تصحیح

۱۶ نچى عدد «شورا» دە ۴۸۵ نچى بىت ۱ نچى باغانا ۲۵ نچى يولدهغى «خىرەلەر» سوزى «خىرەلمە» دىيە و ۴۸۶ نچى بىت ۲ نچى باغانا ۹ نچى يولدهغى «مسالم» سوزى «مسالىخ» دىيە اوقورغە تىۋوشلى .

يىخىلى بولغان بىر نىسەدىن عبارت . بىز بۇندى يالغىشو و صاناشۇدىن يەنى طورمىشىدىن اوز عقلمىزنىڭ ياردىمى ايلە فوتولۇر اچۇن طورشورغە تىۋوش . بىزنىڭ تىركەك طەبىئەتنىڭ يالغىشۇدىن كىلۇب چىققان بىر نىسە، اول طورمىشنىڭ يوقلىق راحتىن و يوقلىق سەادتىن بوزۇدىن باشقە اشى يوق . دىيادەغى راحتلىرگە بار بولغان نىسەگە قاراغان كەك قارار ھال يوق، بىز راحتنىڭ كوڭلىلىكىگىن بارى آنىڭ كىرىسى بولغان مشقەت، غەداپ و اوڭايسىزلىقنىڭ يوقلىغى دىيۈب گنە تەقدىر ايتە آلابىز . كىشى، دىيادەغە يىغلاپ طوۋادىر ، آندە يىغلاپ قايغى ھىسرت اچىدە اوتكارەدر . اولمىگە طورمىش نىڭ توب غايەسى ايتوب قارارغە كىرەك . كىشى شۇنىڭ بىرلن گنە اوڭايسىزلىقلاردىن فوتولا آلادر .

كىشى اولىگاندىن سوڭ نىلەر كورەچەك دىگان سۇال اوستۇندە شوپنھوئىر بىك كوب باشىن واطادىر . اول اولىگاندىن سوڭ تىرلىۋىدە و عقللى ، سىزە طورغان جاننىڭ اولمەسى قالوبىنە دە اشانمى و: «كىشىنىڭ طوۋۇيىدە آنىڭ طورمىشىنىڭ باشلانۇشى دىيۈب و يىلاغان كىشى، اولمىگە دە آنىڭ طورمىشىنىڭ توب و اياڭ سوڭىقى چىگى دىيۈب قارارغە تىۋوشلى؛ چۈنكە طوۋۇ و اولو ايكىسىدە بىردى نىسەلەر . طوۋۇ، يوقىدىن بار بولۇ بولسە اولودە بىتونلەى اۋسىز يوغالوب كىتو بولورغە تىۋوش . بولاي بولغاچ طورمىش بىرلن اولم ، بارلىق بىرلن يوقلىق بىرى بىرلن ايرىماسىز نىسەلەر بولالىر . بىزنىڭ تىركەك بىرى آرتىدىن بىرى تىرلىۋوب كىلىگان بىخىتسىزلىكلەردىن عبارت بولغاچ اولو كىشىگە راحت و كوڭلىلى نىسە بولورغە كىرەك . اما بو اولمىنى ھەمە كىشى اچق يوز بىرلن قارشى آلا آلمى، بولاي اولمىنى قارشىلاۋ بوى صونارغە اويرەنگەن طورمىشدىن اوز نلەگى بىرلن طارتىغان كىشىگە گنە مېسىر بولادى»دى . شوپنھوئىر مۇنە شۇندى فېكردە بولسە دە اوزىن اوزى اولدىرونى بو فېكەرگە ياردىم دىيۈب قارامى . اول تىركەكلىكنىڭ ھەقن بىلە آنى بىك صاقلىدىر . آنىڭ «بىرلىن» دە خالىرادىن كىشىلەر اولە باشلاغاچ اولمىدىن قورقوب قاچقانى بىك مشھور بىر واقەدەر .

شوپنھوئىر بىردىن سوڭراق كىلىگان فىلسوف ھارتەمان دە «بىزنىڭ تىركەكلىكىدىن توب مقصود راحت و بىخىتلىك دىيۈب اويلاۋ مەكىن توڭل» ايكانلىكىدە اوزىنىڭ سلفىنىڭ فېكىرىنە بىتونلەى قوشىلادىر . بىخىتلىك بىزنىڭ اچۇن ھازىرگى ھىيانەزدە دە آنىڭ سوڭىدە كىلەچەك بىر خىيالى ھىيانەدە (اولىگاندىن سوڭ تىرلىنى ارادە قىلە) و كىشىلىكنىڭ تىقىسىدىن سوڭ ھاسىل

مشهور مستشرق پاتانين يوبيليسى مناسبتيله .

« پيتر بورغ » ده « ايمپيراتورسكى روسسكى گيوگرا- فيچسكى اوبشستوا » آنالغان بيوك بر علمى هيئت بار . بو، ايتنوگرافىچسكى مشرفنى طانو يولنده ايس كيتارلك زور خدمتلر قيلمشدر . بو جمعيتنك نشرىياتى اچنده تاتارلرنك نارىضنه، خانلرينه، تل واديباتلرينه دائر جيولغان ماتيريال بيك كويدر . بوندىن اوچ يل ئلك بوجهيت اوز- ينك عالم اعضالرىدىن بولغان مستشرق گريگورى نيقالا- يويچ پاتانين جنابلرينه ۷۰ ياش تولو مناسبتيله بر مجموعه نشر ايتدى. (جمعيتنك زاپيسكه لىرىدىن XXXIV نچى جلدى). بو مجموعهده روسيه نك اتاقلى پروفيسورلار و آفادىمىكلرنىنك اثرلرى باصلمشدر . مثلا . «عالم اسلام» مجلهسى مديرى پروفيسور بار تولدنىك XVII نچى عصرده اوز بك خانلرى سرائىده رسم نشرىيات، ژيسيلوفسكى : آلتون اوردا خانلرنىنك روس روحانىلرينه ويرگان يرليغلر ينه دائر ايضاحات . پروفيسور سامويلوويچ : تركمانلرنك ايسكى تورمشلردىن . فانانوفنىك تورك قوملرى حقدى غايت مفيد بر مقالهسى درج ايدلمش و غيرلر . اوشبو اثرلرنك اچنده مستشرقلرنك توتدى ترانسكريبسيه ايله يازلغان بر تورك حكايهسى بار . بو حكايه، توركيهده «ايسكى شهرده» آغزىدىن ايشىدىلگانچه يازلوب آلنىش . بو حكايه فرىم تاتارلرى و فرغز قراقلر آراسندهده سويلنه ايكان . فرىمچىسى آفادىمىك رادلف ، فرغز چىسى مسلمان پالقاونىك ابوبكر افندى دوايف طرفندىن يازلوب آفادىميه مجموعه لرينه درج ايتلمشدر .

بو عثمانلىچىسى مارطينويچ نام مستشرق طرفندىن يازلوب، روسچىدهده ترجمه ايدلمش . بو اثر چيت تلدىن آلنغان سوزلر بله بوزلماغان ساده تورك تلىنى كورسه تور بر نمونهدر . بو حكايه كيرهك نىندى شيوهده سويله نىسن هر بر تورك بالاسى بنگل آكهارهچق . مضمونىده شافى قزلى بولغانغه ترانسكريبسيه دن ترجمه قىلوب باصدرونى موافق كوردك .

استودينت ش . محمد يارق پيتر بورغ .

منجم بابا .

(حكايه) .

بر وارمش بر يوقه- ش بر كون بر كويلى بابانك برى غايت فقرا ايمش .

بوقرالق كندوسنك جاننه طاق ديمش كندوسنى انتجار ايتمكه فرار ويرمش : اوغلان ! ديمش ورايمده شوچاره كندىمى قوبويره يمه دنيا دن غائب اولاييم كيديم ! ديهرك فالقار ، چايك باشنه كيدر . آلنه بر چوماق آلوب طوپرافلرى اشلهر دورر ايكن ، باشقه بر كويه بر كلين قزى كچر ايكن كورر ، بافاركه بر اختيار آدم اوتورمش ، طوپراق اشلهر طورر . بو قيز چغز :

— بابا نه اشلهرسك ؟

— قيز چغزم ! آخرتمى ايزلهدمه اونى دوشونبورم . وار ، سن كيت ايشكه ، كلين قز چغزم ! دير .

بو كلين : آمان باباچغم ، سن بنم كلين اولديقهى نه بلسك ، ديمكهكه سن بنم باشمه نه كله چكئيد بيلرسك . بونى بكا سويليويور !

بو آدمه نه ياپسون : هايدي قيز چغزم ! سن كيتده بن بو كيچه دوشومه يانه يمه نه دوش كوررسهم سكا دوشمى سويلرم دير . بوكلين قيز چغز اولديقى كويه كيدر . بو آدم اوچايك باشنده آچ اچنه طورر . بو قيز او كيچه كردكه كرر . كرديكى كيچه دن حامله فالور . بر قاچكون صكره بر فاطره بنوب بالىكز باشنه بو حريفه چكزك يانه وارير : باباچغم ! دوشكده نه كوردكسه بكا آكلا تيويور . — قيز چغزم ! فارتكده گى اوغلان اوشاغنى چيقار يو- يرده ، بافالم نه اولاقچ .

قاريجغز : آمان باباچغم ! — سن بنم فارنمده گى اوشاغى نه بيلورسك ؟ (نه بيلوك ؟) سن ديمكهكه منجم ساك .

— يوق قيز چغزم ! بن كندم زوكوردلكمى دوشو- نيورم ، عقمه كلن شىع سويله يويورم .

— يوق بابام سنده هر حالده منجملك وار . مادامكه فقراسك بش آلتون ويره يمه بر زمان ير طوررسك ، ديهركه پارهلرى ويرر .

— آمان بابام سنى بن نه زمان آراسهم نيچه بولاييم ؟ باباده : قيز چغزم ! بن شمدى بورايه او دوندىن بر

قلبه ياپاچغم . اولنچه يه فدر بوراده يم . نه زمان آراسك بورايه كل ، حالل شلم ، ديهركه بو قيزه سويلر .

— ئەي ، اللله اصار لادق باباچغم . كنه بوقادىن فاطرينه

- خانم افندى! سنڭ غائب اولان يوزوڭڭ ايشته بو طوپال قازيڭ قارنىندەدر. او قازى كىسڭ قارنىندىن يوزوڭ چىقار!
دېنچە خانم سوينەر ك خدەمتچىسنە .

- قىز، شو قازى توتويور.

كس، باقالم!

خدەمتچى توتار كسويور.

قارنىنى بو حريف يارار، بوغرىصاقلارڭ ايچىندىن يوزوڭى چىقار يويور. يوزوڭى خانمە نىسليم ايدر. خانم سونەر كىن بو آدمە بش ليرا ويور. شمدى بو مملكت ايچىندە بو خريف ناملى منجم اولدى.

حريفچىز: الله آصهار لادق! دىرك فلبەسنە كيدر اوطرر. بو كويدە چوق زىكىن او كويڭ درە بكى وار ايمش. بونڭ زىگىنلىكىندە چوق كشىلرڭ كوزى وارمىش. اوزمانلر قرق دانە حراميلر وارمىش: بونلر بو حريفڭ حسابسىز زىكىن اولدىغىنى ايشدرلر. بو حراميلر بر كىچە حريفڭ كوينە وارلر. اونى اوگرە نيرلر. بر ايكى كون صگرە بر كىچە حريفڭ جەلە پارەلر ينى و ماللر ينى چالار كيدرلر. بو آدم بافار كە نە پارەلر وار نەدە اشيالر وار. هپسنى چالەشلر. شمدى بو حريف او كويڭ درە بكى ايدى. بونڭ آدملىرى و كندىسى چوق سرت ايدى. بو سببىن او كويدە و اطراف كويدە گيلر بو آدمىن چوق يىللارلردى. بو سببىن بو كويلردە گى آدملرڭ هپسنى طوپلايوب:

- بىم ماللرمى بولا چقىسڭز. يوقسە سزڭ ماللرىڭزى و طوارلر يڭزى هپسنى ضبط ايدر، دىەر ك جەلەسنە سويلر. شمدى بو آدملىر: افندم سنڭ مالىڭنى كم چالدى كم آلدى بز نە بىلەلم. بزم نە عصيانمىز وار بزم مالەزى ضبط ايدە چكىسڭ. كم آلديسە بزە بللە تويورڭ بز سىنڭ ايچون ئولونچىە قدر چالشىرز دە سنڭ مالىڭنى و حقكى آليرز ديرلر.

بو درە بكى دە: اوغلان، حريفلر! بىم مالى چالان حريفى بىن بىلسەم سزى هيچ چاغرمام! دىنچە، شمدى بو حريفار بو «چىنلى درە» دە اولان بابانڭ غائب بىلىچى ديواسمى چىقمىش هپسى بىلرلردى.

- افندم اوڭلا سنڭ مالىڭنى چالان آدمى بولالم! «چىنلى درە» بر غائب بىلىچى واردر. او آدمى بورايە ايلە-تەلم دە بر باقسون باقلەم. بو درە بكى چىنلى درە يە اوشاق كوندر ك باقىچى بابايى بوز نكىن درە بىكڭ ياننە ايلە تيرلر.

بىنوب مملكتە كيدر كىتمەز كويڭ ايچىندە گى قومشولرڭ جەلەسنە: آمان قومشولر! «چىنلى درە» باشندە بر منجم وار كە انسانڭ قارنىندە گى هپسنى بىليويور. دىە اعلان ايدر. بو حريفدە قارىدىن آلمش اولدىغى پارەلر ايلە درەنڭ باشنە بر قىلە ياپوب اوتورر. بر كون قارىنڭ كوينە بر زىكىن آدمڭ اوندە قارىنڭ پارمقندە اولان بر يوزوڭى غائب اولور. حالبو كە ضايع اولمامش، بونى يانندە گى خدەمتچى قارى چالەش ايدى. بو خانم يوزوڭى بولوق ايچون چوق خوجەلرە باقىدىردى. كىمەسە بىلەدى. بو قىزچىزڭ خىر ويردىكى «چىنلى درە» دە اولان منجمە كيدەيم دىەر ك، خدەمتچى سى ايلە برابر اورايە وارلر. - باباچىم! بىم غائبم وار. بونى بىليويور! دىدىكىندە: - پك ابى قىزچىزم! ندر سنڭ غائبڭ حالى؟ سن طيشارى چىقە بىن بر دوشونەم.

بونلر خدەمتچى ايلە طيشارى چىقارلر. حريف شمدى: امان، امان اللهم! بىن بونلر نە سويلەيم. بىن برشى بىلەم دىە دوشونور كىن يوزوڭى چالان قىز ايچرى كيرر. - آمان باباچىم! يوزوڭى بىن خانمڭ صندىغىندىن ابەردم (آلم) صاقىن بىنى سويلەم بىن سكا يوزوڭى ايلە-تويويورم (كىتويويورم). - اويلە ايسە قىزچىزم! سز اوە وارڭدە، سزڭ باغچە كزە فاز وارمى؟

- وار باباچىم!
- شمدى اويگرە واردىغڭدە او قازلرڭ برسىنڭ باچاغنى قىرويور، اوفازە يوزوڭى يوتديرويور، سن قار-يشمە! هايدى سن طيشارى چىق. شمدى حريف يوزوڭى بولدم ديوا كلنير، خانمى چاغريور.
- خانم افندى بىن باقىم، سنڭ غائبڭ اوڭدەدر. بىنى اويكە ايلە تويور دە غائبكى بوليويورەيم.
بو قادين سوينەر كىن:

- هايدى باباچىم كىلەم! دىەر ك قالقارار اوينە كيدرلر. آش ماش پىد كىن صگرە بو حريف پىنچرەنڭ اوكنە اوتورر. خانمە دىر كە: قازلر يڭە سىلە نيويور كلسونلر دىە سويلر. خانمە خدەمتچىسنە: قىز، هايدى كىندە كومسدىن قازلرى چىقار يويور دىنچە خدەمتچى يوزوڭى اوچقوروندىن چوزەر ك النە آلير. قازلرڭ كومسنى وارر، چابوچاق فازڭ برىنى طوتار باچاغنى قىرار، يوزوڭى اوفازە يوتديور، صگرە قازلرى قووالار. پىنچرەنڭ اوكنە ايلە تير. شمدى بو حريف:

خوش بشدن صکره باقیچی بابا :
 - افندم بنی نیه ایله تدیگن؟ دینجه، بو افندی :
 - بابا بنم غائیم وار، ماللریمی چالدیلر بوگنار باقیویر!
 - امان افندم بن بویله شیلر بیلیم. بن سنک
 ماللریکی نیچه بولایم؟ دیهرهك بو افندیه چوق اوزولد.
 یسهده بو آدم هیچ دیگلمدی :
 - الا بولاچقسک یوقسه سنک کلله گئی کسوقبره آتارم.
 سکا فرق کون مهلت، هر حالده بولوب بنم ماللی میدانه
 چیقاره چقسک. شمدی هایدی یریکه کینده فرنچی کون بن
 سنک اللرکی طومرغه اوروب بورایه (کلمسهك) ایله تیرم!
 دیهر. حریفده :
 - دیهککه افندم بنم گبرمک و قتم بو فرق کونه قدر
 تمامدر. شمدیلک خوشچه فالک افندم. دیهرهك فالقار
 یرینه کیدر. شمدی بو حریف کندی کندینه دوشنورکه :
 - بن بونی نصل ایله یهده بولایم. بو حریف بنم فرق
 کون صکره کلله می آلاچق. باری بر چوملک بولایمه فرق
 دانه طاش پارچه سی طوپلایمه هر کون بر دانه چوملکک
 ایچینه آته یمه، طاش بیتدیکی زمان بنم ده عمرم بیتدی
 دیو بنده بوراده کندی کندی می اولدیر یویره یمه هیچ
 اولمازسه بو حریف اللدن موردار گولمه ییم! دیه بونلری
 فکرنده دوشونه طورسون، بز کله لم بو ماللری چالان
 حرامیلره بو بابانک غائب بیلچی اولوب و دره بکیده بوگا
 هر حالده بولاچقنی، فرق کون مهلت ویردیکنی بو حرامیلر
 خبر آلیرلر. حرامی باشی، یانندن برسینی بو باقیچی ننگ
 یاننه کوندرر: هایدی کندیگی بللی ایتمه دن آکلا بافالیم،
 دیه تنبیه ایدر، بو آدمی کوندرر. بو حریف وارر او
 بابانک یرینه. آخشام اولور. باقیچی طاشک برینی: عمرم
 بری کیتدی! دیو چوملکه آندی. بو آدم چابوچاق اورادن
 فالقوب حرامی باشنه! افندم بنم اورایه واردیعی بیلدی.
 - اوغلان! بلسکی یاگلش آکلادک بو کیچه ایکی
 کشی کیدک. و الحاصل بونلر فرییده بو باقیچی بابانک
 یاننه هر کیچه کیدرلر. بو آدمه چوملک حسابی ایدرکه
 فرقچی کونی کندینک گولمچکنی دوشنور. فرقچی کونی بو
 حرامیلر: بزی خبر ویرمسون! دیهرهك باقیچی بابایه رجایه
 کیدرلر. بونلر صباحلین ایرکندن بابانک قپوسنی چالارق
 ایچری یه کیدرلر. باقیچی بونلری غلبه لک کورنچه قورفار:
 - نه ایسترسکن حریفلر؟ دیه رک تکدیر ایدر.
 بونلرک جهله سی باقیچی ننگ ایاغنه قاپانیرلر:

- آمان خوجه چغم! بزی آله ویرمه، بز سکا نه
 ایسترسک ویرلم!
 باقیچی ده آکلارکه ماللری بو آدملر چالمش :
 - اوغلان! اگر کلمه بیدیگن بن سزی ویران
 ایده چکدم. شمدی بو کیچه ماللری او آدمک اوینه ایله
 تملی. بنده بو کیچه اوراده ییم!
 - پک ایی افندم بزی آله ویرمه، بز ایله تیرز. خوشچه
 فال! دیهرهك کیدرلر. او کونده فرق کون تمام اولور.
 خوجه سوینه رک دره بکک اوینه کیدر:
 - افندم بو کیچه سز راعت اویقویه وارک بو کیچه
 ماللریگن کلیر، یریلر آلمش، بو کیچه ایله نه چکلر.
 صباحلین اویقودن فالقارلر، ماللر هپسی کلمش.
 حرامیلرده بشقه مملکتته کیدرلر. بو دره بکی ماللری نقصا
 نسز کورر.
 - عشق اولسون بابا! سن تمام باقیچی ایمش سکا!
 دیهرهك چوق پاره ویرر. بو بابایی یرینه کوندرر.
 او وقتک زماننده حکمدار اولان ذاته بو دره بکی بو
 باقیچینک مهارتنی نقل ایدر. او حکمدار تعجب ایدرک :
 - بن شمدی بو آدمی چاغرده چغم، بن کوکلمدن بر
 شی سویله چکم. باقهلم بیله چکمی سویلمش اولدیغم لفردی.
 « بو آدم کل یکنده باغچه یه گزمک ایچون کوتوره چکم »
 باقهلم بیله چکمی ؟
 بابایی چاغرلر. بابا کلیر. بابایه سویلرکه : « سن
 غائب بیلچی سکا بنم قلبه ده نه وار، سکا نه سویله چکم
 بیلریمسک ؟ »
 شمدی بو آدم نه بیلسون :
 - افندم بوراسی صقندی باغچه یه چیقلمه اوراده
 حالله شیرز! دینجه :
 - آفرین بابا! بنم قلبه ده بولقردی ایدی، سن بونی
 بیلدک. شمدی باغچه یه چیقلم کزه لم!
 باغچه یه چیقارلر کزرکن بردالک اوستنده بر چکرکه
 طور یور. بو حکمدار بو بابا کورمه دن آلی صالار طونار،
 آوچنی قاپار.
 - بابا بو آوچمه کی نه در؟ بیل!
 شمدی بو آدم بونی نصل بیلسون :
 - افندم ماصالرده (مثل) واردرکه :
 « بر صچارسک چکرکه، ایکی صچارسک چکرکه،
 اوچنجیسنه آوچمه کچرسک چکرکه » دینجه، بو آدم

ایراندن اسیر آلتوبده تکه لر طرفندن قل ایتلوب ساتولغان
آدملردن حاضرده ده بر نیچه آق سقاللی آدملرنی کوردک
وباشلرینه کیلنگان حسرتلی حاللرینی بغلی بغلی سویله -
گانلرینی ایشدوب هم تائلندک .

مذکور قل لرغه یرلی خلقلر بیک نچار کوز ایله
قاراغانلر حتی آنلر ایله الفت ایتمک، آنلرغه قز بیروب
قز آلمق کبی اشلر هیچ بولماغان و آنلر ایله بر مناسبتده
پیدا قیلماغانلر. حتی وفاتلرینک جسدلرینی اوز قبرستان -
لرینه قویدرماغانلر، بلکه آپرم مقبره گه کومدرگانلر. شول
وقتلرده بونلرغه «دوغه» دیه اسم ویرگانلر. بو قلر ایسه
اوزلرینه جنسده ش اولانلر و برکه اسیر - قل بولار ق
کیلنگانلر ایله تزوج ایتمشار و صوغه تابا کوبه یوب کیتمشلر.
مذکور قل لر بر ایکی بوون ایسکرگهچ یعنی بر
ایکی آتا اوزگه رگاچ، قل ایدیکلری اونودلوب یرلی خلقه
تمثل ایتکچ بونلرغه «سارت» دیه اسم ویرگانلر (ساتاق
کلمه سندن) (۲). کوب حوادث و فوعات هم تایانقلی سوزلرنک
شهادت لرینه کوره بزلر «سارت» سوزی حقنده غی اوشبو
فکرنک درست ایدیکینه اشانامز.

لیکن روسلر کیلوب غیوه هم جهوم تورکستان طرفی
روسلر قولینه توشکاندن صوگره بو اولده خصوصی بولغان
«سارت» کلمه سی عام بولوب کیتمشدر. فقط شونسی وارکه:
اولده بو «سارت» لقینی کوتارمه گان و اولده اوزلری
طرفندن یامان کورلیگان آدملرگه اوزلری فوشقان اسم -
لقب، فایتادن اوزلرینه ویرلایکندن اچلری پوشووی
و آورسنوب همیتلری قوزغالوب کیتووی، بلکه شول
نقطه دن بولسه، احتمال قریبدر! غ.ع. «غازی آباد».

II

«سارت» تحقیر سوزیمی؟

تورکستانلی «اوزبهک» قارنداشلریمزدن بر نیچه کشی
دفعه لرچه «شورا» هم «وقت» صحیفه لرینه مراجعت ایتوب
اوزلری ننگ «سارت» اصله نولرینه پرتیست ایتلر.
«سارت»، ملت اسمی توگل، بلکه دشمنلر طرفندن بیرلنگان
تحقیر لقبیدر، بزنی اچکی روسیه مسلمانلری «سارت»
دیهه سونلر، «اوزبهک» یا که «تورک» دیسونلر، دیلر.
بوندی خطلر آراسنده کوبدن توگل گنه خوفندلی

(۲) بو تقدیرده «سارت» سوزینک «اسارت» کلمه سندن آلتمی

دخی یاقینراق احتمالدر. «شورا».

آوچنی آچار چکرگه بی فویو و برر.
- آفرین بابا بونیده بیلدک! سنی کندیمه منجم
باشی یاپدم!
حالبوکه بو آدم چکرکه اولدیغنی بیلمز ایدی. کندینه
تمثیل اوله ر ق سویلمش ایدی.
جناب حق بو آدمک هر اشینه یاردم ایدیور. جناب
حق بزلرده یاردم ایتسون! آمین!

«سارت» سوزی حقنده

I

«سارت» سوزینک معناسی

«شورا» مجله سنده بر ایکی سنه دن بیرلی «سارت»
سوزی حقنده مقاله لر یازلوب کیلدی. صوگ عددلرنک
برنده محترم مفتی حضرتلری، تورکستانلیلرگه «سارت»
دیبهک اصلسز بر نرسه ایدیکینه ده اشارت قیلدی.
اوشبو مناسبت ایله بو سوز حقنده بزلر کوب آدملر
ایله سویله شوب اوشبو حقه بر قدر نرسه لر ایشتدک.
بونلرنی «شورا» اوفوچیلرینه عموما، تاریخ مجبلرینه
خصوصا تقدیم ایده مز.

اولنگی زمانلرده کوب یرده خصوصا تورکستان
طرفلرنده کوچلرک طائفه کوجسزلرنی باصوب آلوب قل
ایدوب ساتو عادتی کوب بولغان. بو ایسه تاریخ صحیفه -
لرینه کوز صالحانلرغه البته معلومدر.

اول زمانده بو طرفنک عالملری، «ایران» خلقینی قل
ایتمک و قل ایتوب صاتمق درست، بلکه لازم درجه ده
ایدوکنی بلدروب فتوالر چغارغانلر. شریعت اسمندن
بولغان بوندی فتوالر اولده یارم وحشی و بدویت حالنده
یاشاگان بو طرف آدملری ایچون زور براش و اشانچلی
«یاردم» بولوب کیتمش. بناء علیه «غیوه» ایله «ایران»
آراسنده «آدم سوداسی» باشلانغان حتی ایراندن آدملرنی
کتو کتو قوالاب قوی کبی آیداب کیلگه له گنلر. بر قدر
فانسزلق ده شهرت کسب ایتکان خلقلرده حاضرگی کونده
«مرو» طرفلرنده یاشامکده اولان «تکه» طائفه سی بولغان (۱).

(۱) «غیوه» روسیه قولینه کرگاندن بیرو بو اشلر قالغان.

۱۹ نچى عصرلر دهغنه اوچرى .
مثلا بر سياحتده ۋاتقه ناتارى شوباي آرسانقوف
وفزان ناتارى منصور يوسوپوف حاضر بولغانلر . بونلر
تاشكند وتوركستان مسلمانلرن «سارتلر» ديه ياد ايتلر .
بونلرغە آنلرنى تحقير ايتوگە لزومده ، يولده يوق ايدى .
«سارت» سوزى يونان علماسندن بطلمیوس دهده
اوچرى در . اول سر درياني «ياق سارت» اتى و آنك
بوينده «ياق سارتلر» طور ادر ، دى .

الحاصل «سارت» اسمينه ايتلگان پروتيستلر فنى
اساس سزدرلر .

شورا : اوزلرينك الفبالرينى غنه بولسه ده حضور قلب
ايله اوفورغه ، ابتدائى مکتبلرينى گنه بولسه ده دوام ايتدررگه
موفق اولمامش بر ملت عالملى ايچون تاريخ ولسان
علملى ايله آشنا اولمقنى خاطرگه كيتوررگه ده ياراماز .
بوندى اشلر ، آنلر ايچون ايكى محالنگ بريدر . شونك
ايچون استراوموف جنابلرينك بو حقه اولان شهادتى
درست اولور . لىكن ، تاريخ ولسان علملرنن نه قدر
خبر سز اولسه لرده اوزلرينك «اوز باك» و «تورك»
ايدىكلرنده بو كونگى توركستان مسلمانلرينك آزغنده
شبهلرلى يوق ايدىكى معلوم . «سارت» سوزى «شهرلى»
و «سوداگر» ديمك گنه توگل بلكه «دوران» و «كناز»
ياكه «پرافيسور» و «دوقتور» ديمك اولسون توركستان
مسلمانلرينك معتبر آدملى بو مبارك و گوزل اسمنى
قبول ايتە سيلرى كىلمى ، بلكه اوزلرينك سويوب يورتمكده
هم ساده اولان «اوز باك» و «تورك» اسملرنن باشقه
ايله اسملەنونى ايسته مادىكلرى آكلاشلا . بو تقديرده :
«بطلمیوس اثرنده ده ، بابرنامه و ابو الغازى تاريخنده
بار» ديه «سارت» اسمىنى آنلرغە كوچلەب تاغوده معنا
كورلمى . مسلمان عالملىرينك تاريخ و علم لسان بلهادىكلرى
بوندى اشلرگه بهانه اولماسه كيرهك . اگرده برر كيهسه :
«بو يرده گى خلقلرغە هرودت ، ماسساغيت اسمى و يرگان ،
استرابون صيراق تسميه ايتكان» ديه روسلرغە «صيراق»
«وماسساغيت» اسمى و يرسه و بوگارضا ولما دقلر ينى بلدىكندە
روسلرغە : بو اسملرنى سزگە ياراتوب غنه بيرەمز» ديسه ،
روسلر : «آلاى بولسه بيك ياخشى ، بزنى شول اسملر ايله
يورتوگز!» ديمازلر ، بلكه «اهل البيت ادرى بمافيه» ديه
ميق استندن كولەرلر .

محمد امين افندى محمدجانف نك بر مکتوبى هم بار ايدى .
«توركستانسكى ۋيدمستى» نك ۲۴۱ نچى نومرنده مشهور
مستشرق استراوموف ، محمدجانف نك بوندى دعواسىنى
حقسز تابوب جواب بيره و بلا فصد ، تاتارلرنك سارت
سوزن استعماللرى هيچ تحقير بولماغانلىقى ، توركى مطبو-
عاتى بو اشى ايله جنابت ياصماماغانلقن اثبات ايتەدر .
استراوموف ، فسقه چەغنه جوابنده بويله دى :

(۱) حاضرگى مسلمان علماسى علم اللسان ده ، تاريخده
بلميلر . شول سببلى سارت سوزينك فايدن چققان نيكشروب
بيان ايتونى آنلردن کوتارگه يارامى . چونكه تاريخى بر
سوزنك توبن نيكشرو ايله علوم دينيه آراسنده مناسبت
يوقدر .

(۲) «سارت» سوزى حقتده كوبدن توركستانسكى
نوزيهنى غزته ايله ۋيدمستى ده بختلر بولوب اوتدى و بو
سوزنك اصلى خلقغه آچق كورسه تلدى . پروتيست ايتودن
الك آنلرنى كوررگه كرك ايدى .

«سارت» سوزى بيك ايسكى سوز بولوب آفادىميك
ليرخه نك ئزلەب تابوونچە - شهر خلقى ؛ مشهور مستشرق
آفادىميك رادلف نك تحقيقاتى بو يونچە - سوداگر معنا سنده
(ايسكى زمانده شهر خلقى كويستنه سوداگرلر بولغانلر) .
شول سببلى توركستان نك اوطراق خلقى (كوچبه توگللر)
«سارت» آنالغانلر .

(۳) بو سوزنى روسلر كيهستو فصديله بيرگانلر ،
ديلر . بو سوز راست توگل . چونكه روسلر كىلگاندوك بو
اسم بار ايدى . حتى الك ايسكى آسيا اثرلرنده ده بو اسم
بار در . مثلاً ۱۱ نچى عصر ميلادى ده يازلغان «قودانقوبلك»
ده ؛ ۱۳ نچى عصر ميلادى ده يازلغان رشيد الدين نك مغوللر
تاريخى «سنده ؛ أوروبا سياحى پلانو - فارپينى نك چنگيز
خان مەلىكىتنه سياحتنامه سنده ؛ ميلادى ۱۵ نچى عصرده
اورتا آسيا شاعر و ادبيلرنن ميرعلى شيرنوايى اثرلرنده ؛
شولوق عصرده محمد بابر خان نك «بابرنامه» سنده ؛ ۱۷ نچى
عصرده خيوه خانى ابو الغازى نك يازغان تاريخنده . بو
تخت خواجەسى مؤرخ ، اثرنده خيوه و اورگنچده طورالر
ديه سارتلرنى ۱۶ مرتبه ياد ايتەدر . آنلرنى نوركەمان
وفزلباشلردن غنه توگل ، اوزبهكلردن ده باشقهراق طوتا .
مثلاً اول يولبارس خاننى كيين ايله کوتاروب خان اعلان
ايتوده اوزبهك هم سارتلرده حاضر ايدى ، دى .

روس يازما اثرلرنده «سارت» سوزى ۱۷ ، ۱۸

بلکه باشقه نرسه لرده بلنگان بولور ایدی. تیک بزلر هر وقتده اش اوتکچ اوکنوچهن، لکن بو فائده بیرمی.

۱۹۰۱ نچی سنه استانبولده ضیا افندی کمالی همده صدری افندی مقصودی ایله اوچراشدق. بر هفتهدن صوگ صدری افندی بگا خطاب قیلوب: «یه نوری افندی سویله، ندر کوردگز ونه لر اعتبارغه آلدگز، استانبول، اسلام مرکزی بولغان زور والوغ شهردر، حضور و کیفیه می؟» دیدی. میندن جواب یوق. صوگره صدری افندی بگا قاراب: «یارین جمعه، بارچه مسلمانلرنک زور بایره ملری، آندن صوگ شنبه، یهودیلر بایره می، آندن ده صوگ یکشنبه، معلومگن خرستیانلر بایره می» دیدی ده: «شول اوچ کونده اعتبارگنی یوروت!» دیه تنبیه قیلدی. ایرته برله اورامغه چقسهم بر دکان یابق دگل. فایده فوهه خانه فایده چهچ طراش شونلرغنه یابق. ایکنچی کون ایسه دکانلرنک یاروم قدریسی یابق. اوچونچی کون اوچدن ایکی آلوشی یابق. دیمهک مال و ملک بارچه سی افرنج قولنده. صدری افندی تنبیه قیلماسه بن بونی اوزلکمندن توشونه بلمی ایدم. کاشکی عبد القیوم افندی یاننده بولغان وقتده صدری افندی کبی بر تنبیه قیلوچی بولغان بولسه ایدی بر آزارق معلومات آغان بولور ایدم. انسان دقتلی بولمالی یا که دقتلی آدم برله یورمه لی ایکن! نورالدین ایشایف. ربطی.

تورکی تله ده مذکر و مؤنثک

II

هر تئلنک ادبیات و قواعدی فطری حاللرگه بنا ایدلد. یکندن، تورکی تله زنی باشقه تئلرگه قیاس ایته آلمیهر. عرب، فرانسوز و روس لسانلرنده مذکر و مؤنثک ایچون آیروم صیغه لر بولسه بو اش آنلرنک فطری حاللری اقتضا ایتدیکندر. اوشنداق بزنگ تورکی تلمزده بوندی اش اولماسه بو هم مساوات و قسقلق قاعده لرینه بنا ایدلگان طبیعی بر حالدر.

شونک ایچون تورکی تله زنی باشقه تئلرگه قیاس قیلوب مذکرک و مؤنثک ایچون صیغه لر آیررغه طریشساق بو اش، فطرت و طبیعتغه خلاف اولدیغندن قومدن آرقان ایشمک قیلندن معناسز و نتیجه سز بر نرسه بولور. مؤنث صیغه لرن آیررغه ضرورت ده یوق، آندی اش ده معناده کورلمی. باشقه مهم نرسه لرگه ذهن صرف قیلورغه تیوشلی.

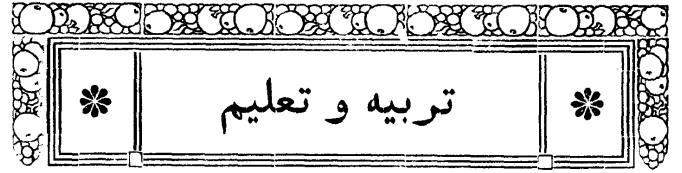
معلم: اسکندر الحمزوی.

عبد القیوم افندی ناصری حقنده خاطرهلر

I

۱۸۹۸ نچی سنه مای اورنارلرنده استاذمز فیض الرحمن حضرت ایله (اچبوله قریه سینک) اویا، اورنیورغ، سامار، فزان کبی اورنلرنی سیاعت ایدوب یوردک. «فزان» غه باروب توشکاچده برنچی زیارت اینکان آدممز عبد القیوم افندی ناصری اولدی. یقاترینسکی اورامده صول یاقده آیطوف یورطنده صول طرفده کچکنه رهک بر آغاچ یورتغه کردک. بر بولمه نی اوتوب ایکنچی بولمه گه کرگهچ ایکی طرفده طوب طولی یاگا طبعدن چغوب اویولگان کتاب اورناسندن نارغنه بول کیتکان. آیاق آستینه یاشل اولهن جه یگن مثالنده تورلی چهکله رطوطورغان دیوار طوزانلی، پاکیزه توگل. توره رهک اورنالقده، بورنقی مدرسه لرده طوتولا طورغان ته به نهک اوستال، اوستینه بر نرسه ده جهیمه گان. اوسته لده ایکی کاسه و بر شاقماق شیکر، بر تلم آرش ایکنه گی، ساماور بار. لکن ساماوری بیزمی باقرمی بلنورک توگل، قاب قارا کرله نگان. شول اوسته ل یاننده بله به ی اویازی بورانغل باشقردی روشنده کیگ یاغالی کوک کیندر کولمه ک کیگن، یاغاسنده ایزو باو (یالاو)، باشنده بالان فاغی کبی توبه نه ی، یاغنی بوکله ب اوطورغان عبد القیوم افندی چای ایچهدر. بر یاغنده آچلوب قویلغان کتاب بار. سلام بیردک و باروب کورشدک. «علکیم السلام» آلدی. صالحونراق روشده: «سز فایدن بولاسز؟» دیه صورادی. استاذمز اوزمزی تعریف ایتدی. اوطورگز! اوطوردق. چای اچه سزمی؟ وقتمز یوق دیه عذر کورگه زدک. سوز یوق. ینه بر آزدن صوگ اثرلری حقنده سوز فوزغاتوب بر آز آلورغه نیتمز بارلقنی بلدرک. شوندن صوگ بر آز کیفی کیلوب کتابلرنی اوزی باصدررغه کوچی یتمه گانلگیکی، باشقه طریق ایله قیمت توشوب نارالووی آور بولغانلقنی، ناشرلر التفات فیلماعانلقنی، بزنگ ملت اوقو ایشینی آغه آلماعانلقنی، فزان خلقتده خاتون فزبوز و قلیغینی، کیوم سالمده فیافت آلماشدر ولرینی سویله ب زارلانندی. فزان خلقی تقدیر فیلماسه ده چیتدن کیلوب ایسگه توشور و چیلر بار دیوب بر آز چویله بده قویدی. باشقه چه بیگ خاطرده فالورلی سوز چقمادی. بر آز رساله لرن آلوب ایسه نله. شوب چغوب کیتدک.

آدم بالاسی هر یورشنده دقتلی اولورغه تیوشلی. کیله چه کده تقدیر قیلنه چغنی ایسه بله ب یورولگان بولسه،

چچك چغاروچى اولورغه تلهوچيلرگه

چچك چناره (أشلى) بلمك الوغ هنردر.

اير بولسون قز بولسون هر بالاغه چچك چغا، بونك سېنندن قاتى مشقتلر بولا، خصوصا اعضالرنك بوزلورلى، كوزدن محروم قالور بولادر. چچكدن قونولوق بوق، ياش وقتده چقماسه، زورايغاندن صوك چقادر.

تيرهن شادرا بولوب فالو قزلىر ايچون گنه نوگل، بلكه ايرلر ايچون ده كيلوشسرك و محبتسرك پيدا قىلادر. فزاق خانولرلى، ياگا طوغان بالالرينى قرق كون گنه ندر طوزلى صارى ماي ايله اشقوب اوندىكلرنندن، تيريلرى فالونلاب يالتراديفى سببلى بالالر بتجه، فوتور وارن كى پچراقلردن صاف اولسه لرده و ياش وقتلرنده چچك چقارمقن قونولسه لرده بتونلدى قونولوب فاللا آلپلر، صوكراف اولسه ده هميشه چچك چقارلر.

بو زحمتدن فوتو ايچون بو كون گنه ندر بارى برگنه چاره معلوم اولوب بو ايسه بالارغه چچك آشلاتمقدر. چچك آشلاتمق بيك فائدهلى نرسهدر. بالاسى بار آدملىر ايچون اوز وقتنده بالالرينه چچك آشلاتمق بورچ اولوب بو طوغورده مساهله قىلوچيلر مسئول اولسه لر كيرهك. چچك آشلارغه بلمك زور هنر اولديغندن، كيرهك اير وكيرهك خانون بولسون بو هنرنى بلمك سېنندن معيشت نامين قلمينه، باشقهلرنك عذابلردن، رنجولردن آزادقلرينه سبب اولديغى ايچون آدملىرگه ايزگولك قىلوچيلردن سانالادر. چچك آشلارغه اوگره نو ايچون شول علم اوفولا طورغان مکتبلرگه كروب اوفورغه و شهادت نامه آلوب چقارغه تيوشلى. بوندى مکتبلر هر گوبيرناده اولسه كيرهك. بن بو اورنده «ؤاتقه» شهرنده گى مکتب حقنده يازام. باشقه گوبيرنالرده بولغان مکتبلرده شول بر نظامده اولورلر.

ؤاتقه گوبيرناسندهغى چچك مکتبينه قبول ايدلور ايچون اوشبو نرسه لر شرط:

(۱) اوفورغه كروچى ۱۸ ياشدىن توبان و ۴۰ دن يوقارى اولماسون. دين و قوميت جهنندن آيرما يوق، تلهسه نيندى دين و تلهسه نيندى قومدى اولسه ده بارى.

(۲) پروگيمنازيه ياكه شونك برابرندهغى مکتبلرنى تمام ايتديكلرنندن شهادت نامه لرى اولغانلر امتحانسر قبول قىلنورلر. باشقه لر ايچون معارف نظارنى نصرندهغى اشقولانك ايكنچى صنفنده اوفولاچق فنلردن امتحان بېرمك شرط. (۳) قبول امتحانى ۲۳ - ۲۴ نچى آوغوستنده در. (۴) برنچى صنفغه هر يل ۲۵ كه قدرگنه شاگرد قبول قىلنه.

(۵) مکتبگه كرر ايچون بېرلهچك عريضة، كروچى شاگردنك اوز قولى ايله يازلمقى، و اتقه شهرنده طورر ايچون پاسپورتى اولوق لازم. عريضة، نچى ماي ايله نچى آوغوست آراسنده مکتبىك ديريكتورى اسمينه ويرلورگه و بېرلىكده ميترىقه شهادت نامه سى ايله اوفوغان يرندن آلمان شهادت نامه سى ده بولورغه تيوشلى. اگرده كررگه تلهوچى، اير خانونى بولسه ايرينك رضالق يازووى هم (تيوشلى اورندن گواهلاندراب) برگه بولوق لازم. (۶) مکتبه اوقو مدنى ايكى يل. اوشبو مدتنى تمام قىلوچيلر ايكنچى درجه ده گى повивальной бабки اسمينى آلالر.

(۷) اوقو برنچى سنتابرده باشلانادر.

(۸) اگرده و اتقه گوبيرناسى شاگردلى كروب بتكاندن صوك مکتبه بوش اورن فالسه باشقه گوبيرنا شاگردلى ده آلنادر.

(۹) اوقوچيلردن اوقو حقى آلنيدر.

(۱۰) اوقو اسبابى هر برى خزينه دن ويرلهدر.

(۱۱) عريضة ده، و پروچينك درست هم آچيق آدر يسى بولورغه تيوشلى. محمدكامل ولد مظفر. «مالئ».

مکتب مدرسه لرمز

اصول قديم و اصول جديد ايله اوفوتولا كيلگان مکتب و مدرسه لرمز نيچك بولسه شولاى دوام ايتنه كيلدى. بونلرنك حيات و معيشت ايچون فائده سى تيمه سه ده علوم دينيه نامينه بولوب اوزلرنجه دين روحنده تربيه لهب چقارلر ايدى. دين روحنده تربيه ايتوب چقارديلرمو بوقومو؟ اول طوغورده غى ملاحظه منى ايكنچى وقتقه فالدروب، حاضرگه ندر دوام ايتكان مکتب و مدرسه لريهنك حيات و معيشتمز ايچون فائده سى تيمه گانينى همده بوندىن صوك بتونلهى بوش فالولرى بيك احتمال بولونى اوقوچيلرنك محاكمه سينه قويم.

کورسەتسەم دە تانار شاگردلارینڭ غایتندە قوزغانچ حالده ایدیكلری بلنور ایدی .

زمانلار اوندکچە حیات و معیشت چیتونلەشە باشلادی، باشقە ملتلر، حیات و معیشتلرن اوقو سایەسندە گنە توزا- تورگە مەکن ایدیکنی اعتقاد ایتکانلر . خصوصاً بو زمانلردە علمسز و معرفتسز معیشت ایتەك مەکن توکل ایدیکن، بابی فقیری، آقساق سوقری بر قاعدە کلیە ایتوب آلەشلر . بناء علیە آزاق کوچلرینی آیامی اوقوغە کرشکانلر .

بزنڭ شاگرد بولغان هم بولاچق ملت بالالری: «مکتب و مدرسەدن، اشقولدن نرسە بولوب چقارمن؟» دیگان تیران معنالی سؤالنی بیرلردە، اوزلرندن مقدم اوقوب چقەش آدمزلرنڭ حیات و معیشتلرینە کوز ساللار . مدرسەدە یکریمی بش یل اوقوچیلرنڭ کوشکگان یابالاق شیکلملی تەریلکە یالاوچی ملانڭ (خەزرت) نڭ حالی ایله اینزینیر یاخود باشقە منصب بولغان برکشی ایله چاغشدروب فاریلر . مونە بوندی محاکمەلر صوڭ یلردە شاگردلریز آراسندە غایتندە تارالمش و حکم سورەدر . بو شولای . صوڭ ملت بالا لری هر قایسی اوزلرینە بر چاره ازلەرلر . ایتیک: حکومت اشقوللرینە کیتوب بتارلر . واقعاً شولای بولمی حالده یوق، بناء علیە یوقاریدە سویلەدکەز چە «فاکت» لر هر قایسی مدرسەلرمنزنی طاشلارغە مەجبور ایتە . مثاللر قویاش کبی کورلوب تورغاچ اوزینڭ یوغالووینە فاراغاندە کشی بولوب چقونى غنیمت بلودە شەبە یوق ؛ پریشان و پراکند و هر جەتی یتشسز مکتب و مدرسەلر ایله غایتندە پارلاق و هر جەتی مکمل ، اوقوغان بر نرسەسى کیلەچکە حیات ایچون فائەلی اولغان اشقول و حکومت مکتبلرینڭ قایوسینی اختیار ایتلووینی صورارغە حاجت یوق .

اوتکان اشلرگە نە قدر اظهار تأسفی ایتسەكده بر اشدە قیلوب بولماوی طبیعیدر . مکتب مدرسەلر مز دە دین هم دنیا علمی اوقوتلو کبی فکر اویغەدە کیلمەگان، استقبال ایچون قورال ایتوب نیچوکدە بر اصلاح، وانتظام چاره سینە تشبث ایتولمەگان . گوپە اولدەگی کبی ایرکنلکدە، علمسز و معرفتسز حیوان کبی و عشتندە اوتکارر مز دیە زماننڭ کیدشندن خبرسز ، باشقە ملتلرنڭ قهرمانلقلر کورسەتوب عقللر حیران قالورلق مدنیتنڭ آلفی طبقە سینە ایرشدیكلری کوز آلدمز دە اولدنی حالده علم و مدنییت بازارلریز اولان مکتب و مدرسەلریز کجە آبزاری بولوب قالغان . خلاصە : مکتب مدرسەلر مز بو حالنچە گنە دوام ایتە

بزم اعتقادمز دە اوقو و اوقوتو فقط آخرتلك ایچون گنە اولوب، حیات و معیشت ایچون اوقونى قورال دیب اویمزغەدە کیتورمی ایدک . برەو بالاسینی کوبرەك اوقوتورغە بولسە فقط ملا و مؤذن ایتو ارادەسى ایلە گنە اوقوتە در ایدی . باشقەلر ، یە مینم بالام ملا و مؤذن بولماز ، نماز تیرەك اوقوسە یتار دیە اوقوتودن طوقتالا ایدیلر .

خلاصە: اوقورغە دردی بولغان شاگردلریز ملا و مؤذن بولو ایچون گنە اوقی کیلدیلر . اما حاضرده ملت بالالری مکتب و مدرسەلرنی ایکنچی برتورلی آکلی باشلاب شول مکتب و مدرسەدن چقان صوڭندە نرسە بولوب چقا - چقارینی، کرمازدن ألوک اویلاب کرە باشلادیلر . مکتب و مدرسەلر مز نیندی ثمرە و یروب چقارا؟ شونى تیکشەرلر ، اوزلرینە فائەدە بولمازدی اوزلرغە رغبت ایتیلر، خیرچی و تلەنچیلکک بوزوق ایدیکنی آکلادقزلردن بابلر ایشک نوبلرندە یوغالانوب یورودن قوتولور ایچون تورلی چاره ازلەرگە کرشیدیلر . یکریمی بش یل مدرسەدە یاتوب، طمع قاپچغی اولوق و فدیەچی لکدن باشقەغە یارامازلق بولوغە، اگردە بو منصبنى التزام ایتە گانندە بتونلەی یالانچاق و آچ فالوق لازم کیلەچکینە اشانیلر . ۲۵ یاش گە قدر مدرسەدە یاتوب دە آینه ۳ - ۵ صوم برابرینە پالاوایلق یاخود قل منزلتە بوش خدمت ایتودن باشقە بر اشکەدە آشمی مینگراو- لەنوب و خیالانوب حیات طولقونندە محکوم و اسیر اولوب تمام سعادت و راحتدن محروم بولوب فالاقچیلرینی بلوب مطبوعات واسطە سیلە اعلام فیلدیلر . هر حالده مکتب و مدرسەلرمنڭ حاللری و آندن چقان ثمرەلر هر قایسیمرغە قویاش کبی یالتراب کورلوب تورا .

مع التأسفی اعتراف ایتەمز : مکلر چە شاگردلر مز قشن اوقوبدە جایندە نی اشلەرگەدە بلمی، ایلینە قایتسە قارە نورمش قارە کوچ استندە یوغالودن قورقوب، نیچوک بولسە دە بر تورلی اشکە کرو چاره سندە کیبوب صارغایوب یوریلر . قازاق آرەلرینە ملا بولو یا کە، بایلرمنڭ ایڭ بلچراق اشلرینە توتونو کبی خسیس اشلردن باشقەغە پارا- مادقلرینی کوردیکلرندە ایتنگوب تیلەروب فریاد و فغان قیلورغە مەجبور اولالر . بو یولده ارەم بولغانلری دە کورلدى .

خلاصە: تانار شاگردلرینڭ آبانچ حاللرینی تمام تصویر ایتوب یازارغە کوب و قتلر کیرەك . اگر شاگردلردن اورن ازلەب یاخود چاره و کیکشاش صوراب کیلگان غطلرنڭ بو اونندە برسینی گنە یازوب

طورغان بولسه ئوز ليگنن بتوننده اصلا شبيه يوق. اوقو و اوقوتو عمومي صورت گه كرمه گانده پازغى قار كىي ئروب بته چكلىرى كورلوب طورادر.

مونه ايكنچى باقن مكتب و مدرسه لرمزده شاكردارمز نيچاك بته. ايتيك: عومى تعليم (اوپشى آبراز و انيه) ميدانغه كيلور، بوگا كوب بيلسه ۶ - ۷ ييلار اوتو گنه كيرهك. بالا- لرمز بو نچالنى اشقولارغه كررلر، بونده دورت ييل عمرلرى اوتور. بو اشقوللر همه جهتى يتش و منتظم بولاچق. بونده تربيه، روح بتونلر باشقه بولور. ايندى بو منتظم و ترتيبلى ابتدائى اشقوللردن چققان شاگردلرمنى اوزينه جلب ايتيرلك منتظم و بر ادبئال و بروب چغارلىق مدرسه لرمز بولورمى؟

اگرده مدرسه لرمز حاضرگى حاللرنده گنه دوام اينسه لر اشقوللر چققان شاكردارمز شونلرغه كورلرمى؟

شول حدلى يتوش و منتظم اشقولده اوقوب تيز زمانده ئوزينه، كم بولا چغينه اشانا طورغان شاكردارمىز مكتب مدرسه لرمزنى نيكزن كورسه لر بور بدن فاققان كىي فاقماسلرمى؟ بونده گوزل روسچه معلومات آلدنن سوكره اورتا اشقوللرغه آغلمازلرمى؟ موندن چغوب اورتا و عالى اشقوللردهغى شاگردلرنى مثال ايتوب تونوب ملتنگ بارچه سى شولا يغه ئيله نوب محله لرمز امامسز، مكتب مدرسه لرمز معلمسز فالهاسلرمى؟ مونه مكتب مدرسه لرمزنى ئوستلرينه بابرلوب كيلگان دهشتلى سؤاللر كوكللرگه غاينده، عيرت و بروه در.

بو كونده ده بالالر اشقوللرغه آغلوب طورالر. حتى تانار مكتبنده برده اوقومغانلردن ده اشقوللرغه كيتوچيلر بار. مونه شوننگ ايچون ده مكتب مدرسه لرنى بر حال گه كيتوررگه، نيچاك بولسه ده شول شاگردلرنى بر آز جلب ايتيرلك بر چاره كوررگه بيك وقت ايدى. نيندى چاره لرده بولنورغه ايدىكى حقنده اوقوچيلرنى ملاحظه لرينى كوتوب قالدوم. مع الاحترام: مبارك شاه العنقى «استرلى طمان»

قولدن كيامة سمى ايكان؟

معلملر مسئلسى نى قدر باصلوب تورسه ده، آره تيره ايله ندروب تلگه آلماي بولميدر. مكتبلرمنى تربيه سسز بولووى و معلملرمنى ده حكومت طرفندن رسمى شهادت نامه ديوب تانلغان بر نقطه استنادلرى بولماوى، بو مسئلهنى

عوام خاطر ن تابو، صالا مولالار يىڭ ھجوملرنىن قورقو، جزئى غرضلر و بولماغان فائىدەلرنى كوزەتو كىبى نرسەلر «مەكەن بولغاننى» اشلەمىچە توررغە وجە بولوب يتەمسەلر كىرەك . يوسىف شىرقى . «آچىنسكى» .

اورنبورغ . ھر تورلى علملر ، تارىخى خىبرلر ، يازمە كىتابلر خرىستىيانلارنىڭ مناسىتىرلر نە صافلانوب كىلدى . مناسىتىردە اولان رەھبانلر ، تارك دنپالر خىلقرغە علملر اوقوتورلر ، كىتابلر تاليف ايدىلر ، صوغش و قىلرنە خىستەلرنى تىرىيە قىلورلر و ھر تورلى عاجز و بىچارەلرنى ھەدە تاشلاندىق بالالارنى ھامىتلىرىنە آلوب تىرىيە ايدىلر ايدى . اوشبو نىقشەدن بىر يوز نە اولان انسانلر ، مناسىتىرلرنىڭ خىدمىتىرلر تىقىر قىلورغە مەيوللر در . مسلمانلر آراسىدە مناسىتىرلر بىر نە تىكىلەر و رەھبانلر اور نندە مرشد و مريدلر ، ايشان و يارانلر اولوب كىلدىلر ايسەدە مناسىتىرلر و رەھبانلر و روللر يىنى اوينامادىلر و آنلرنىڭ وظيفەلر كىبى ھەمى و بىو بىش اىچون فائىدەلى خىدمىتىرلر كوستەرمادىلر . بونىڭ سىببى نىپىدى نرسەدر ؟ عىن . يا .

شورا : خرىستىيانلىق عالمىدە كورامش شىلرنىڭ ھر بىرىدە خرىستىيانلر ايجادىدىن و خرىستىيانلىق آثارىدىن حساب قىلورغە يارامادىغى كىبى ، اسلام دنپاسىدە كورامش نرسەلرنىڭ ھر بىرىدە اسلام دىنىدىن دىيە بىلەك درىست اولماز . خىزىر عىسى ، اوز ەرنە مناسىتىر تاسىس ايتەمادىكى كىبى ، پىغەبىرمز جنابلرىدە بو كونىكى تىكىلەر ، مريدلر و درو بىشلىكلر ھقىدە فرمان و تىلىمات و ىرمادى . مناسىتىر و رەھبانلىق ، تىكىلەر اىنە مريد و مرشدلىكلر خرىستىيانلىق اىلە اسلام غە ، صوگىدىن و چىتىدىن كىرمش شىلردىر . شونىڭ اىچون بونلرنىڭ طوغرىدىن طوغرى ، خرىستىيانلىق و اسلاملىق اىلە ملازمىتىرلى و علاقىلرلى يوق . بىنئ اىلە بونلر سىببىدىن بىر دىن گە كىمالات و اىكىنچى بىر دىن گە نىقسانلىق اسناد ايدىلماسون ! رەھبانلىق اىلە تصوف تارىخلىرى تىكىشلىسە ، كىلدانىلر و آثورىلردىن دە يوقارى بىر زمان غە چىقار . اوشبو جەھتىن

قويودىن عاجز بىر ھالەدەمز . شونى اوبىلاغاندە مەدرسەلرنىڭ «دىنىيە» عنوانلر يىنى ، روس لسانى كىبى ، آتلاغان صابىن كىرەك بولا تورغان بىر تىل تىقىر ايتەمسە كىرەك .

اجارە ، بىيە ، شىفە ، رىق و سائىر بونىڭ كىبى نرسەلر ئوز زمانلرنىدەدە ەملىگە قويولا آلمانلر . بو كوندە ايسە شونداى جىرىيات اىلە چوالو ، طىبىعى كولىكىدىر . دىن عالمى بولو اىچون دە بو نرسەلرنىڭ لىزومى يوق ياخود آز . شونلر جەملەستىدىن ، كلام و عقائد درىسلر يىڭ دە كىوب جىرلر يىنى صانارغە يارى . بو كوندە كىبى عقىدەلر بىر يىڭ تىلىت الە اىلە بىخ قىلو و ىنە مەداغەلردە بولنر و آخردە عىز بىيان قىلو كىبى كولىكى جىداللىدىن ەبارت بولماى اىڭ سادە و بىسىط بولورغە تىوش . افكار مستقىلە صابى بولورغە مستحق عالمىە طلبەلر يىنە كىچىلەب عقىدە اور ناشدورغە ماتاشولرنىڭ ەبىت ايدىكى معلوم . ايشتە شونىڭ كىبى نرسەلر اور نىنە روس لسانى كىبىرەك اوقولسە بىزدە ايتىدائىيە گىنە توگىل رشدىيە معلوملرىدە بولا باشلار . معلم بولور اىچون دارالمعلمىن تمام ايتودە شىرط توگىل . تىلىم و تىرىيە فىن بىلوب معلم ئوزىدە يارىسى تىرىيە كورگەن بولوى شىرطلر . روسلردەدە خىصوصى امتحانلر اىلە معلم بولغانلر كىوبىر . يوقسە بىلدىن بىل آرتوب تورغان روس مكىتبلرى اىچون سىمىنارىيە و اىنستىتوت تمام ايتكەن معلوملر اصلا يتشە چىك توگىلر . اگىرە بىر شا گىردلرنى ھىكومت مكىتبلرنىدە امتحان بىرلىك ايتوب ھازىرلى تورغان بولسەق ، مەدرسەلردە روس لسانىيە گىنە اىركىنرەك اورون بىررگە كىرەك . چونكى مشهور مەدرسەلرنىڭ پروگراملارنىدە ، معلم بولاچى كىشىدىن صورالا تورغان تارىخ ، جىغرافىا ، حساب ، تىرىيە و تىلىم فىنلرلى باردىر . فقط حسابنى اعمال اربىدەن غىنە ەبارت دىوب بىلمەسكە كىرەك .

ھىكومت دارالمعلمىن آچارغە رىخت ايتوبدە ، آندىن اوقوب چىققانلرنىڭ معلوملىكلر يىنى تصدىق ايتەمسە ھازىرگى معلوملردىن ايرىماقاي بىردە بولور ؟ ھمان مكىتبلر يابلودە دوام ايتەرلر توگىمى ؟ رىخت بىررگە چى تصدىق دە ايتەر دىب اوبىلارغە مەكەن بولسەدە ، اول اوبىڭ اوى ھالىدە گىنە فالو اىتمالى دە بىك ياقن ؛ چونكى بو كوندە ھىكومت بىرگە زور مەدرسەلر آچارغە رىخت ايتە ، طىمى و شونىڭ اىلە بىرابر آندىن شىھادتنامە آلوب چىققانلر كىوب بىردە معلم صىفتى اىلە مكىتب گە ياقىن بىبارلىمىلر . شونىڭ اىچون دە بىر ھىقوقلى معلملرنى اىكىنچى بول اىلە يتشدر و طرفن فارارغە كىرەك .

بو مسئلەگە دىنارنى قانشىرمازغە بىلكە ايسكى مسلكنىڭ اوزلرلىنى كىنە فارشو قويوب تىكشىرگە تىوشلى. حقيقت حالە علم، شفقت، انسانلرغە خدمت نطقەسندن، مريدلرگە كورە رايونلر نىڭ خدمتلىرى كوپ اولمشىدۇ. بوندى نزاغ فيلوچى اولماسە كىرەك. بونىڭ سېمى ايسە رايونلر مئاستىرلرگە تابع اولوب مئاستىر ايسە حقوق شىخىبەغە مالل وھەر زماننىڭ اوز نظامىنە موافق ھر مسئول ادارە تىتىندە اولمىلر بىر اما مريدلر اوز كىملىرىدىن باشقىغە تابع توگل شىخىلرغە ايارمىش آدملىرىدۇر. بو زمان تىبىر نىچە ايتور اولسەق، مئاستىرلر وقف ماللردىن، جمعيتلرنىڭ خىرات واعانتلردىن تىبىە ابدلوچى «رسمى» شىلر اولوب ھوم فاشىندە جواب وىررگە وھومنىڭ مېتىرلىنى اوزلر بىنە جلب فيلورغە بونىڭ اىچون خدمتلىر كورسەتورگە مېبورلردۇر. اوز كىمى واوز ارادەسندن باشقىنى اعتراف ايتماش غىرسمى «شخص» لرنىڭ ھوم اعھالى ايلە اشلىرى اولمادىغىدىن انلرنىڭ رضاقلرلىنى كىسب ايدىرگە، انلرغە مادى خدمتلىر كورسەتورگە مېبورىتلرلى يوقىدۇر. بىز نىڭ ناشىمىز دە بو سوۋالنىڭ جوابى اوشىدۇر. بوندىن گوزل جواب وىر وچىلر اىچون «شورا» بىتلرلى اچىقدۇر، مرحمت ايتىسونلر!

اورنبورغ - جىرى زىدان افندىنىڭ «التارىخ العام» نام اثرىندە خىلغى راشدون گە منسوب اوچ تورلى نقود رسمى وار. بىرىنىڭ اچىندە 5 ھى 1 روشىندە نامغا بولوب اطرافىندە «لا الە الا اللە محمد رسول اللە» جىملەسى يازلغان. اىكىنچى ياغىندە اورنادە صقاللى آدم رسمى بولوب شونىڭ اىكى طرفىندە خط كوفى ايلە «محمد رسول اللە» دىبە يازلغان. فالغان اىكىمىسىنىڭ بىر ياقلىرىندە «لا الە الا اللە» و اىكىنچى ياقلىرىندە دە: «محمد عبد اللە ورسولە» در. «تارىخ التمدن الاسلامى» ايتوينا قاراغاندە خىلغى راشدون نقودى اىرا- نىلر ايلە مشترك صورتدە ضرب ايدلمىشدر. بونلر «طبىرستان» و «ھرتك» قىبەلرندە ھىجرتدىن ۲۸ نچى يىلدە ضرب اولنوب اوزلرلىندە خط كوفى ايلە: «بسم اللە ربى» دىبە يازلغان. اىھدى «التارىخ العام» دە اولان نقود بونلرغە بتونلە باشقى اولمىلرلى لازم كىلەدر. بو نقود، خىلغەلرنىڭ فايوسى طرفىندىن ضرب ايدلمىش اولادۇر؟ معلم

شورا: جىرى زىدان افندىنىڭ «التارىخ العام» اسمىندە تالىفى وارلغىدىن خىرمىز يوق. حكايىت قىلىدىغىنكز اوچ تورلى نقود رسمىلىنى مذكور آدمنىڭ «تارىخ مصر

سىرگى اوپول - «چواچك» شىرىندە امام فرىبانغىلى خالىدى جىنابلرىندە اوچ دانە كەوش آقچە كوردىم. بو آقچەلر اوشىمىسەنىدى صولايىتىندە «لېيسى» شىرىندىن ۳۰ چاقىروم مسافەدە حىرىق (آرىق) قازلىغىندە تابلەش. تىكەلرنىڭ بىر طرفىندە «خلىفە اللە» و اىكىنچى طرفلرندە «الامام الاعظم» دىبە يازلمىش. يىنە دە «ھو» روشىدە بىر كلمە بار. بونىسى تارىخ بولسە كىرەك دىبە اوبىلادىق. بو آقچەلر شام خىلغەلرلى اسملىرىنە صوغولمىشلىرى ويا كە بو طرفدە بىر خىلغە اولمىشى؟

شورا: بىدى صولايىتلر وھومماشول طرفلردە خىلغەلر طورغانى يوق. مذكور آقچەلر امويلر، ياكە عباسىلر اسملىرىنە صوغولمىش اولور. احتمال كە آقچەلردە باشقى سوزلردە وارددە چىت يازوايلە يازلىقلردىن اعترافغە آلنىمى طورغاندىر.

شرف الدين بن سراج الدين .

حقننه نلهسه گنه کم اولسه ده «رکن» ایله «مقام» آراسنه :
 «بو اثرلر قاعده لی و عرب اسلوبی ایله توگل» دیه مباحله
 قیلسون، سوزی یالغان اولماز. بونگ سببی ایسه ترتیبسز
 اوقولر اوقوتلر اوستینه دستور العمل طوتلهش کتابلرنگ
 درس کتابلری اولمادقلری و درس کتابی اولورغه یارار.
 لقلرینی ده ایسخولاستیک روشینه کرتوب اوقوتقلر اولمشدر.
 حقیقت حالده زمخشرینگ «مقدمه النحو» هم «المفصل» نام
 اثرلری ایله مطرنینگ «مصباح» اسملی کتابی استئنا فیلنسه
 مملکتهمزده عرب نحوسی حقننه درس کتابی اولورغه صلاحیتلی
 بر نرسه یوق ایدی. بارلری ده بخارا اسلوبنده اوقولملرندن
 خیرلی نتیجهلر بیرمادیلر. بو کونده گوزل درس کتابلری
 چقدی ایسه ده ایندی بزنگ و قتلر تلف بولوب بتکان ایدی.
 اسمینی یازدیغهمز اثر، اوشبو گوزل درس کتابلرنینگ بری
 اولسه کیرهک. بو کتاب «بیروت» ده آمریقانلر کلیه سنده
 درس ایدلوب اوقولمقده ایدیکنی ایشتمک. مؤلفی،
 مذکور کلیه استاذلرندن چبرضومط ایندی اولوب ۳۳۹ بیتده
 طبع ایدلمشدر.

ترجمان . نور . سیبیریا . غزته لرمزنگ شیخی اولان
 معتبر «ترجمان»، هر کون چیقارغه باشلادی. «نور»
 هفته ده ایکی و «سیبیریا» ده تیز کوندن هفته ده اوچ مرتبه
 چیقاقدر. هر برینگ اوز خدمتلرنده دواملری، و ملت
 طرفندن محبت ایله اوقولولری مطلوبمزد.

آمریقا کشفی کوبهوگه توشکان - یل صایون
 آوروپادن قطب نقطه لرن ئرله رگه بیوک هیئتلر یبار یله .
 بو هیئتلرنگ هر بری ننگ یوروب قایتووی ۳۰۰-۴۰۰مک
 صوملرغه، بعضا میلیون صوملرغه نوشه در. شوشی کونلرده
 جنوبی اسپانیا ده «پالوس» شهری آرخونده مشهور سیاح
 فالومب ننگ آمریقا سیاحتی وقتنده غی آالش-بیرش دفتری
 طالبلمشدر. بو دفترده اوچ سفینه آلو ایچون فالومب ننگ
 ۶۴۰۰ صوم؛ آنگا فورالرفویو، کیرهک اسباب آلو ۵۷۰۰ صومغه
 توشکانلک بلینه قوماندان و ایدیه شلرینه آرق ایچون ۷۵۰ صوم
 طوتولغان. هر ماتروسقه کونگه ۲ صوم ۲۵ تین زالونیا
 بیرلگان [آشاو اوزندن]. شولای ایتوب بتون مصرف

مطبوع اثرلر

الفبا حقننه . شیخ زین الله رسولی طرفندن یازلمش
 فسقه بر رساله اولوب «وقت» اداره سی طرفندن نشر
 ایدلمشدر.

عرب صرفی . عرب نحوی . بو ایکی اثرنگ نیندی
 نرسه دن بحث ایتدیکی اسملرندن معلوم . هر ایکسی
 ذاکر افندی القادری تالیفی اولوب مدرسه لرمزده درس
 کتابی اولور ایچون ترتیب ایدلمشدر. ذاکر القادری
 افندی عرب لساننده سویله رگه و یازارغه مقتدر عالم لرمزدن
 اولوب بونگ اوستینه ده اوشبو اثرلرینی بو قدر تجربه لر
 سوکنده ترتیب ایتدیکندن شاگردلر و معلملر ایچون فائده لی
 اوله چغی امیدیلدر.

وعظلم . «سیمی پولات» شهرنده امام صلاح الدین
 افندی اوزینگ سویله مش و عظلمینی جبوب اوشبو اسم
 ایله نشر قیللمشدر. تعلیم و تربیه طوغرولرنده و اجتماعی
 اشلر حقننه گوزل سوزلری کورلیدی. سیمی شهری بو
 کبی وعظلم سویله وچی اماملرغه محتاج ایدیکی معلوم .

مسلمانچه الفبا هم اورنکلر . یاگنا بر نرسه . خانم
 افندیلرنگ کتبخانه لرنده واش بولمه لرنده برر نسخه بولورغه
 نیوشلی . مرتبی : ص . کمالی افندیدر.

کمه عیب . دراما کتابی اولوب یازوچیسسی ف .
 نورماوی و ناشری ده طرویسکی شهرنه «خدمت» کتبخانه سیدر.

الخواطر العرب فی النحو و الاعراب . مدرسه ده
 علوم عربیه تحصیل ایتمک قصدی ایله قواعد، عوامل،
 فارسیجه اعرابلر، انموذج، کافیه، شرح ملا جامی، عصام،
 عبد الغفور، سیالکوتی، مولوی، عصمت الله، شرح ابیات
 کبی حسابسز کتابلر اوقوب و مطالعه ایدوب شغللندک
 ایسه ده ایکمککک توزاق اولسون عربچه سویله شورک
 و یازارلق بله آلمادق. بزگنه توگل بلکه اوتوز فرق یل
 قدر وقتلر شاگرد جبوبده علوم عربیه اوقوتلهش قارت
 مدرسلرمزدن کوبسینگ عربچه یازامز دیه یازمش اثرلری

سڭ باران حکایتی .

یکرمچی عصرنڭ ابتدالرنده فزان مسلمانلرندن ، سراجی بابای اوغلی «خوفند» شهرینه کیلوب اصول صوتیه مکتبی آچمش. کوب وقتلردن بیرو «الیف به زبرئه» اوقوتوب کیلگان خلق ، یاڭی ترتیب ایله اوقوتونڭ نرسه ایکانلگین توشونه آلهادقلرندن ، باشده مکتب گه بالالرنی ویرمه مشلر . بو معلم ائندی بیش آلتی بالانی فاجوب پوصوب آلتی آی قدری اوقوتوب ، « آلتی آبلق » امتحان قیلدهش . بالالرنڭ اوقوب بلدیکلرن خلق غه کورسه تو عادت گه خلاف اولسه ده ، محله نڭ قارت و یاشلرینی ، بیوک و کچوکلرینی چاقروب امتحان قیلوب کورسه تمش .

ئلك وقتلرده ، ایسکی ترتیب ایله اوقوتولوب کیلمه کده اولغان مکتبلرده ۱۵ - ۱۶ یاشکه یتوب ده اوز اسمن یازا بلمه گان بالالرنی کوروب کوزلری فنققان آتالر ، ترتیب ایله اوقوتولغان مکتبه ۷ - ۸ یاشلک بالالرنڭ اوقولرن یازولرن ، باخصوص : دین اسلام ارکانن ، آنا تلی ، تاریخ ، جغرافیا ، حساب اوقوب بلولرن کوروب حیران فالمشلر و « بو قنداغ اوقو ؟ مونه مسلمانچیلق ، بزنگ بالالرمز ایسکی مکتبه ۱۵ - ۱۶ یاشکه یتوب هیچ نرسه بلمه دیکلری حالده ، یاڭی ترتیب ایله اوقوتقان مکتبه ۷ - ۸ یاشارلی بالالر ، بزنگ کانه (زور) لرمزدن ده کوب بله لر » دیب امتحان غه کیلگان خلقلر همه لری صد هزار آفرین قیلوب بو مکتب گه بالالرنی کوبره ک بیررگه دیلمه شمشلر و برنچی امتحاندن سوڭ ، کوندن کون بالالر آرتوب ایکی اوچ سنه ایچنده یوزدن زیاده اولمش .

معلم ائندینڭ کوندن کون شهرتی آرتقانه ، و بالالر کوندن کون کوبه یوب ترفی تابوب آله کینکانگه ، شهرنڭ بر تورلی جاهللی بونی کوره آله اغانلقلرندن و آکار بو اورنده طور و مهکن اولماغانلقدن ، شهرنڭ مامچی بایلرندن بر صاحب فراست و خادم ملت اوز محله لرنده اوز تحت اداره سنده بولغان مسجدینڭ یورت ایچنده مکتب بنا قیلوب ،

باری ۱۵ مڭ صومغه ینمشدر . دیهک حاضر بهاسن تقدیر اینه رگه صفرلر ینکرو مهکن بولماغان بیوک وبای آمریقانی آوروپالیرغه طابوب بیرو - باری ۱۵ مڭ صومغه توشمشدر .

عید اوقو نزاعسی - جزائر وتونس ده ، رمضان عیدن اوقو حقنده ایکی گه آیرلوب بر فرقه سی جمعه و ایکنچی بر فرقه سی پنجشنبه کون اوقودیلر . اسلام دنیا سنده عیدلر حتی اوچار کون گه قدر اوقولوق عادت اولدیغندن بونده عجب اش یوق . لکن بولر بر برینی تخطئه قیلوب نزاع قیلشورغه کرشدیلر . اوشبو عید نزاعسی بو یرلرده طرابلس و بالقان صوغشملرنده اهمیتلی اولدیغی و بر طرف صلح صورارغه کونماسه کیلمه سی روزه و کیلمه سی عید گه قدر صوزلاچغی آکلاشلور . اشنگ قورقچ جهتی ایسه آوروپا دولتلرینڭ مداخله قیلملری ماده سیدر . بو سوز لطیفه توگل . « کوب آفریقا » ده یازلدیغینه کوره بعض آدملر : « مسلمانلرنڭ بوندی نزاعلری فرانسه دولتی ایچون شینک کیتوره در ، شونڭ ایچون روزه و عید وقتلری حقنده بر قاعده توزوب ویررگه تیوشلی ، شوندن سوڭ عبادت وقتلری مضبوط اولور » دیه نصیحت ویرمکده لر ایش . بو اش اکرده فعل گه چیقسه حقیقی معناسی ایله آوروپا مداخله سی اولور .

کلدانیلرنڭ خسته لر حقنده عقیده لری - بر کیسه خسته اولدی ایسه کلدانیلرنڭ عقیده لرینه کوره آکا جن صوغولمش هم شونڭ تأثیری ایله خسته له نمش اولور و اوشمونڭ ایچون آندن جننی چیقارمق و قوق چاره لری کورلور ایدی . جن قوق حقنده کلدانیلرنڭ چاره لری اوشبو شیلر اولور ایدی : ۱) اوینڭ ایشگینه برر معبودنڭ اسمینی یازوب قویمق ، ۲) دعا قیلوق ، ۳) افسونلر اوقومق و طلسملر یاصامق ، ۴) بوتی یازوب تاقمق . بو اصول کلدانیلر قاشنده جنلرنی قاچرر ایچون اڭ فائده لی بر اصول اولمشدر

بر عربنڭ ایشگینه یازمه سوزی . ایسکی زمانده بر عرب ، اوزینڭ اوی ایشگینه اوشبو مضمونده بر یازو یازوب قویمش « آرامزده دوستلق و تانوشاق بولماغان آدملرگه الله تعالی رحمت ایتسون . الله تعالی نڭ قوری دوستلقلری مرتبه سنده دوستلرمزغه اولسون ؛ دنیا ده نیندی گنه شادلق و راحت کوردک ایسه معلوم توگل آدملردن کوردک و نیندای گنه محنت کوردک ایسه دوستلردن کوردک ! » .

معلم کیلوب، بر نیچه سنه دن بیرو اوروس نوغای لرینگ
چغاردق لری ترتیب ایله مکتب آچوب، بالالارمزی حق یولدن
چغاروب یاتور. بیزنگ مکتبلرمزده اوقولا تورغان چهار کتاب،
بیدل و خواجه خافظ لرنی قویوب، معلم اول، آنا تلی، یازو،
دین اسلام ارکانن، تاریخ، جغرافیا، حساب و باشقه ئلله
قندای کتابلر اوقوته در. بو مکتبنی یوقانوشقه بر نیچه مرتبه
حرکت قیلوب یوروب یوقاتا آلهامی «خیر ایندی تورا
بیرسون» دیب تاشلاغان بولسه ق، ایمدی بو معلم
عزیز قرآنمزی عرب تلندن تورک تلینه تفسیر قیلوب،
مونگ نیمه دن عبارت ایکانلگیکی عوام خاقینه توشوندرمکچی
و شونی تیزدن ترجمه قیلدروب عوام آراسینه تارتمقچی
بولغان. قرآننی ترجمه قیلو، آنک معناسینی عوامغه ایتموب
بیرو شرعا جائز ایمهس. کم، که مصنف لرنی آیاق آستینه
صالوب کلام شریف گه اوزلگندن معنا بیرسه بو کشی
مطلقا کافر در. بس بو معلم هم قرآننی ترجمه قیلدرسه
بوهم کافردر. مونگ شهرمزه توروی کسافتی همه مرگه تیه ر.
مونی قرآن غه تفسیر قیلدرمقچی اولغانلغی ایچون
شریعت بو نیچه «سک باران (۱) قیلوب ئولدررگه کیره ک.
«من فسر القرآن برأیه» دیگانندن سوگره: «ها بلی
تقصیر. ها بلی تقصیر! . . .» دیب آفرین قیلمشلر. و بو
معلمنگ کافرلگیگنه فتوی بیروب «سک باران» قیلورغه قرار
بیرمشلر.

کوبده اونمی بو خبر معلم افندیگه ایشوتلمش اول
هم برده او یلامازدن یار و دوستلرن چاقروب بو خبرنی
سویله مش. «شهرمزه جاهل نادان متعصبلر کوب اولدقندن
وانلرنگ قولندن هر اش کیلکندن البته قیلورلر. مینم
کوبدن او یلاب یورگان نیتیم،» باروب معلمکمینی
تکمیل ایتموب، کیلوب مکتبنی زورایتموب رشدی قسملرده
آچماق ایدی. ایمدی سز لرمیگا فاتحه بیرگزده، من اورنمغه
«خلفه» لرنی قویوب سفرگه کیتیم» دیب دوستلرندن فاتحه
آلوب، و اورنینه خلفه لر تعیین لهب معلم افندی اوزی
اوقورغه کیتمش.

اهل الله بن خیرالله. «خوقند» .

(۱) ئلك وقتلرده بر کشینی ئولم جزاسینه حکم قیلسلر، اول
کشینی بر یرگه باصروب تاش ایله اتوب اوترگانلر. مونی فارسی
تلده «سک باران» دیلر تاش یادرو دیهک بولا.

طنچسزلانوب تورغان معلم افندینی بتون بالالری ایله برگه
کوچروب آلوب کیلمش. بو مکتب گه کوچکچ بالالردخی
کوبایوب کوندن کون ترقی تابه شلر.

کونلرنگ برنده «سمرقند» لیک فشاق بر بصیرنلی
شاگرد، «خوقند» ده ترتیبلی مکتب بارلغنی باوب، کیلوب
بو مکتب گه کرمش و بوترتیبده اوقونونگ فائده لی لگنی کوروب
درحال معلم افندیدن درس آلوب، «اصول صوتیه» ترتیب
اوگره نمش. بر نیچه آیله اوقوغان سوگنده معلم افندینگ
فاتحه سینی آلوب، «سمرقند» شهرینه کیتوب، آنده هم
شوندی بر مکتب آچمش. سمرقند شهرنده هم بو اصول ایله
اوقوتوغه، بصیرتی وارلرنگ کوندن کون بالالری کیلوب،
آز بر فرصته ایکی یوزدن زیاده بالالر اولمش. ترتیب
ایله اوقوتو اوستینه، کونده مخصوص بر ساعتده مکتبنی
قرائت خانه گه ایله ندروب، بالالرنگ کتاب، غزته و ژورناللر
اوقولرینه ده مساعده قیلنمش بارا بارا بالالر کوبایمش،
بصیرتلی یاردمچیلری ده آرتمش، کوندن کون فکر ساچلمش.

* * *

کونلرنگ برنده معلم افندی «قرآن شریف»
اوقوب معناسینی ملاحظه قیلوب اوتورغانده «هل یستوی
الذین یعلمون والذین لا یعلمون» آیت شریفی کوزیگه
چالونمش و نهایتده تیره ن فکرگه چوموب: «بو بزم بیوک
کتابمز، عرب تلنده یازغان. مین اوقوب توشونم، فقط
یالغوزمن. مونگ تورکی تلنده زمانه غه موافق تفسیری اولسه
ایدی میندن باشقه مسلمانلرده اوقوب، الله تعالی نگ بزرگه
نیتدی نرسه لرنی قیلورغه بیورغانلرن توشونورلر ایدی»
دیب خیلی تفکر قیلمش.

سوگره کوب او یلاماسدن اوزینگ یار و دوستلرینی
ضیافت گه تکلیف ایتموب، مجلسده «قرآن شریف» نگ
تورکی تلینه تفسیر قیلنوی توغروسنده غی مسئله سینی
اورناغه سالمش. بصیرتی وار دوستلری همه سی آفرین
قیلوب، قوللرندن کیلگان یاردمنی قیلورغه وعده قیلمشلر.
بر نیچه وقتلردن سوگ بوخبر، «سمرقند» مدرسه لرنده
«حجره» آلوب توروی سودا گرلر ایله می سز ملالرغه
ایشوتلمش. بونلر، دین گه خدمت نیتی ایله یعنی قرآننی
تورکی تلینه تفسیر قیلدرماو توغروسنده درحال بر مجلس
قوروب، معلمنگ «قرآن» تفسیر قیلدر و مسئله سن فارا-
مشلر. مجلسده ایگ بیوک، دین باشلغی عالملردن بریسی
اوتورغان یرندن سوزگه باشلاب: «های تقصیرلرم! فلان

مرحوم آخوند و مدرس لطف الله بن داملا صبغت الله السليماني

اوشبو يىل ۱۶ نچى اوكتابردە قزان ولايتى چار مضافاتى « قظايماس » قريه سنده فرق يىل قدر امامتچىلىك قىلمش، دىن و ملتەز اوغرنده الوغ خدمتى كورلمش مذکور آخوندنڭ وفاتىدىن خىبر آلدق. خلقىز ايچون الوغ ضياع اولدىغىدىن حىسرتلەندىك. الله عز و جل غريق رحمت ايله سون، اقربا و احبابلرىنه صبر جمىل و بىرسون.

مدنى قومارده، قظايمار، يونانيلردن باشلاپ عربلر و غربىلر (آوروپالىلر) دە ايسكىدىن عادتدركە دىن و ملتەز اوغرنده خدمت و منفعت كورسەنگان و شولوق يولە مشقتلر چىكگان افرادلرىنى، ترك حاللارنده خدمتلىرىنه و مشقتلرىنه كورە تقدير ايدىلار، و فاتى سوگۇندە هم ترجمە حالىنى يازوب، تاريخ صحيفەلەرنده نايىد ايدىلار.

شبهه يوقدركە بزم روسيه مسلمانلرى ايچىندە هم دىنەز و ملتەز اوغرنده الوغ خدمتلىرى قىلمش و منفعتلر كورسەتمش، و مشقتلر چىكەش افرادىمىز از اولمامشدر. آنلر، قومەزىنڭ الوغ مشقتلرگە اوغراغان، نادانلققە باطقان و فقيرلكگە قالغان و قتلەندە ماللىرى، نللىرى علملىرى ايله الوغ خدمتلىرى قىلغانلر و الوغ مشقتلر چىكەنگانلردر. لىكن قزغانچ حال شولدركە ترك و قتلەندە آنلارنڭ خدمتلىرى و منفعتلىرى تقدير ايدلمەگان، بلىكە بزدە ايسكىدىن اورنلاشمش عادت بويىچە برگە اون آرتدىر بىلوب آنلارنڭ كەچىلكارى سانالغان و هر اشلىرى يىخشىلىقتىن باشقە بر مقصدغە حەل قىلغان. اوشنداق و فاتلارندن سوڭ آنلارنڭ ترجمە حاللىرى هېچ كەم طرفىدىن يازلمىغان و تاريخ صحيفەلەرىنه قىد ايدلمەگان، بلىكە بتولەي دىناغە كىلمەگانلر كىي تمام اونولغانلر. كىلە چكگە كوز سالنمادىغى و اقتضاسىنە كورە تدبىرلر قىلنمادىغى كىي، اونلارنڭ كەز كوز سالنمىش، احواللىرىلە اشنالنمادىغى كىي تىوشلى تجربە و عبرت هم آلنمىشدر.

حەملىر اولسون سوڭ زمانەزده آرامده اولان اوشبو الوغ كەچىلك، سىرلنە باشلادى. حنى احمدباي هم ولى بايلارنڭ ترجمە حاللىرى طبع و نىشردە ايدىلدىلر. تىز كوندن غنى باي و محقق مرجانى جنابلىرىنڭ ترجمە حاللىرى ميدانغە

چىقاچغىنى دە مع المەنوفىة ايشدەمز.

مذکور آخوند لطف الله حضرت دە شكسز ترجمە حالى يازلورغە مستحق افرادىمىزىن برىدر. بىز بو مکتوبەزده آنڭ ترجمە حالىنى يازونى دگل، بلىكە آنڭ ايچون ايشك آچونى قصد ايدەمز. احتمال اوزى طرفىدىن يازلمش ترجمە احوال (آفتوبيوغرافىه سى) باردىر. بناگاه بولماسه شايد افرىاسى اوشبو بورچلىرىنى اونەرلر.

مرحوم، بىزىنڭ ايله بر طرف علماسى و آرامز يقىن اولدىغىدىن آچق بلىدىكم و بىك اهمىتلى كوردىكم بعض احواللىرىنى كنه بر قدر يازامن و بونڭ ايله وجدانا ذمە لازم اولان بورچىنى ادا قىلمىچى بولامن.

مرحوم لطف الله حضرت قزان ناحىه سى مشهور «اورى» قريه سنده الوغ مدرس صبغت الله حضرت صلەبىدىن شول قريه دە وجودە كە كيلوب، زمانە سنده معروف درسلىرى دە شول قريه مدرسە سنده تحصيل قىلمش. صكره يوقاروده مذکور « قظايماس » قريه سىنە امام نصب ايدلمىشدر. مرحوم مدرسە درسلىرى ايله كنه قناعت قىلمىش و آنڭ ايله كنه مغرور اولماي، هەدە « بيشكىدىن احدگە قدر علم اىستەگىز » امرىنى اوفوچىلار دىغىنە اولماي، بلىكە آنى يربنە كيلتروچىلردن اولمشدر. اوز بيانىنە كورە بىك كوپ كتابنى كوزىدىن دقت ايله كىچوروب، علم و عقل آلەش. مرحوم گوزل چهرەلى، سليم طبعلى، طولى عقللى، اونكن ذهلى، طوغرى فكرلى، غايتە حسن خلقلى حليم آدم ايدى. علم لئىه دە دگل، بىخىلى دە دگل. بلىكە كامل معناسى ايله عام جوماردى ايدى. علمى ايله اوزى دە فائده لنىش، علم كبرىنى طاشلامش «حسبنا ما وجدنا عليه آباؤنا» قىدىدىن چقىش و هر تورلى تعصبىدىن تمام صافلانمىش ايدى. و هر شىگە مستقل طوغرى قارار قدر بصيرت تحصيل قىلمش ايدى. زمان و آنڭ تجددىدىن، احوال و آنڭ تحولىدىن غفلت ايتماز. بلىكە تمام خبوردار اولور ايدى.

علم ايله باشقەلرنى دە فائده لنىدىر كە ايك كىرەك يرنىدىن توتنوب، ايك توبان باصفەدىن - صبىلر تريبە سندن باشلاپ، اجتهاد ايله بالذات اوزى تعليمى اوستىنە بو يولده گوزل گوزل رسالەلر هم نشر ايتەش ايدى. باصامى قالمش رسالەلرى (سيرة النبى عه . م . وغىرلر كىي) هم بولاسە كىرەك . توركى و عربى شعرلىرى هم بار ايدى .

مرحوم طوغرىدىن طوغرى ذمە سىنە لازم اولان خدمت لرىنى محله اعلينە ايك تىوشلى واىڭ و قتللى كوزل نصيحتلر

تحت نکاحنده اون سنه قدر منتظم پروگراما ايله ابتدائی و رشدی مکتب تربیه قیلمه قدر. عائشه اسملی بر قزی اوفاده برنچی محله امامی جهانگیر افندی نکاحنده اولدیغی حالده شولوق محلهده ابتدائی و رشدی و اعدادی قزلار مدرسه سینی اجتهاد و موفقیت ایلله تربیه قیلمه قدر. عقیقه اسملی بر قزی آلمانا شهرنده امام حسین افندی نکاحنده ابتدائی و رشدی مکتبلر اداره قیلمه قدر.

مرحوم لطف الله حضرتنک بو خدمتلرینی و بونلرنک نتیجه لرینی بهالی طورماغه حاجت بارمی؟ هر کم اوزی تقدیر ایتسه کیرهک.

مرحوم غایت اجتهادندن ناشی ۱۵ سنه دن بیرلی نوعی فالج زحمتینه ابتلا اینسه ده اوفوتو بابنده اصلا قصور قیلمای همان شول صرخواو حالنده دوام ایتدی. مرحوم احمدبای، لطف الله حضرتنک شول خدمتلرینی ایشدوب بالذات کوزی ایلله کورمک ایچون فزاندن بارمش و بیک تعجب ایدوب مهنون اولوب فایتدیقنی سویله مش ایدی.

اورنینه عبدالله اسملی گوزل تربیه و تعلیم کورمش اوغلی امامدر. مرحومنک اون یاشنده ینه بر قزی قالمشدر. مفصل ترجمه حالی اوغلی و برادرلری شاید یازارلر. الله عز وجل بوندای حقیقی اماملر و شونک ایلله برابر چن معلملر اولانلرنی کوب قیلسون. «مین بر بالغزم فی اشلی آلیم؟ بتون اطرافمز خلاف فکوره هر اشیمه آرفلی توشه لر و هر آدومه آیاق چالار» دیب اوزینک همتمسز جرآنسز و یا تدبیرسز لگینی باشقه لرغه آودارغانلرغه، مرحومنک حالندن عبرت و غیرت آلورغه نصیب ایتسون. . . . «اوقا»

تصحیح. اوتکان شورانک ۶۴۹ بیتنده برنچی باغانادا، ایکنچی یولده hectum دیگان سوزنی rectum - ره قنوم دیوب و «۸» یلر یاشاگان» دیگان جمله نی «۸۰» (سکسان) یلر یاشاگان» دیوب اوقورغه تیوش. اوشبو عدده ۶۷۴ نچی بیت ۲ نچی باغانا ۱۳ نچی یولده غی «سوزینک جمعسی» دیگان جمله نی «جمعسینک جمعسی» دیه «۵» نچی یولده غی «یدنک» دیگان جمله نی «ید جمعسینک جمعسی» دیه اوقورغه تیوشلی.

محرری: رضاالدین بن فخرالدین.

ناشری: محمد شا کر و محمد ذاکر رامییار.

قیلمدیغی کبی بالالار اوفتونیده «یسروا ولا تعسروا...» حدیث شریفی مقتضاسنچه آسان موافق روشکه قویمش ایدی. اول زمانده اطرافنده غی عوام و ملالرنک قوتلی طعنه و هجوملرینه کورک کیروب، بو یولده هر تورلی اذا و جفالرینی اوزینه یوکلب اصول صوتیه ظهورندن باشلاب تا آخر عمرینه قدر (اوتوز سنه گه قریب) شول طریق ایلله آرمای طالما ی تعلیم و تربیه ایتدی. عصر داشلرینه و خلفلرینه بو یولده نمونه - اورنهک اولدی.

خدمت ملیه لرینک الوغسی و ثمره لیس قز بالالرمز تربیه سینه لازم روشچه دقت ایدوی ایدی. بو یولده نمونه ایچون اینک اول اوز قزلرینی مخصوص پروگراما و غایت اجتهاد ایلله اوفوتدی و تربیه ایتدی. «قزلرنی اوفوتورغه و یازو بلدررگه نی اش که کیرهک؟ آلارنی اوفوتساک یکنلرگه خط یازا باشلیلر!» دیگان فکر شایع اولغان بر زمانده، مرحوم، قز بالالرینه صرف، نحو، بلاغت و ادبیات عربیه و ترکیه، عروض، عقاید، منطق، حساب، تاریخ، جغرافیا، حسن خط، اصول تعلیم کبی فنلر اوفوتوب عالمه - لرگنه دگل، بلکه تمام طولی معناسی ایلله معلملرده، بعضلرینی مؤلفه لرده ایدوب یتشردی. مذکورهلرنی آلتون و یفاک در یاسینه غرق ایتمای، بلکه هر برینی علم و معرفتنک انواع سینه عاشق اولغان و ملت گه خدمت گه بیل باغلاغان یکنلر یه زگه بولداش و قولداش ایتدی.

مطبوعات عالمی ایلله اشنا آدملرگه، مشهور عالمه البنات خانم و آنک تالیف ایتمش رساله لری شاید معلومدر. فاسم شهری ناحیه سنده عارف حضرت بیکنه رف نکاحنده اولدیغی حالده این دورت سنه قدر قزلر تعلیمی ایلله اشتغال ایتدی و بیک تیران اثر قالدروب خاتون قز عالمی اویغانوغه سبب اولدی. فقط بختمسزرا کمزه قارشى مرحومه نک عبری و قتمسز نوکاندی. ذات السعادة اسملی بر قزی حاضرده فاسم نک تاتار بای قریبه سنده معلم عثمان افندی علم کایف تحت نکاحنده اولدیغی حالده چن معناسی ایلله معلمه لک قیلمه قدر. فاطمه اسملی بر قزی فاسم شهرنده امام فاتح افندی دولیقامفی

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ: НА 2-Й СТРАНИЦЬ ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 И 4 СТ.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
Адресъ: г Оренбургъ, Редакция журн. „ШУРО“.

آبونه سلی: سنه لک ۵، آلتی آیاق ۲ روبله ۶۰ کاپک.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه لک ۹، آلتی آیاق ۴ روبله ۶۰ کاپک در.

۲۰ نچى عدد «شورا» طشندە على اصغر افندى
 آلطونبايف جنابلرى «آققولا» سوزىنىڭ بېھودە (بوشقە -
 بىكارگە - اورنسىز) دىە ترجمە قىلىنوبىنى خطا، ھەمدە اول
 سوز «آققولا» رىسەندە دگل، بىلكە «آق - قولا» رىسەندە
 دىە لغت جىوچىلرغە تىببە قىلەدر. فقط بو تخطئە اورنلى
 توگل: چونكە «آققولا» سوزى ايكى كلمەدىن مركب اولمىچە
 بىلكە بىرگە كلمە اولوب، قزاقستاننىڭ خىلى بىرنە شول
 يوفارىدەغى (بوشقە - بىكارگە - اورنسىز) معنالىرنە استعمال
 قىلنەدر. مثلا: «بىكار فيزب جانكىدى بوشقە آروطب تىنگىدى
 آققوله شاشب ايامالى جناب تىرگىن مالكىدى، آروصطرب
 ارامنە ناموس اويباط آرگىدى تابقان اولجاڭ فانىكى آيتچى
 توگىل بارگىدى» شعرندە (*). «آققولا» سوزى بېھودە معنا.
 سندن باشقەغە توغرو كىلمى. ھەمدە قزاقلارنىڭ آققولا آزا -
 بدانمايمىن دىگان كىك عاڭى سوزلرنەدە بېھودە معنىسى
 ارادە قىلنەدر. «آق - قولا» سوزىنە كىلسەك: بىزنىڭ قزاق
 لغتىندە آق فورغاش ايله باقرنىڭ خلىطەسىنە يوشاق اولسە
 جىز، قاطى اولسە اوزون وفالون واو ايله «قولا» ديوب
 ايتەلەر ھەر ايكىسىدە صارى توسدە اما پولسكىگە «قولا»
 اطلاقلارن ايشتمادم. اگر قصە واو ايله «قولا» اولسە
 ايكى معنادە اول. بىرسى: على اصغر افندى دىدكچە
 طوق اوستىندە بىرلەچك ايگون صدفەسى، ايكنچى: يلقىلردە
 اول تورغان صارىغە مائل بىر توس معناسىدە. كرك «قولا»
 كرك «قوله» اولسون، آق توسكە مناسىتى اولمادىغىچون
 «آق» كلمەسىلە مركب اولمى، شونلقدن «آق - قولا» رىسە
 خطا اولماق. ھەم «شورا» دە اولان شعرده گى «آققولا»
 سوزلندە «قولا» معنىسى مراد توگل، چونكە مترجمدە
 شاعرده جانىكوف اوزىدر. دخىدە شونىدە ايتوب كىتەسم
 كىلە: طىببى تورك تلى صافى كوئىچە بىزم قزاق شىوہ سىندە
 صاقلانغانلقدن بو توغرو دە مطبوعات اوستىندە فلم اويناتو -
 چىلەر، اوستىن گنە اونىچە، توبلىرەك محاكە و نقتىش
 سوگندەغنە فلم اويناتسونلر ايدى. چونكە بىزم قزاق شىوہ
 سىندە بىر لىظنىڭ بىر نىچە معناسى بولغانلغى كىك، بىرگە
 معناگە دلالت قىلە تورغان كوب لفظلر بولا. بونى تمام
 احاطە ايچون قزاقنىڭ تورلى بىرلرنە يوروب شىوہلرنە گى
 تورلى استعمالگە آشنا اولورغە كرك. يوقسە فلملر «آققولا
 شارشايدى!» . عبدالرحمن سلطانوف . «پاوادار» .

(*). قزاق شاعرلىرىدىن بىر ذات محترم، ولولصوق صايلانودە مان
 شاخوچىگە سويلەگان .

نزاعلاشقان زماندە «شورا» نىڭ شول خصوصە بىردە اھىت
 بىر ماوينە ابدىرەز. ھەمەن فارسىچە، يا عربچە يازا. نىندى
 بىر زور مقاله بولماسون لابد آندە (كوبەرە گى) فارسىچە،
 ياكە عربچە بىر نىچە شعرلر بولا، اما ھىچ بىرسىنىڭ ترجمەسى
 يوق. نىندى زور مسئلەلرنى تىدى ايدى: مثلا: «رحمت
 الھىہ» مسئلەلرى كىمى بتون روسىيە چالمايلرن غلىانغە
 كىترگان مقاله نكەدە كوبەرە گى فارسىچە بولوب كوب كشى
 آكلامى فالدى. عجب بو «شورا» ژورنالى موسى بىگىيفلر،
 ضبالر اوچوننگە يازلامى؟ ياكە «شورا» اوقوچىلرنىڭ
 بارىنى دە بىزارايلر دىب ظن قىلنەمى؟ «شورا» اوقو -
 چىلرنىڭ كوبەرەك قىسمى فارسى تىلدىن خىرەسز بولغاچ فارسى
 بىتلرى يازودە نى معنا بار؟ ايدى مین حاضر «شورا» نىڭ
 اصلاح قىلنو مناسىتى ايله اوتنەمن: «شورا» مەكەن قدر آنا
 تىلندەرەك يازلسون ايدى، فارسى بىتلر يازلا ايكان ھەر
 فايوسىنىڭ ترجمەلرىدە يازلسون ايدى. (بو خصوصە
 اوباز ملالرنندە بىك كوب شكايىتلر ايشتمكانم بار. اىستە -
 گان كشىگە ھەر فايوسن صاناب چىغارغە حاضرمن).

معلم: نىبى الله القادىرى «الله بىردى»

II

«توارىخ خمسە شرفى» اسمندە بىك مەم بىر كىتاب نىشر
 اولدىغى معلومدر. مطالعه ھوسلىلارندە ھەر بىر ياكى باسلب
 چىقان كىتابنى كوزدن كىچىرو آرزوسى بولغان اوستىنە،
 يوغارىدە مذكور كىتابنىڭ تارىخى جەتدىن آرتلقى بارلققە
 كورە يەندە كوب تارالووى و اوقولووى مامول ايدى. لىكن
 مذكور كىتابنىڭ فايدىن تابلانغى و نە حققە ساتلانغى ھىچ
 بىر معلوم توگل. «ملى ادبىانقە خدمت ايتو» دعواسىدە
 بولغان كىتابچىلردىن ھىچ بىرى بو كىتابنىڭ اوز دوكلەلرنە
 بارلغىن اعلان قىلمادىلر.

شول كىتابنى تىرتىب و نىشر فىلوجى محترم فربانلى
 خالد اوغلىدىن اوتقلەدر: كىتابنىڭ فايدە ساتلىغى و نە حقلى
 ايدىكى غزتلەرنىڭ بىرنە يىشراقى اعلان قىلسە ايدى
 «اوقوچى»

III

محترم ع. مصطفى افندى مقاله سىندە («قارتلىق ھەم اولم») .
 космоглазіе نى «كوزى كىكرى لىنە» دىب ترجمە ايدىلەكان .
 ظن عاجزانەمە كورە بو ترجمە ياكىلش اولسە كرك. «قلى
 كوزلى كشى» دىگان سوز مستعمل ايسەدە «كىكرى كوزلى»
 تعبىرى ايشىلمىدر. اوشبو مقاله دە گى сокъ كلمەسىدە
 مقاله دە گى كىمى «صوق» رىسە ايله يازلوب دە تحت الخط
 اىضاح اىنلمىدكە، فىزىولوگىيا ايله طانش بولماغان اوقو -
 چىلرغە - كە بو مقاله بىگرەك شونلر ايچون يازلادىر - آكلا
 نوب یتىمى تورغاندر .
 م - ن . ش . قازان

اورنلری، ایسکی تورکلرده تورمش، امیردانیال مکتوبی، دین عالمرندن بر اوتنچ، یهودیلر.

○ موسی افندیڭ آدریسینی صوراب یازوچی غه: آنڭ بو کونگی آدریسی اوشمودر:

С Петербургъ: Басковъ пер. д. № 32, кв. 19.

○ جوابلری برلکده اوامغان تابشماقلر باصلملر.

تابشماقلرنڭ جوابلری.

۲۷ نچی مسئله نڭ جوابی:

ق	ش	ا	ق
ر	و	م	ا
ا	ر	و	ش
ق	ر	ا	ن

درست جواب ویروچیلر: عزالدین علییف (حسینیہ شاگردی). عبد الغفار لقمانی (حسینیہ شاگردی). ن. منصورى (خوقند).

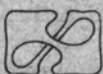
۲۸ نچی مسئله نڭ جوابی: XXX

درست جواب ویروچیلر: عزالدین علییف (حسینیہ شاگردی).

۲۹ نچی مسئله نڭ جوابی:

درست جواب ویروچیلر: عارف الله آنچورین (سامارده «اقتصاد» کتبخانهسنده). عزالدین علییف (حسینیہ شاگردی). عبد الغفار لقمانی (حسینیہ شاگردی). ن. منصورى (خوقند). خدیجه ولییوا (طرویسکی). نور محمد بخاریوف (تومسکی ده تجارت مکتبی شاگردی). عبادالله قالمبرزایوف (فارغالی، شاگردی). یونس نعمت اللین (سیمى پولات). امیرجان صدیقی (سیمى پولات). اسحاق رحمت اللین (قازان. منصوریه شاگردندن).

اوتنچ.

مشهور قریلوڭنڭ اکبته (басня) لرنندن بر نیچهسی ترجمه ایدیلوب «تمثیلات» نامیله باغچه سرایده «ترجمان» ادارهسی طرفندن نشر اولنمش ایدی. شو تمثیلاتی کوچک زمانلرمده آلوب اوقومش ایدک؛ فقط کتابنڭ قدری بلنمه گان کونلرده کتاب ضایع اولمش در. شمیدی شو کتابی قولم یندیکی یرلردن صوراشوب باقدم، نابا آلامدم. نهایت «ترجمان» ادارهسینه مراجعت اینمش ایدم - برده یوق دبه جواب قایتاردیلر.

اوشبو «اوتنچ» نی اوڭوچیلرنڭ برهنه تمثیلاتدن آرتق بر نسخه بولماسی؛ بلدرلرن ونه حق توردیغن سویلهو- لرن کچکلك ایله اوننمن.

«اوتنچی»

اداره دین:

○ کیله چک عددلرنڭ «مشهور آدملر والوغ حادثلر» باینده اوشبو ذاتلر یازلاچقار در: ویلیام استید (انگلیزلرنڭ مشهور محررلری اولوب «تیمانیك» پاراخوندنه فاجهلی صورتده غرق اولمش کیمسه). نعمت الله حاجی (روسیه اسلاملری آراسنده علم ایله مالنی جیهش آدم). ابن مقفع (کلبله ودمنه اسملی کتابنی عربچه گه ترجمه فیلوچی کیمسه).

○ محمد امین افندی گه: لطیفه لرنکوز اوز وقتلرنده درج اولنورلر. شوندی نرسه لرنی یازوب طورسه گز گوزل اولور.

○ «جرلر» اسملی شعرلر تابشرلدی.

○ «التون چمتلکده گی صاندوغاچ» مسئلهسی حقنده بر سوز یازارغده اقتدارمز یوق.

○ «موندن باشقه آیتور سوزم طولوب یاتور تعیینلر هر بر سوزنی آیتوب بولمای» (آقلا).

○ «طوفان» حقنده گی مقاله، «تورمه نڭ بر کیچهسی» اسملی مکتوب ۲۳ نچی عددده باصلورلر.

○ جانیبیکوف افندی گه: آداغی یلغی «شورا» عددلرنه فازاقلرده مفتیک حقنده مقاله لر باصلور. سو اللرنڭ جوابلری شول مقاله لرده چیقسه کیرهک.

○ اوشبو مقاله لر اوز نوبتلرنده درج اولنه چقلردر: کلبله ودمنه کتابی حقنده، تاغن مکتب و مدرسه لرمز مقاله سی حقنده، تلمرنڭ بایلیغنه بر مثال، وانقه گویرناسنده اوڭو